

Európai Családtudományi Szemle

Időszakosan megjelenő elektronikus folyóirat

I. évfolyam 2014. 1. szám

EURÓPAI CSALÁDTUDOMÁNYI SZEMLE

A folyóirat neve angolul:
European Family Science Journal

A Tudomány a Családért Egyesület folyóirata

Alapítás éve: 2014.

I. Évfolyam – 2014. 1. szám

Kiadó: Tudomány a Családért Egyesület

Székhelye: 1223 Budapest, Gyula vezér út 47/B

Kiadásért felelős személy: Czettele Győző

Főszerkesztő: Czettele Győző

Szerkesztőbizottság tagjai:

Bense László

Botos Katalin

Fekete Tamás

Feketéné Szakos Éva

Krajsovsky Gábor

Krúdy Tamás

Len Adél

Mihalec Gábor

Nagykálldi Zsolt

Perczel-Forintos Dóra

Pogány Erzsébet

Varga Zs. András

Szerkesztőség:

Czettele Győző

1223 Budapest, Gyula vezér út 47/B.

szerkesztoseg@ecssz.eu

A folyóirat honlapja:

www.ecssz.eu

Nemzetközi azonosítószáma:

HU ISSN 2064-8006

„A boldog családok jelentik a jövőt”

A folyóiratról

A nemiség, a házasság és a család témaköre az emberi élet legelemibb kérdéseit öleli fel. A nemi szokásoknak életbevágó a jelentősége házasságra és családra nézve. Amilyen a házasság és a család, olyan a kultúra. A nem a szereteten alapuló szexuális viselkedéstípusok elterjedése, összezavarhatja az emberi létezés fő útjait. Amikor a szexualitás a szeretetre irányul, akkor olyan boldog házasságokat, családokat és virágzó kultúrákat épít, amelyek felismerik minden egyes személy végtelen értékét. Évtizedünkben Európában e kérdéskörre meglehetősen eltérő válaszok lelhetők fel. E folyóirat felületet nyit azon érdeklődők és szakemberek számára, akiknek fontos a család, akik szeretnék, hogy majd gyermekeik is boldog családban élhessenek. E kiadvány nyelve egyelőre a magyar, tervezzük az angol nyelvű megjelenést is.

Szerzőinknek

Az Európai Családtudományi Szemle (ECSSZ), mint elektronikus folyóirat, lehetőséget biztosít a párkapcsolatok, a házasság és a család témaköreihez tartozó írások, tanulmányok és szakcikk megjelentetésére. Az ECSSZ célul tűzte ki a család körüli válság okainak és a lehetséges kiutaknak a keresését, valamint elemzését. A publikálásra szánt anyagok lehetnek: (i) a szerzők máshol magyarul még meg nem jelent saját írásai, (ii) már publikált anyagok összefoglalói vagy fordításai, és (iii), beszámolók, ismertető, vélemények, interjúk. A honlap egy, a témához tartozó, irodalomgyűjteményt is tartalmaz.

A kéziratokat e Folyóirat sablonjának megfelelő formátumban e-mail-ben kérjük beküldeni a szerkesztoseg@ecssz.eu e-mail címre. A cikk sablon a honlapról letölthető: ECSSZ_Cikk_sablon.

A folyóirat jellegének megfelelő és közlésre alkalmasnak talált kéziratokat lektoráltatjuk. A kéziratok leadási határideje folyamatos, a megjelenés a sikeres lektorálást követően rövidesen megtörténik. A folyóirat egyes számait az abba eső első cikk megjelenésével megnyitjuk. A megnyitott szám zárása a megfelelő számú cikk megjelenése után történik.

A kézirat beküldésekor a (levelező) szerzőnek javasolt egy kitöltött “Kézirat benyújtási nyilatkozatot”-ot is csatolni. A nyilatkozat a honlapról letölthető.

TARTALOM*Tanulmányok*

Pálhegyi Ferenc: A házasság szakítópróbái	6
Krúdy Tamás: Lehet egy testvérrel több?	12
Székely András: A családi állapot különböző fajtáinak nemzetgazdasági vonatkozásai. Miért szükséges a válások gazdasági költségeinek becslése?	16
Czettele Győző: Javaslatok a családbarát munkahely kialakítására és a munkahelyi stressz csökkentésére	26
Tárkányi Ákos: A munkahely és a párkapcsolat kölcsönhatásai	40
Tárkányi Ákos: Élettársi kapcsolatban élés, intim párkapcsolat és házasság Magyarországon a 2009-es „Családi kapcsolatok” országos vizsgálat alapján	54
Mayer Annamária, Balásházy Imre, Czettele Győző: Az alapvető nemi normákról alkotott vélemények eloszlása és e vélemények korrelációja a vallásossággal Magyarországon 2009-ben	89
Török Péter: A házasság és nemiség kérdésköre a buddhizmusban, az iszlámban és a hinduizmusban	102

Bemutakozások, Interjúk

Pogány Erzsébet: Erőteljes szlovákiai mozgalom bontakozott ki a családok védelmében	121
Interjú Pogány Erzsébettel: A Felvidéki Magyar Családszervezetekről	123
Interjú Botos Katalinnal	126
Interjú Gáll Mártonnal	130
Csémi Szilárd: Bemutakozik a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség	132

Könyvszemle

Négy javasolt könyv	135
---------------------	-----

Tanulmányok

A házasság szakítópróbái

Pálhegyi Ferenc
Nyugalmazott főiskolai tanár

Hazánkban évente kb. 45 ezer házasságot kötnek, fele annyit, mint az 1980-as években. Évente kb. 25 ezer válás történik. Ez több mint a házasságkötések fele. Az 1980-as években 346 válás jutott ezer házasságra, a 2000-es években 562.

Ezek a KSH „száraz” adatai.

De nem készül statisztika azokról a házasságokról, amelyekben a párok együtt maradnak ugyan, de szerelmük régen kihűlt, kapcsolatuk inkább gazdasági közösség, nem beteljesülést nyújtó szeretet-kapcsolat. Eltűrik egymást „a gyerekek miatt”, vagy más okból.

Talán a házasság ma már elavult intézménynek számít? De hiszen a Teremtő Isten „ötlete” volt, Ő pedig nem változik.

A válságok korát éljük. Miért került válságba a házasság? Miért van napjainkban minden házasság, sőt szinte minden emberi kapcsolat – még az elkötelezett barátság is – szakítópróbának alávetve? Vagy nem is a házasság van válságban, hanem az ember?

Ezek a kérdések nyomasztóak. Ady: *Kocsiút az éjszakában* című verse tolul nyomasztó kérdéseink fölé:

*Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.*

*Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.*

*Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.*

A 20. század elején született ez a vers, amikor a költő már érezte, hogy milyen „szellem” bontakozik ki a közgondolkodásban: a természettudományok empirizmusát és a racionalitást a posztmodern szellem homályos jövőképe váltja fel. „Minden Egész eltörött”, nincs többé megbízható, abszolút igazság, mert minden viszonylagossá vált. Nincs jövőt építő lelkesedés – „minden láng csak részekben lobban”, nincs igaz szerelem és hűség, mert azt darabokra törí az önző testi vágy. Az ember élete olyan, mint egy rozoga szekér: nem lehet tudni, meddig bírja a futást, de azt sem, hogy hová tart.

Bizonyára sokan nem értenek egyet ezzel a verselemzéssel. Figyeljünk hát néhány aligha vitatható tényre: milyen indítékok mozgatják ma az emberek többségét? Ha választ adunk erre a kérdésre, talán illeni fog a válaszhoz a sötétben zötyögő szekér képe.

Míg a 19. század művelt fiatalságára jellemzők voltak Petőfi sorai:

*Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit! –*

Korunk embere a boldogságot az anyagi jólétből reméli. Élete értelmét abban látja, hogy gazdaságilag biztosítsa helyzetét és jövőjét. Weöres Sándor ezt így fogalmazza meg:

*Homo sapiens, kétlábú testvér,
de szerény, de koldus lett a vágyad:
hajdanában a tökélyre vágytál,
ma a boldogsággal is beérsz –
és még ezt se képzeled nagyobbnak,
mint hogy bendőd bírja Marcsa főztjét
és ágyékd bizseregni tudjon
s legyen életedben holmi lim-lom
mit tiédnek, birtoknak becézhesz. –*

Evés-ivás, szex és birtoklás. Ezek a tényezők képezik korunk embere értékrendjének centrumát. Ezekhez társul még a presztízs, a hírnév, a hatalom. Bizonyára ki lehet még egészíteni ezt a felsorolást. De nyilvánvalónak látszik, hogy ezek mind a *pénzzel* állnak összefüggésben, mert elegendő pénzzel mindezekhez hozzá lehet jutni.

Lehet, hogy a materialista filozófia napja leáldozott a közgondolkodásban, átadta helyét misztikus és okkult hiedelmeknek (nem a bibliai gondolkodásnak), de ezzel együtt fölerősödött a gyakorlati materializmus.

Persze jogos a felvetés: az emberek régen is szerették a pénzt. Kőműves Kelemen a feleségét áldozta fel „fél véka ezüstért, fél véka aranyért.” Jézust 30 ezüstért árulta el Júdás. Igazat kell adnunk a Prédikátor könyvének: *Nincs semmi új a nap alatt* (1, 9). Ugyanakkor észre kell vennünk, hogy napjainkban egyre csökken a maradandó értékek (szeretet, becsület, hűség, önfeláldozás és hasonlók) vonzása, és szinte minden törekvést befolyásol és ural a pénz. Nem csak azt a kérdést kell felvetnünk, hogy mit teszünk a pénzzel, hanem azt is, hogy mit tesz velünk a pénz (Yancey, 2012). Az ősidőkben, az édenkerti tragédia alkalmából, mi emberek elszakadtunk Teremtőnkől, az Élet Forrásától. Akkor indult el az a folyamat, amely a maradandó értékeket múlandókra cserélte. Napjainkra ez a halálos értékcsere hatalmas lavinává dagadt.

Értékrend és házassági válság

Valóban ez lenne a magyarázata annak, hogy napjainkban egyre több a házassági válság, a válás, az elhagyott és üres „szeretet-tankkal” felnövő gyerek, hogy egyre több fiatal nem vállalja a házasság és a család terhét? (Közben fertőz és terjed a depresszió, az öngyilkosság és a terrorizmus is.)

A válaszom: *igen*. Vagy legalábbis van összefüggés a házassági és családi válságok és az értékrend átalakulása (az anyagiak központi értékévé válása) között. Ahhoz azonban, hogy ez világossá váljék, meg kell értenünk, hogy hol van a gyökere az anyagiasság uralmának az emberek gondolkodásában, más szóval: az ok-okozati lánc korábbi tagját kell észrevennünk.

Veszélyzónává vált a Föld

Az a tőke, amihez a pénzimádat láncszeme kapcsolódik, így írható le: *Veszélyzónává vált lakóhelyünk a Föld, de nem tudunk elmenekülni*, mint az állatok, ha jön az árvíz vagy ég az erdő. Környezetszennyezés, túlnépesedés, klímaváltozás, terrorizmus... Mindezekről konferenciákat rendeznek, de nem születnek hatékony tettek, amelyek megállíthatnák ezeket a folyamatokat. Menekülni kellene, de nincs hová. De menekülünk mégis: a valóság elől – az irrealitás világába (Pálhegyi, 1998).

A szorongás elaltatása

Freud óta jól ismert pszichés mechanizmus: amit nem szeretünk tudni, azt a *tudattalanba* küldjük, más szóval *elfojtjuk*. Elfojtjuk a veszélytudatot. Nem jó a jövőre gondolni, ezért a mának élünk.

A mának élés egyik módja a pénzszerezés. A pénz, ami eddig eszköz volt, lehetett használni jóra és rosszra egyaránt, most céllá válik. Veszélyhelyzetünkben a biztonság illúzióját adja. A pénz teszi lehetővé, hogy biztosítsuk magunk számára a komfortos életet: a kényelmes, szép lakást, a kellemes körülményeket, a testi élvezetek sokféle formáját.

Veszélyt feledtető lehet a sikerért, dicsőségért, hatalomért folytatott küzdelem is. Természetesen „nemes” ez a küzdelem, ha közösséget formáló erővé válik, azaz mások számára is valamiképpen hasznos, mert alkotás, segítségnyújtás, gyógyítás, felemelkedés stb. születik belőle. De ne feledkezzünk meg lehetséges rejtett indítékáról se.

A komfort, a siker, a hatalom – mindez valóságos. Mégis illúzió: a boldogság illúziója, mert ezek egyike sem ad végleges megelégedést, belső békét. Mindig több és több kell belőlük. Édes szörp, nem pedig szomjat oltó élő víz (Jn 4, 14). Az okkult mesék és praktikák, melyek átszövik a mai ember életét, látszatra sem valóságosak, mégis sokan menekülnek napjainkban ebbe a látszat-világba.

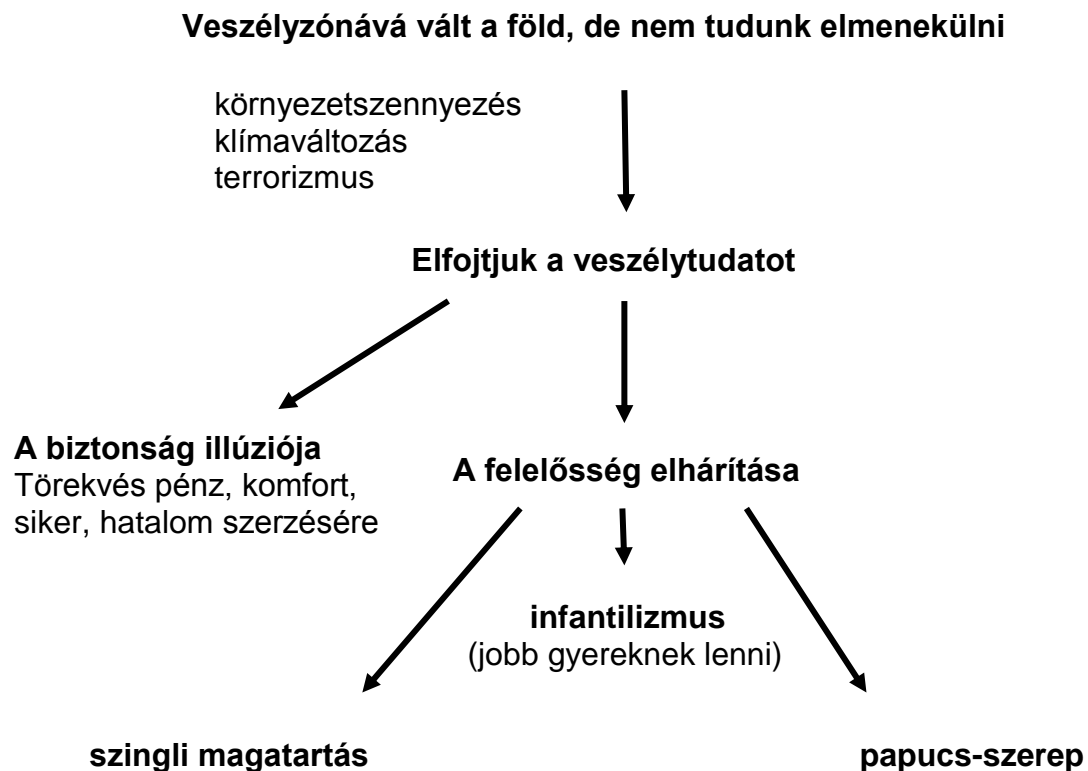
A menekülés szakítópróba a házasságban

Hogyan okozhat ez a veszélyzónából való menekülés szakítópróbát a házasságokban? Úgy, hogy a boldogtalan ember nem testi-lelki társat keres a párjában, hanem olyan *tárgyat*, amely kielégíti pillanatnyi szükségletét. Ha ezt a tárgy-szerepet a párja nem tölti be, menekül tovább: munkába, kedvtelésbe, másik nőhöz vagy férfihöz. A bensőséges emberi kapcsolat iránti szomja komfortos körülmények között is megmarad – kielégítetlenül. Agresszívan követel, vagy hallgatagon, sértődötten visszavonul. Menekülési terület lehet az alkoholizmus, a drogfüggőség és a játékszenvedély is. Mindez szakítópróba a házasságban.

Van még egy önbecsapó módja a veszélyes valóság elől való menekülésnek: a felelősség elhárítása. Aki ezzel a pszichés technikával él, az nem akar lelkiileg felnőni, igyekszik még a házasságban is gyerek maradni. Függő viszonyban marad a szüleivel, vagy a házastársában is anya- vagy apa-pótlékot keres. „Anyukám”-nak szólítja az ilyen férfi a feleségét, az asszony pedig ezt mondja neki: „Kisfiam.” Minden döntést átenged az asszonynak. Ennek a magatartásnak egyik jól ismert változata a papucs-szerep.

Az egyre terjedő szingli-jelenség hátterében is a felelősség elhárítása áll. Azok a fiatalok, akik nem akarnak házasságot kötni, a házassággal és gyerekneveléssel járó terheket és felelősséget nem akarják vállalni. Ma a nők egzisztenciálisan nem függenek a férfiaktól, sőt: függetlenül sikeresebbek lehetnek a szakmájukban. A férfiaknak sincs szükségük feleségre testi szükségleteik kielégítéséhez, csak pénzre, beleértve ebbe a szexet is. A korszellem hatására a társ ösztöntárggyá válik, a sexualitás pedig személytelenné. A pornó és a prostitúció tovább fokozza a kapcsolatok személytelenné válását. Egyébként szingliként viselkedhet valaki házasságban is.

A veszélyzónából való menekülés lehetséges útvonalait az 1. ábra mutatja be.

1. ábra A veszélyzónából való menekülés lehetséges útvonalainak vázlata

Házasságon belül az infantilis, a szingliként és a „papucsként” viselkedő házastársat egyaránt nehéz éveken át elviselni. A „gyerek” nem tud dönteni, mellette nem érzi magát biztonságban a társa. A „szingli” kiszámíthatatlan, időbeosztása és pénzkezelése átláthatatlan, rá sem lehet számítani. A „papucs” csak látszólag kellemes társ, mert mindig szót fogad és alkalmazkodik, de támaszt ő sem ad.

Nehéz éveken át elviselni azt a házastársat is, akinek a figyelme a pénz, a komfort, a siker, a hatalom megszerzésére koncentrálódik, mert mellette a társa magányosnak és elhanyagoltnak érzi magát.

Hová vezet innen az út?

Erre a kérdésre kell megtalálnunk a választ.

Úgy tűnik: hármaz elágazáshoz érkeztünk. Az útjelző táblán három irányba mutat a nyíl:

- Vállaljuk az évtizedeken át tartó szenvedést
- Elválunk
- Megoldást keresünk.

1. *Vállaljuk a szenvedést.* Nem biztos, hogy az Istenhez hűséges keresztyén embernek kötelező ezt az utat választani. Az azonban biztos, hogy csakis azok képesek ezen az úton járni, akik tudják, hogy a hívő élet nem mindig jár együtt komfort- és örömezzéssel. Ugyanakkor az Úrral való bensőséges közösségük segít elviselni a mellőzést és a megaláztatást.

2. *Elválunk.* A házassági válás minden esetben tragédia, a felek pedig mindig sérülnek lelkiileg valamilyen mértékben; akkor is, ha a válást a bibliai tanítás megengedi (paráznaság esetén Mt 19, 9; ha a hitetlen fél válni akar 1Kor 7, 15).

3. *Megoldást keresünk.* Ehhez a kereséshez Isten ígéje ad útmutatást, az Ő jelenléte pedig erőt. Hadd álljon itt biztatásul Pál apostol üzenete: „*Isten hűséges, és nem hagy titeket erőtlön felül kísérteni, sőt a kísértéssel együtt el fogja készíteni a szabadulás útját is, hogy el bírjátok azt viselni*”. (1Kor 10, 3)

Minden szenvedőnek figyelmébe ajánlom Dávid imádságát:

*Várva vártam az Urat,
és Ő lehajolt hozzám,
meghallgatta kiáltásomat.
Kiemelt a pusztulás verméből,
a sárból és iszapból.
Sziklára állította lábamat,
megerősítette lépteimet.
Új éneket adott a számba,
Istenünknek dicséretét.
Sokan látják ezt, félik az Urat,
és bíznak benne.
Boldog ember az,
aki az Úrba veti bizodalját,
nem igazodik a kevélyekhez,
és az elvetemült hazugokhoz.
(Zsoltárok 40, 2-5)*

Az elején fölítettük ezt a kérdést: A házasság van-e válságban vagy az ember?

A házassági válságok ijesztő mértékű növekedését abból a tényből vezettük le, hogy veszélyzónává vált lakóhelyünk a Föld. Ennek pedig az az eredete, hogy *válságba került az ember*, a földi élet pusztulásának okozója. A környezet szennyezésért, a klímaváltozásért, a terrorizmusért pedig az Istentől elszakadt, megromlott szívű ember a felelős. A múlt század egyik freudista filozófusa, Erich Fromm írta, hogy az emberiség pusztja túlélése sohasem függött olyan mértékben az emberi szív megváltozásától, mint napjainkban (Fromm, 1994). Azt pedig Isten kijelentéséből tudjuk, hogy az emberi szív nem változik meg „magától”, sem emberi erőfeszítés eredményeképpen, hanem csak Isten kegyelméből. Mintha kifejezetten

házas párok számára fogalmazta volna meg az isteni biztatást Ezékiel próféta: „**Egy** szívet adok nekik...” (Ez 11, 19). Tudnunk kell ugyanakkor: Isten kegyelme sem árad „magától”. Azok részesülnek belőle, akik belátják, hogy a pénz, a komfort és a többi bálvány nem segít, és bűnbocsánatra van szükségük, hogy a kegyelem átformálja az életüket: figyelmüket önmaguk helyett Isten és a társuk felé fordítsa.

Isten ajándéka az a „hármasság”, amelyben két szál a társam és az én szeretetem alkot, a harmadikat pedig az Úr fonja bele a kapcsolatunkba. A harmadik szál miatt ez a fonál „nem szakad el egyhamar”. (Prédikátor 4, 12)

Irodalomjegyzék

Fromm E. (1994): Birtokolni vagy létezni. *Akadémiai Kiadó*.

Pálhegyi F. (1998): A menekülő ember. *Éjjeli Kiáltás Misszió*.

Yancey P., Stafford T. (2012): 180 nap alatt a Biblián át. *Harmat Kiadó*.

Lehet egy testvérrel több?

Krúdy Tamás

Nők Lapja, Sanoma Média Budapest Zrt.

1037 Budapest, Montevideo u. 9.

tamas.krudy@sanomamedia.hu

Úgy egy évvel ezelőtt történhetett, hogy ültem a fodrásznál és beszélgettem a fodrásznővel, és amint ez ilyenkor lenni szokott, a család, a gyerekek is szóba kerültek. Nagy egyetértésben elcsevegtünk hasonló korú gyermekeinkről, amikor a fodrásznő megkérdezte, hogy nekem hány van, mert neki egy. Mondtam, hogy hat. Erre hirtelen felkacagott, amitől zavarba jött, majd percekig nem bírta elfojtani ideges nevetgélését. Eleinte nem törődtem vele, nem szokatlan az ilyen reakció, de ez most más volt és egy idő után kezdtem kínosan érezni magam. Akkor és ott fordult meg először komolyan a fejemben, hogy mi van, ha ez tényleg nem normális.

Nagykovácsiban élünk, ahol nem ritka a 4-5-6-7, de a 8 gyerekes család sem. Itt a legmagasabb a népszaporulat az egész országban. (Szerintem a csapvízben lehet valami, ez ugyanis megmagyarázná, hogy miért nálunk messze a legmagasabb a vízdíj szerte a hazában.) Az ember pedig hajlamos ahhoz alkalmazkodni, amit maga körül lát. De mi van akkor, ha ez az egész a mikrokörnyezet csapdája, és amit én meg a feleségem csinálunk tényleg abnormalis? Ilyesmiken töprengtem ott a széken, miközben a fodrásznő hasztalan próbálta elfojtani hisztérikus nevetését.

Telt-múlt az idő, már kezdett halványulni a fodrászatban történtek emléke, amikor újabb döfést kaptam, mégpedig egy nem várt helyről és formában. Éppen a kocsiban mentünk valahova kettesben az egyik fiammal, amikor megkérdezte, hogy a gazdag családok gyerekei miért kapnak karácsonykor több ajándékot. Okos gyerek vagy te, fiam, mondtam neki, ki tudod találni, akik gazdagabbak, azoknak karácsonykor is több pénzük van. Na, de hát ezt a Jézuska is figyelembe veszi? Nos... erre nem nagyon tudtam mit felelni, a Jézuska ugyebár nem személyválogató.

Lehet, hogy tényleg jobban jártunk volna, ha csak egy gyerekünk van (vagy egy se)? Mert akkor tényleg mindenkinek több jutna, és nem csak karácsonykor, hanem mindig, és nem csak anyagiakból, hanem figyelemből és törődésből is? Folyamatosan azt érezzük én is és a feleségem is, hogy elégtelenek vagyunk, mint szülők, nem tudunk senkivel sem annyit foglalkozni, amennyit szeretnénk. A gyerekek szeretik is egymást, de veszekszenek és verekszenek is eleget. De vajon milyen ennek a szaldója? Pozitív vagy negatív? Vajon mindenki profitál abból, hogy többen vannak, vagy csak egyikük-másikuk, esetleg egyikük sem? Nem szúrtunk-e ki valóban a gyerekekkel (és magunkkal), hogy ennyien vagyunk?

Költséghatékony testvérek

Itt tartottam töprengéseimben, amikor belebotlottam az angol Colin Brazier cikkébe (Brazier 2013), aki maga is hatgyerekes édesapa, továbbá újságíró, akárcsak jómagam, és szabadidejében ő is a szőnyegbe ragadt chocapic (egy fajta müzli) maradványokat szereti

kiszedegetni, akárcsak én. Mr. Brazier ezen felül még tudományos munkát is folytat, hivatalos megbízásból gyűjti össze a testvér-kutatásokkal foglalkozó tudományos eredményeket.

Kezdjük is mindjárt a legérzékenyebb kérdéssel, az anyagiakkal. Nagy Britanniában úgy becsülik, hogy egy gyerek felnevelése 240,000 angol fontba – kb. 92 millió Ft-ba – kerül (Mail Online, 2014). A magyar gyerekek ennél olcsóbbak, számítások szerint a nagykorúság eléréséig kb. 20-22 millió Ft-ba kerülnek a szüleiknek. Ez testvérek között is 1,1 – 1,2 millió forintot jelent évente, amit itt én helyből cáfolnék, mert ha tényleg annyi lenne, akkor nekem meg a feleségemnek már régen az adósok börtönében, a gyerekeknek meg valahol állami gondozásban kellene lenniük. Szóval biztos, hogy nem költünk egyetlen gyerekünkre sem ennyit, mégis megkapnak mindent, ami az egészséges fejlődésükhöz szükséges (azt hiszem). Persze trükkök azért vannak. A kisebbek például egy kád vízben fürdenek, egyszerre vagy egymás után, ugyanazt a hőmérsékletet élvezzük a házban, nem kell minden gyerek után külön befűteni, sőt, az emberi test maga is jelentős hőtermelő. A ruhák és játékok java része öröklődik, elég egyszer megvenni, meg rengeteg mindent kapunk másoktól is, akiknek már nem kell. A gyerekvigyázás költsége is nulla, a nagyobbak felügyelnek a kisebbekre, amíg mi odavagyunk. A kocsi ugyanannyit fogyaszt, amikor egy ember ül benne, mint amikor nyolc. Nem is beszélve az egyre több helyen igénybe vehető családi kedvezményekről. (A MÁV-nál például három gyerekkel 90%-os kedvezmény kapható.) Egyszóval minél nagyobb a sorszáma, annál kevésbé költségigényes egy gyerek – és annál inkább megtérülő befektetés, ahogy ez a már idézett Colin Brazier és a svéd kutatónő, Theresa Wallin közös munkájából (Brazier and Wallin, 2013) is kiderül.

Az elhízás ellenszere

A megtérülés pedig szerteágazó. Kezdjük mindjárt az egészséggel. Az már régóta ismert tény, hogy a testvérek – azzal, hogy elkapják egymás bacilusait és együtt indul be az immunreakciójuk – kimutatható védelmet jelentenek olyan atópiás (öröklődő) betegségek ellen, mint az ekcéma és a szénanátha. De ahogy nemrég lefolytatott, úttörőnek számító kutatások bebizonyították fokozott védelmet jelent az ételallergiákkal, a Sclerosis multiplex-szel és a rák bizonyos fajtáival szemben is. És ez a hatás kifejezetten a testvérekre igaz, más gyerektársaságokra – bölcsődékre, óvodákra, stb., ahol ugyanúgy folyik a bacilus-csere – nem. Hogy miért, az még nem tisztázott.

Korunk egyik legnagyobb népbetegsége a kóros elhízás illetve a depresszió, ám minél több testvérrel együtt nő föl valaki, annál védettebb lesz mindkettő ellen. Továbbá a világ minden részéről származó jelentős kutatások mind egyértelműen arra a megállapításra jutottak, hogy minél több testvére van valakinek, annál vékonyabb lesz. Na persze, mondhatná most valaki, mert kevesebb ennivaló jut, de nem, hanem mert a testvérek segítenek jobban elégetni a zsírt. Egy amerikai kutatás szerint minden újabb testvér további 14 %-kal csökkenti az elhízás veszélyét.

A testvérek száma a lelki egészségre is kihatással van. Colin Brazier szerint „ha hasonlót a hasonlóval vetünk össze, akkor a családi háttértől függetlenül azok a gyerekek, akiknek vannak testvéreik, általában jobb mentális állapotnak örvendenek, mint az egykék. ... Az olyan jelentős életesemények, amelyről az országok rengeteg statisztikai adattal rendelkeznek, mint a szülők válása vagy halála, mind azt mutatják, hogy erős korreláció áll fenn (a pszichés egészség és a testvérek száma között).” (Brazier, 2013) De józan paraszti ésszel is belátható, hogy a szülők válása vagy elvesztése után felértékelődik a testvér szerepe, mint

lelki/egzisztenciális támasz. Elvégre egy testvér egész életre szól, nem csak a gyerekkorra. Ennek a fontosságát kezdik most felismerni Nagy Britanniában, például az idősgondozásban.

Önálló univerzum

Vannak, akik azt mondják, hogy mindenkinek szuverén joga eldönteni, hogy hány gyereket vállal – ha egyet, akkor egyet, ha egyet se, akkor egyet se – ebbe senkinek semmi joga sincs beleszólni. És ebben teljesen igazuk van. A mai bizonytalan gazdasági és párkapcsolati viszonyok között teljesen érthető, hogy egy nő megfontolja, hány gyereket vállaljon, számolva azzal, hogy esetleg egy fizetésből kell majd felnevelnie (munkanélküliség vagy válás miatt). Ugyanakkor mindenképpen fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a modern társadalomtudományok kezdik lényegileg átértékelni a testvérek szerepét. Három évtizeddel ezelőtt még tudományos körökben is az volt az általános vélemény, hogy egykének születni egyet jelent egy lottó főnyereménnyel.

A legújabb kutatási eredmények viszont ennek éppen az ellenkezőjét látszanak alátámasztani. Míg korábban azt gondolták, hogy egy gyerek személyiségfejlődésére csak a szülők vannak hatással, ma már úgy látják, hogy a testvérek legalább akkora – ha nem nagyobb – szerepet játszanak.

Csoportdinamikai szempontból teljesen más törvények érvényesülnek a több gyermekes családokban – mondja *Kanyó Györgyi* gyermekpszichológus, aki hosszú évek óta foglalkozik iskoláskorú gyerekekkel. A sokgyermekes családok gyermekei időben és észrevétlenül sajátítanak el nagyon fontos ismereteket, miközben a szociális érzékenységük is fejlődik.

A pszichológus úgy véli, sok testvér között könnyebben oldódnak meg azok a problémák, amelyek két gyerek esetén hatalmasnak tűnhetnek. Ilyen például a testvérféltékenység.

A nagycsaládokban a testvér-féltékenység sokkal ritkábban van jelen a szó hagyományos, a szülői szeretetért versengő értelmében. A sok testvér ugyanis legtöbbször nagyon hamar kialakítja a saját önálló, a szülő figyelmétől sokkal kevésbé függő társadalmát. Rivalizálás, harc persze van a gyerekek között, de ez természetes. Mondhatni, az életre készíti őket. Könnyen és hamar természetesnek veszik, hogy mindent – ételt, játékot, a szülő idejét – meg kell osztaniuk egymással. Ez a lecke, amelyet folyamatosan tanulnak, felbecsülhetetlen érték. Meggyőződésem, hogy bármilyen furcsa is ez, minél nagyobb a testvérlétszám, annál könnyebb dolgunk van a neveléssel. Szakmai pályafutásom alatt sokgyermekes családból nem voltak klienseim – ez sokat elárul.

Ezzel csengenek egybe a King's College London professzora, Judy Dunn és kutatócsoportja kutatási eredményei (Pike et al, 2009) is, mely szerint a testvérek között felnövő gyerekek fejlettebb „puha képességekkel” (soft skills) rendelkeznek, ami olyasmiket foglal magába, mint kommunikációs készség, szervezőképesség, rugalmasság, csapat-orientáció, érzelmi intelligencia, motiválhatóság és kreativitás. Továbbá jobban tűrik, ha nem elégül ki azonnal minden vágyuk, mert megtanulták, hogy ki kell várni a sorukat és a motorikus képességeik – csúszás-mászás, járás, stb. is – is hamarabb fejlődnek ki, mint az egykéké.

Nyomáscsökkentő

A legfrissebb kutatások pedig arra engednek következtetni, hogy a testvérek között felnövő gyerekek jobb verbális képességekkel rendelkeznek, és jobban teljesítenek a vizsgákon, felméréseken. Ez utóbbi az igazán forradalmi újdonság, ugyanis korábban éppen azt

gondolták, hogy ezek a képességek elsősorban a szülőkön múlnak, és minél nagyobb szülői figyelem járul valakire, annál jobb eredményeket ér el. Ez azonban nem feltétlenül van így.

Több gyerek esetén a szülők figyelme természetesen megoszlik – a gyerekek nagy szerencséjére, mert a szülő nem tudja saját maximalizmusát egyetlen gyerekre ráerőszakolni. A mai teljesítmény-orientált és elvárásokkal teli világban sok szülő úgy gondolkodik, hogy ha már csak ez az egy van, akkor az legyen tökéletes és teljes súlyával ránehezedik a gyerekére, aki ki se látszik a sok különóra, sport, zene és miegyéb foglalkozás alól. „Megvan a veszélye, hogy a gyerek megfullad a túl nagy nyomás alatt”, mondta egy interjúban Blaziernek Amy Chua, a téma szakértője (Chua, 2011), a „The Battle Hymn of the Tiger Mother” (kb. „Az anyatigris harci indulója”) című könyv szerzője, aki szerint a második (harmadik, negyedik, stb.) gyerek megszületése egyszerűen kiveszi a célkeresztből az elsőszülöttet és jelentősen mérsékeli a rá nehezedő pszichés nyomást.

Ez utóbbi megállapítással mélyen egyet tudok érteni. Minden szülőben benne van a késztetés, hogy na, majd az ő gyereke megmutatja. Ám minél több gyereke van valakinek, annál inkább hozzá kell szoknia, hogy nem mindenben lehet az ő gyereke a legjobb és ez a felismerés visszahat a család minden tagjára. Sőt, akár a többi emberre is. Én például a saját gyerekeimen – az ő kiszolgáltatottságukon, esendőségeiken, naivitásukon, álmaikon, vágyaikon – keresztül tanultam meg közelebb kerülni a Másik Emberhez.

Ám a legfontosabb érvet, hogy miért jó a sok gyerek, a végére hagytam. Az igazság az, hogy én nagyon szeretek játszani, és jelenleg olyan paradicsomi állapotok között élek, hogy mindig van valaki, aki hajlandó velem leállni.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok Kovács-Cohner Róbertnek.

A kézirat publikálását az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is támogatta.

Irodalomjegyzék

Braizer C. (2013): Why having big families is good for you (and cheaper). <http://www.telegraph.co.uk/women/mother-tongue/familyadvice/10149910/Why-having-big-families-is-good-for-you-and-cheaper.html>, *The Telegraph* 2013. június 29.

Mail Online, News (2014): <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2544353/The-250-000-cost-raising-child-Sum-gone-2-5-year.html>, 2014. január 23.

Brazier C. and Wallin Z. (2013): Sticking Up For Siblings: Who's Deciding the Size of Britain's Families? *Civitas* 2013. Augusztus.

Pike A., Kretschmer T., Dunn, J. F. (2009): Siblings - friends or foes?, 2009. június. *Psychologist* 22, 6, 494 – 449.

Chua A. (2011): The Battle Hymn Of The Tiger Mother, *The Penguin Press* 2011. január.

A családi állapot különböző fajtáinak nemzetgazdasági vonatkozásai Miért szükséges a válások gazdasági költségeinek becslése?

Székely András
szekely7@gmail.com

A házasságok, válások a társadalom legnagyobb részét érintik, így ezeknek gazdasági következményei is vannak. Habár a házasság és a válás elsősorban erkölcsi és társadalmi kérdés, ám ezeknek a kérdéseknek a gazdasági hatásai komoly döntéshatározó tényezők lehetnek.

A gazdasági számítások azért igen fontosak, mert segíthetnek a politikai döntéshozóknak, milyen módon érdemes változtatni a szabályozást, mely társadalmi folyamatok erősítése válik hasznára a társadalomnak, mi az, amitől a gazdasági teljesítmény növekedése várható, illetve milyen viselkedésforma, életforma az, amely nagyobb költséggel jár, akár az egészségügyet, oktatást, vagy akár a bűnüldözést is figyelembe véve. Ehhez szükséges olyan mutatókat alkalmaznunk, amelyek számszerűsíthetők. Jelen tanulmányban megvizsgáljuk, hogy a szakirodalom milyen módon próbálta megbecsülni a családi állapotok, arányok változásának hatását a társadalomra. Figyelembe kell venni az ilyen elemzések bizonytalanságát, az egyes becslések pontatlanságát. Minden esetben azt a költséget próbáljuk meghatározni, amelynél a tényleges költség valószínűleg csak magasabb lehet.

A három fő ok, amiért szükséges a válások gazdasági hatásának becslése:

- Annak kimutatása, hogy a válások elterjedése, elfogadottá válása milyen gazdasági következményekkel jár.
- A családi állapot gazdasági vonatkozásainak megfelelő súllyal kezelése.
- Az elemzések segítséget nyújthatnak a szükséges beavatkozások, döntések meghozatalában.

A Utah State University 2003-as elemzése (USU, 2003) szerint a válások költségei az USA-ban éves szinten 33,3 milliárd dollárt tesznek ki. Ezek a költségek közvetlen illetve közvetett formában jelentkezhetnek. A közvetlen költségek közé tartoznak a gyerekek támogatásával kapcsolatos költségek, az egészségügyi ellátás költségei, segélyek, valamint a családtámogatás egyéb költségei. A közvetett költségek a csökkent munkaképességből, a szükséges költözködésből, jogi költségekből és egyéb kapcsolódó tényezőkből tevődnek össze.

Ennél nagyobb költséggel számolt az Institute for American Values 2008-as elemzése (IAV, 2008). Ez több szempontot is figyelembe vett, így megállapította, hogy a válások költsége az amerikai társadalom számára legalább 112 milliárd dollárt jelent évente. Elemzésük tételeit és eredményeit a 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat A válások éves költségei az USA-ban az Institute for American Values 2008-as elemzése alapján

Költség típusa	Összeg (milliárd dollár)
Jogi szolgáltatások	19,3
Családtámogatási szolgáltatások	5,1
Étkezési támogatások	9,6
Lakásfenntartási támogatás	7,3
Egészségügyi szolgáltatások	27,9
SCHIP (Gyermekek egészségügyi biztosítása)	2,8
Gyermekvédelmi szolgáltatások	9,2
Fiatal anyák támogatása	1,6
Energiatámogatás	0,7
Oktatási segélyek	2,7
Iskolai étkeztetés	3,5
Extra adóköltiségek	25,8
Összesen	112,0

Az USA válással kapcsolatos költségeit figyelembe véve megpróbálhatjuk megbecsülni a magyar állam hasonló ráfordításait is. Ez természetesen csak korlátozottan lehetséges, de érdemes megnézni, a GDP arányában ezek a költségek milyen mértékűek lennének Magyarországon.

A Utah State University becslése alapján:

USA: 33,3 milliárd dollár, Magyarország 59,1 milliárd forint.

Az Institute of American Values becslése alapján:

USA: 112 milliárd dollár, Magyarország 198,7 milliárd forint.

Költségek összetevői

A válások következtében különböző problémák léphetnek fel. Az elvált szülők gyerekeit a kutatások szerint fokozott mértékben veszélyeztetik:

- mentális problémák,
- fiataalkori halálozás,
- egészségügyi problémák,
- magasabb bűnözési arány,
- szexuális visszaélések és a családon belüli erőszak egyéb formái,
- tanulási nehézségek,
- drogfogyasztás,
- krónikus betegségek,
- elszegényedés.

Ezeknek következtében a következő költségek növekedése mutatható ki:

- egészségügyi ellátás,

- felzárkóztatási és speciális oktatási költségek,
- segélyezés,
- gyerekek támogatása, szakemberek költségei,
- adminisztratív költségek,
- gyerekvédő szolgálatok,
- bűnmegelőzési költségek.

A válások és bűnözés kapcsolatáról érdemes külön is szólni. Amerikai kutatások azt mutatják, hogy a fiatalkorú bűnözők közt magasabb arányban fordulnak elő azok, akik házasságon kívül születtek vagy egy szülő neveli őket („The Taxpayer Costs of Divorce and Unwed Childbearing”. Institute for American Values, Scafidi, 2008). Az is kimutatható, hogy azok a fiatalok, akiknek jobb a kapcsolatuk a szüleikkel, vagy akiknek az édesanyja magasabb végzettségű, kisebb valószínűséggel követnek el törvényellenes cselekedeteket. Fiúk közt kimutatható, hogy azok, akiket az édesanyjuk nevel csak, vagy élettársi kapcsolatban élnek a szüleik, kétszer akkora eséllyel követnek el bűncselekményt, mint akik normál, kétszülős házasságban nevelkednek.

Fontos kérdés természetesen, hogyan kapcsolódik a családi állapot a magasabb bűnözési arányhoz, mi okozza a kimutatható különbséget? Előfordulhat ugyanis, hogy fiatalok közt egy nem tervezett gyerek esetén a házasság a szülők rossz anyagi helyzete, kilátásai miatt nem jön létre, és így a nagyobb esély a bűnözésre természetesen fakadhat a rosszabb életkörülményekből is.

Meg kell említenünk a bűnözéssel kapcsolatban azt is, hogy egyes kutatások („The Taxpayer Costs of Divorce and Unwed Childbearing”. Institute for American Values, Scafidi, 2008), amelyek fiatalkorú bűnözőket vizsgáltak, megállapították, hogy azok, akik közülük megházasodtak, a későbbiekben kisebb valószínűséggel estek vissza és követtek el újabb, társadalomellenes cselekedeteket.

Milyen módon lehet megbecsülni a válás költségeit?

Amikor a válás költségeinek becsléséről beszélünk, azt próbáljuk meghatározni, mennyit takarítana meg egy gazdaság, amennyiben az elváltak nem váltak volna el, vagy ugyanolyan mutatókkal rendelkeznének, mint a házasságban élők. Természetesen egyéb szempontokat is lehetne vizsgálni, miszerint a különállók, szinglik mutatóit hasonlítjuk össze mind a házasokéval, mind az elváltakéval, de ez nem célja ennek a tanulmánynak. A költségek becsléséhez meg kell határoznunk, melyek azok, amelyek felmerülnek, és azok közül kiválasztjuk azokat, amelyekhez rendelkezünk megfelelő adatokkal.

- Egészségügyi ellátás költségei
 - Betegnapok száma
 - Kórházi napok száma
 - Betegségekhez kapcsolódó költségek.
- Munka költségei – elmaradt haszon. Itt azokat az összegeket próbáljuk megbecsülni, amelyek kiesett haszonként, el nem végzett munkaként jelentkeznek
 - Munkából kiesett napok száma.
- Nem-pénzügyi költségek – jóllét, illetve annak hiánya. Ide azok a mutatók tartoznak, amelyekkel az egyén közérzete, érzései, jólléte, boldogsága írható le. Ezek nem pénzügyi költségek közvetlenül, mivel például a rendszeres fejfájás nem váltható át

pénzre, azonban a következményei – az előző tényezőkön keresztül – mindenképpen anyagi hatásúak is. Ám nem csupán az anyagi vonzat miatt, de a társadalomnak érdeke és kötelessége arra áldoznia, hogy ezek a problémák csökkenjenek, kevesebben éljenek rosszul, rossz mentális állapotban.

A rossz házasságok

A Hungarostudy adatbázis (Hungarostudy, 2006) kutatásai alapján azt találtuk, hogy érdemes figyelembe venni a rossz házasságban élők mutatóit is. Az eredmények azt mutatják, hogy bár a jobb házasságban élők általában kedvezőbb mutatókkal rendelkeznek, mint az elváltak, ám a rossz házasságban élők még náluk is rosszabbakkal. Ez azt jelenti, hogy azok, akik rossz házasságban élnek, azok sok szempontból javulást mutathatnának fel, ha elválnának. Ez a következtetés azonban félrevezető, hiszen egy rossz házasság megjavítása még nagyobb javulást okozna. Bár jogos a feltételezés, hogy a rossz házasságok azok, amelyeknek egy jelentős része előbb vagy utóbb a válások statisztikáját fogja gyarapítani – és ezáltal javulni fognak a mutatók –, ám ha megpróbálunk a házasságok javítása felé tenni lépéseket, az sokkal nagyobb haszonnal járna mind a személy, mind a társadalom szempontjából. Erre a nemzetközi gyakorlatban sok példa van, hiszen az interneten keresztül sok olyan segítő, nevelő szándékú honlap érhető el, amely segít a házasságok tipikus problémáinak megoldásában, vagy legalábbis csökkentésében.

Az eredmények alapján, ahol lehetséges, mindenképp érdemes a rossz házasságoknak a társadalomra gyakorolt hatását, költségét is megvizsgálni.

A GDP és a családi állapot összefüggése

A válások, illetve a házasságok minősége és a gazdasági teljesítmény összefüggéseinek vizsgálatára – a rendelkezésünkre álló adatok alapján – a legkönnyebben számszerűsíthető mutató, az a különböző munkaképtelenségek miatt bekövetkezett teljesítmény kiesés hatása a GDP-re.

A legkézenfekvőbb megoldás a betegállományban töltött napok száma alapján történő becslés lenne. Ez az út azonban több okból is félrevezető lehet:

- A dolgozók jelentős része nem megy betegállományba. Hazánkban sajnos a munkaerőpiaci helyzet gyakran nem teszi lehetővé, hogy az alkalmazottak betegszabadságra, betegállományba menjenek. Annak ellenére, hogy ez a munkaadó számára sem éri meg – fertőzés veszélye, alacsonyabb teljesítmény, rosszabb munkamorál –, mégis elég elterjedt gyakorlatnak tekinthető.
- Nagyon sokan dolgoznak feketén, nem hivatalosan, így ők akkor sem mennek betegállományba, amennyiben mégis kimaradnának a munkából – bár ez az előbb leírtak szerint még kevésbé valószínű.
- Betegállományba csak az alkalmazott státuszban dolgozók mehetnek, holott a GDP-nek, ha nem is közvetlenül, de mindenképpen a részét képezik pl. az otthon elvégzett munkák. Ez természetesen egy ilyen kimutatásban nem szerepel, ahogy az alkalmazott státuszúak otthon végzett munkája sem.

A felmérésünk alapján választ kaptunk arra, ki hány napig nem tudta ellátni feladatait az előző évben. Ez a kérdés sokkal jobban megmutatja az egészségi állapot és a gazdasági teljesítmény összefüggéseit, mint a betegállományban töltött napok száma, mivel a kapott

válasz elvileg a fent említett problémák kiszűrésére is alkalmas. Habár ez a mutatószám is csak közelítő érték meghatározására alkalmas, de abban segíthet, hogy legalább nagyságrendileg megbecsüljük a házasságok minőségének a gazdaságra gyakorolt hatását.

Ez akkor is igaz, ha nem határoztuk meg pontosan, milyen feladatok ellátásáról van szó, ahogy azt sem, hogy ez csak a munkanapokra vagy a pihenőnapokra is vonatkozik-e. Ám a GDP-re gyakorolt hatás becslésénél figyelembe kell venni azt a munkát is, amit otthon, hétvégén végzünk el, illetve azt, hogy a feladatink ellátásában való akadályoztatás a későbbi munkát jó eséllyel akadályozza.

A felmérések adatai alapján a mutatók a 2. táblázatban foglaltak szerint alakultak. Az itt bemutatott adatokban a nem, az életkor és a végzettség módosító hatásai kiszűrésre kerültek.

2. táblázat Betegség miatt hány napig nem tudta ellátni feladatait az elmúlt évben? Nem, életkor és végzettség szerint korrigálva. N a vizsgált személyek száma.

Családi állapot	Napok száma	N
Elvált	27,36	254 (7,78%)
Élettársi kapcsolat	13,4	320 (9,80%)
Rossz házasság	19,31	328 (10,05%)
Jó házasság	15,82	2362 (72,37%)
Összesen	16,83	3264

Láthatjuk, hogy a legrosszabb mutatókkal az elváltak rendelkeznek, őket követik azok, akik rossz házasságban élnek. Jelentősen jobb értékekről számolnak be azok, akik jó házasságban élnek, és azok is, akik élettársi kapcsolatban vannak.

A családi állapot gazdaságra gyakorolt hatásának becsléséhez a legegyszerűbb módszer, ha megnézzük, hány napot változna ennek az átlagnak az értéke, ha az elváltak és a rossz házasságba élők is jó házasságban élnének (3. táblázat).

Amennyiben az elváltak és a rossz házasságban élők átlagos munkaképtelen napjainak számát behelyettesítjük a jó házasságban élők munkaképtelen napjaival, az átlag értéke 1,25 nappal kisebb lesz. Ez alapján, feltételezve, hogy a munkaképtelenség miatti napok mindegyike egyenlő arányban csökkentette a GDP összegét, a becsült GDP különbség 86 milliárd forint évente.

3. táblázat A betegség miatt mulasztott napok átlagának számított változása, ha az elváltak és a rossz házasságban élők is jó házasságban élnének

Családi állapot	Napok száma	N
Elvált	15,82	254 (7,78%)
Élettársi kapcsolat	13,4	320 (9,80%)
Rossz házasság	15,82	328 (10,05%)
Jó házasság	15,82	2362 (72,37%)
Összesen	15,58 (-1,25 nap)	3264

Ez a számítás nagyon sok feltételezést és bizonytalanságot tartalmaz, de arra bizonyos mértékig alkalmas, hogy megmutassa, komoly gazdasági következményei lehetnek a családi

állapotnak. Megvalósíthatatlan, hogy minden házasság jó házassággá váljék, vagy megszűnjenek a válások, emellett az a feltételezés sem igazolt, miszerint a hiányzó napok különbsége a családi állapot következménye lenne. Azt azonban a becslés alapján feltételezhetjük, hogy a családi állapot és a gazdasági teljesítmény közt van kapcsolat, és ennek mértéke tízmilliárdos nagyságrendű veszteséget jelent a gazdaságnak.

Egyéb költségnövelő változók a családi állapottal kapcsolatban

Érdemes számba venni azokat a mutatókat, amelyeknek ugyan a költségvonzatát pontosan nem tudjuk számszerűsíteni a rendelkezésünkre álló adatok alapján, de mindenképp számolni kell velük. A különböző átlagok, eltérések számításánál az eredményeket minden esetben korrigáltuk nem, életkor és végzettség szerint.

Kórházi ellátás

A Hungarostudy (Hungarostudy, 2006) kérdőívekben rákérdeztünk a kórházban eltöltött napok számára. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy az elváltak a jó házasságban élőkhöz képest 2 nappal, a rossz házasságban élőkhöz képest 1,5 nappal többet töltöttek kórházban. Mivel a kórházi ellátás költségei nagyon függnek a kezelt betegségektől, ezért ez alapján csak annyit állapíthatunk meg, hogy az elváltak jelentősen több forrást igényeltek, ahogy a rossz házasságban élők is többre kerültek.

Önkárosító magatartásformák

Az önkárosító magatartásformák közül a dohányzást és a túlzott alkoholfogyasztást érdemes megvizsgálni, amelyeknek a hosszú távú egészségromboló hatása egyértelmű. A dohányzás tekintetében azt találjuk, hogy a rossz házasságban élők szívják el naponta a legtöbb cigarettát (17,23), őket követik az elváltak (16,81), majd az élettársi kapcsolatban élők (16,35). A legkevesebbet a jó házasságban élők szívják naponta, 15,86 szálát. (Ezek az átlagok csak a dohányzókra vonatkoznak.)

A sörfogyasztás tekintetében az elváltak vezetnek a listát, jelentősen lemaradva a többi csoportot, míg borfogyasztásban az élettársi kapcsolatban élők állnak az élen.

Ezeknek a tényezőknek a társadalmi költségvonzata egyértelműen kimutatható. Mind a dohányzás, mind a túlzott alkoholfogyasztás olyan költségeket jelent az egészségügy és az egész gazdaság számára, amelyek jelentősen felülmúlják az élvezeti cikkek adótartalmából befolyó bevételeket.

Mentális problémák

A mentális problémák esetén is egyértelmű összefüggés mutatható ki a különböző családi állapotokkal. A legjobb mutatókkal minden esetben, ahol kimutatható a kapcsolat, a jó házasságban élők rendelkeznek, a rossz házasságban élők és az elváltak felváltva állnak a legrosszabb helyen. A mentális problémáknak a testi egészségre gyakorolt hatásával nagyon sok tanulmány foglalkozik, egyértelmű, hogy hosszú távon azok, akiknek magasabb a depresszió értékük, többet szoronganak, nagyobb költséget jelentenek a gazdaságnak. Ez egyrészt a kezelési költségekből, gyógyszerekből adódik össze, másrészt megjelenik a csökkent munkaképesség. Az idő előtti halálozás pedig kieső munkát jelent, azaz az egyénbe fektetett energia és tudás idő előtt vész kárba.

Különböző betegségek miatti munkaképtelen napok száma

Amikor a különböző betegségek miatti munkaképtelen napok kapcsolatát vizsgáltuk a különböző családi állapotokkal, a kapcsolat ott is egyértelműen kimutatható volt. Megfelelő alapadatok birtokában akár a pontosabb kórházi költségek is becsülhetők lennének, feltételezve, hogy a két tényező közt összefüggés található.

Az elváltak esetében volt a legmagasabb a munkaképtelen napok száma:

- daganatos betegségek,
- szívinfarktus,
- szembetegség.

A rossz házasságban élők közt volt a legmagasabb a munkaképtelen napok száma:

- májbetegség,
- pánikbetegség,
- depresszió (együtt az élettársi kapcsolatban élőkkel),
- allergiás betegség.

Élettársi kapcsolatban élők közt volt a legmagasabb a munkaképtelen napok száma:

- cukorbetegség,
- depresszió (rossz házasságban élőkkel együtt),
- pszichiátriai betegség.

Láthatjuk, hogy a családi állapot és a különböző testi és lelki betegségek gyakorisága közt kimutatható a kapcsolat. Adataink annak eldöntésére nem elegendőek, hogy vajon a családi állapot változása az oka-e ezeknek a betegségeknek, például a rossz házasságban élők a magasabb házastársi stressz, illetve az otthoni problémák elől menekülnek az alkoholhoz, és ezért számolnak be több májbetegségről. Azt sem tudhatjuk, nem fordított-e az összefüggés, vajon a túlzott alkoholfogyasztás – és a vele járó májbetegségek – okoznak-e magasabb házastársi stresszt és rontják el a házasságot? Emellett nem kizárható egy harmadik, közvetítő tényező megléte sem, amely egyszerre vezet mind az alkoholfogyasztás növekedéséhez, mind a házasságok megromlásához.

Annak ellenére, hogy helytelen lenne a konkrét betegség összekapcsolása a családi állapottal, azért jól látszik, hogy bár a kapcsolat bonyolult, az mégis létezik a különböző betegségek és a családi állapot közt. Ki kell emelnünk azt is, hogy a jó házasságban élők sehol sincsenek a fenti betegséglistákon az élen, még ha nem is minden esetben bizonyult a legbiztonságosabbnak, a kapcsolatnak ez a fajtája.

Ezeknek a tényezőknek, ahogy a fentiekben említettük, igen komoly gazdasági hatásai vannak. A májbetegségek miatti magas érték a fokozott alkoholfogyasztásra utalhat, ami nem csak a közvetlen költségeket jelenti a kezelés esetén, mert nem szabad elfelejtkeznünk az alkoholfogyasztással összefüggő kriminalisztikai költségekről sem.

A munkahelyi stressz gazdasági következményei

Bár ennek a tanulmánynak nem célja, hogy a munkahelyi stressz gazdasági következményeit vizsgálja, ám mindenképpen említést kell tenni róla, mivel a kapcsolat a házastársi stressz és a családi állapot, illetve annak minősége közt nyilvánvaló. A stressz gazdasági hatásaival, a munkaidőre, a munkaképességre vonatkozó következményeivel

számos tanulmány foglalkozott. Angliában csak 2003-ban 12,8 millió munkaóra esett ki a permanens stressz, depresszió, aggodalom egészségkárosító hatása miatt (Piac és Profit, 2005). A munkával kapcsolatos stresszről kimutatták, hogy több millió európai dolgozót érint, minden foglalkozási ágazatban. Például, az Európai Alapítvány 1996-os a „Munkakörülmények Felmérése az Európai Unióban” című munkája szerint (Európai Alapítvány, 1996) a dolgozók 28%-a számolt be stresszel kapcsolatos egészségügyi problémáról (a hátfájás után a stressz a második leggyakrabban említett probléma). Ez azt jelenti, hogy minden évben körülbelül 41 millió európai dolgozót érint a munkával kapcsolatos stressz, és ez sok millió elveszített munkanapot fog jelenteni (a munkával kapcsolatos egészségi okok miatt EU-szerte körülbelül 600 millió munkanap veszik el évente). Ez jelentős aggodalomra adhat okot és kihívás, nemcsak az egyes dolgozók egészségére gyakorolt hatása, hanem a vállalkozások költségei és a rájuk gyakorolt gazdasági hatás, valamint az európai országokban a szociális költségek miatt is.

Eredményeink alapján látható, hogy a házastársi stressz és a családi állapot, illetve annak minősége közt kimutatható az összefüggés. A hatás azonban kétirányú, körkörös. A magasabb házastársi stresszből rosszabb kapcsolat, rosszabb kapcsolatból pedig magasabb házastársi stressz következik. Ez alapján a beavatkozás is kétféleképpen képzelhető el, két ponton érdemes csökkenteni a káros hatást. Egyrészt a kapcsolatok javításával pl. tájékoztató programok, tanácsadás révén, ugyanis a kapcsolatok javításával a stresszszint csökkenthető. Másrészt a munkahely és a család összeegyeztetését segítő szabályozórendszerrel. Utóbbival a kapcsolatok megőrzése érdekében tehetünk fontos lépéseket. A házastársi stressz pontos gazdasági hatása csak becsülhető, pontosan meghatározni nem lehet, ám az EU fenti becsléseit figyelembe véve nyugodtan feltételezhetjük, hogy itt is több milliárd forintos gazdasági határról van szó.

Családtámogatási rendszer

A válaszok hatása a családtámogatási rendszeren keresztül közvetlen költséget jelent az állam számára. A támogatások egy részénél az egyedülálló szülők kedvezőbb elbírálásban részesülnek, illetve egyes támogatások nekik könnyebben ítélték meg. Ezáltal az elváltak több támogatást vesznek fel, ami bár többnyire indokolt, a helyzetüket figyelembe véve, ám a válaszok számának csökkenése e támogatások csökkenését eredményezné.

Rendszeres gyermekvédelmi támogatás

Ez a támogatás annak a szülőnek jár, aki gyermekét egyedül neveli, valamint az egy főre jutó jövedelem összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 130%-át, Magyarországon jelenleg a 37.050,- Forintot. A támogatás annak is jár, akinek tartósan beteg, illetve fogyatékos gyerek van a családjában – ugyanezt a jövedelemszintet figyelembe véve –, illetve egyes más esetekben is, így csupán ezen kifizetés éves összege nem alkalmas a válaszok költségének a becslésére. Emellett ez a költség az önkormányzatokat terheli, így összesítő adat erről nem található.

Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Ez a támogatás nem kifejezetten az elváltaknak címzett támogatás, de nagy valószínűséggel gyakrabban veszik fel az egyedülálló szülők, amikor olyan helyzetbe

kerülnek, hogy ennek igénylése szükségessé válik. Ez a költség is az önkormányzatokat terheli.

Családi pótlék

A gyermekét egyedül nevelő szülő magasabb összegű családi pótlékot kap. Ennek összege 1500 forinttal magasabb gyermekenként 3 gyerek alatt, 3 gyerektől gyermekenként 1000 forinttal emeli e családi állapot a kapott összeget. Ez az adat lehetővé teszi, hogy egy hozzávetőleges becslést végezzünk a kapcsolatos költségekről.

A Hungarostudy adatbázis 2006-os adatai alapján igen nehéz a pontos gyerekszámokról adatokat kapni, mivel a felmérésnek nem volt célja a hasonló számítások alátámasztása. Ám némi közelítésre így is módunk van. A számításoknál minden esetben lefelé kerekítünk, hogy a becslésünk minden esetben inkább alacsonyabb legyen a tényleges költségeknél.

A válaszadók közül 1535 fő nyilatkozott úgy, hogy van kiskorú vagy nappali tagozaton tanuló gyermeke. Ezen válaszadóknak 8,34%-a, azaz 128 fő nyilatkozott úgy, hogy gyermekét egyedül neveli, vagyis ők jogosultak az emelt családi pótlékra, míg 1407 fő nem egyedül neveli gyerekeit. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy hány gyerekük van a két csoportba tartozóknak. Bár azt nem tudjuk, hány évesek a gyerekeik, a kérdéssorunk alapján a gyerekek számáról van információnk. Az gyermeküket egyedül nevelők közt – akiknek van kiskorú gyermekük – az átlagos gyerekszám 2,01, míg a gyermeküket nem egyedül nevelők közt 2,07. Ha ezt a két értéket figyelembe vesszük, akkor 8,12%-ot kapunk azokra, akik egyedül nevelik gyermeküket.

Ebből azonban nem tudunk pontos gyerekszámot megállapítani, ezért felhasználtuk a KSH által nyilvánosságra hozott gyerekszámot. Ez alapján 2009-ben a 0-19 éves lakosság száma 2103 ezer volt. Igaz, hogy ebben a 19 évesek is benne vannak, ám hiányoznak a nappali tagozaton tanulók, így ez a szám kiindulásnak felhasználható. A 2103 ezer gyerek 8,12%-a 170 ezer fő, azaz ennyi gyerek után igényelhetnek emelt szintű családi pótlékot az egyedülálló szülők. Ez havi 1000 forinttal számolva – amennyiben legalább három az eltartott gyerekek száma – is több éves szinten, mint 2 milliárd forint.

Állami kezességvállalás

2005 óta a gyermeküket egyedül nevelő szülők állami kezességvállalást igényelhetnek bizonyos feltételek megléte esetén. Ennek alapján az állam készfizető kezességet vállal lakáscélú ingatlan megépítéséhez, vásárlásához igényelt kölcsön egy részére. Ennek a következményei, költségei nem számszerűsíthetők, csak ha tudjuk, milyen mértékben hívták le ezt a fajta kezességvállalást. Figyelembe véve azonban, hogy az egyszülős családok jövedelme bizonytalanabb, az ilyen családok sorsa kiszámíthatatlanabb, feltételezhetjük, hogy erre gyakran sor kerül.

Gyermektartásdíj

A gyermektartásdíj, bár elsősorban azt terheli, aki külön él a gyermekeitől, a valóságban, sok esetben az államra hárul. Az állam, hogy könnyítsen az egyedülállók gondjain, a késésben lévő tartásdíjat átvállalja. Igaz, hogy ezt az állam a későbbiekben megpróbálja behajtani, ám ennek sikere kétséges, nem minden esetben kerül vissza a pénz az államkincstárba.

Összefoglalás

A családi állapot különböző fajtái – és különböző minőségei – vizsgálata során megállapíthattuk, hogy a gazdasági vonatkozások igen jelentősek. Az általunk megvizsgálható, rendelkezésre álló adatok alapján látható, hogy a hatás összetett, sok tényezőt keresztül befolyásolja a gazdasági teljesítményt. Megállapíthatjuk, hogy az elérhető becslések alapján meghatározott, legalább 50, de akár csaknem 200 milliárd forintos éves veszteség valós lehet, habár az összetevők pontos meghatározásához nagyon sok részletes statisztikai és egészségügyi adatra lenne szükség. Az azonban kétségtelen, hogy mindenképp érdemes a szabályozás illetve a tájékoztatás, ismeretterjesztés területén lépéseket tenni a család, a jó házasságok megvalósításának érdekében. Mindez akkor igaz, ha a családok minősége, a házasságok sikere vagy sikertelensége, a családi élet fontossága elsősorban morális kérdés, ám ez nincs ellentétben azzal, hogy kimutassuk, a morális kérdéseknek komoly gazdasági vetületük is van.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert OMFB-00701/2009 számú NKTH INNOTARS projekt támogatásával készült, melynek címe: A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával.

A kézirat publikálását az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is támogatta.

Irodalomjegyzék

- Európai Alapítvány (1996): www.ommf.gov.hu/letoltes.php?d_id=1483, European Agency for Safety and Health at Work 8.
- Hungarostudy (2006): Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Kutatóintézet, In: Kopp M, Kovács M (szerk) A Magyar népesség életminősége az ezredfordulón, *Semmelweis Kiadó*, Budapest.
- Institute for American Values (2008): www.americanvalues.org/html/coff_mediaadvisory.htm
- Piac és Profit (2005): <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&id=42086>, 2005. augusztus 5.
- Scafidi B. (2008): The Taxpayer Costs of Divorce and Unwed Childbearing. Institute for American Values, <http://www.americanvalues.org/search/item.php?id=52>
- Utah State University (2003): <http://utahmarriage.org/html/facts/the-costly-consequences-of-divorce/>

Javaslatok a családbarát munkahely kialakítására és a munkahelyi stressz csökkentésére

Czettele Győző:

Tudomány a Családért Egyesület, 1223 Budapest, Gyula vezér út 47/B

info@tcse.hu

1. Bevezetés

A Tudomány a Családért Egyesület egy OMFB projekt (OMFB-2009) keretében vizsgálta a családbarát munkahely kritériumait és a munkahelyi stressznek az egészségi állapotra, a munkateljesítményre, valamint ezen keresztül a gazdaságra gyakorolt hatását. Saját országos reprezentatív mintán végzett felmérésünk, továbbá a Kopp Mária által vezetett Hungarostudy felmérés eredményeinek elemzése és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása igazolta a munkahelyi stressz kedvezőtlen hatását. A folyamatos stressz munkaidő kiesést, munkaképesség csökkenést okoz a depresszió, az aggodalom egészségkárosító hatása miatt. További közvetett következmény lehet a családi állapot megromlásához való hozzájárulás, a válás, melyek egészségkárosító hatása szintén igazolt.

2003-ban a Brüsszeli Európai Tanács felkérésére az Európai Bizottság Foglalkoztatási Speciális Munkacsoportot hozott létre, mely megállapította, hogy az EU gazdasági célkitűzéseit a foglalkoztatási problémák veszélyeztetik. (Wim Kok, 2003)

Magyarországra vonatkozó ajánlásaiban többek közt megállapítja:

- A munkavállalók egészségi állapota aggodalomra ad okot és részben ezzel magyarázható az alacsony munkateljesítmény. Az egészségi állapot javítása érdekében olyan politikára van szükség, amely a munkakörülmények javítását ösztönzi.
- A munkavégzés feltételeit rugalmasabbá és család-baráttá kell tenni, beleértve a részmunkaidős munkavállalás vonzóbbá tételét, különösen a nők és az idősebb munkavállalók körében.

Eme tényezők figyelembevétele indította a magyar kormányzatot is a Családbarát Munkahely Díj megalapítására. A családbarát munkahely lényegében a munkahely és a magánélet összeegyeztethetőségét javítja, így nem csak a családok munkafeltételeit teszi kedvezőbbé, hanem az egyedülállókét is.

A JÓL-LÉT Közhasznú Alapítvány kiadásában megjelent tanulmány jó összefoglalását adja a családbarátságot támogató munkahelyi eszközöknek. (JÓL-LÉT, 2008)

2. A munka és magánélet összehangolását, így a családbarátságot is támogató eszközök és értékelésük

A nemzetközi szakirodalom családbarát munkahely helyett egyre inkább a munka és a magánélet egyensúlyáról (Work-Life Balance, WLB) ír. Ennek oka az lehet, hogy a munka és a magánélet egyensúlya mindenkire vonatkozik, nem csak a családosokra, e mellett az olyan vezetők számára is elfogadható, akik tévesen úgy gondolják, hogy a legjobb munkaerő az egyedülálló dolgozó.

1. táblázat. A munka és a magánélet egyensúlyának megteremtését támogató eszközök tematikus csoportosítása

VÁLLALATOK ÁLTAL ALKALMAZHATÓ MUNKA ÉS MAGÁNÉLET EGYENSÚLYÁT SEGÍTŐ ESZKÖZÖK	
Munkaidővel kapcsolatos:	Munkavégzéssel kapcsolatos:
<ul style="list-style-type: none"> • Rugalmas kezdési-befejezési időpontok • Rugalmas munkaidő • Munkaidőbank • Rövidített munkahét • Rövidített munkaidő • Túlmunka csökkentése • Részmunkaidő • Iskolaévvvel megegyező munkaév • A munkaidő önkéntes beosztása • Rövidített munkaév 	<ul style="list-style-type: none"> • Otthonról végezhető munka • Munkakör/állásmegosztás • Alkalmi, időszakos munka • Távmunka • Több műszakos munka, műszakcserék • •
Szabadságolási eljárások:	Juttatások, szolgáltatások
<ul style="list-style-type: none"> • Szülési szabadság meghosszabbítása • Szülés utáni szabadság (apáknak is) • Gyermekgondozási szabadság (apának is) • Fizetés nélküli szabadság bővítése • Családi szabadság • Karrier-szünet • Kutatói szabadság (sabbatical) 	<ul style="list-style-type: none"> • Terhes nők számára szolgáltatások • Gyermekefelügyelet • Egyéb eltartottak juttatásai • Oktatás • Fórum, tanácsadás • Házon belüli vásárlás, ruhatisztítás • Sportlehetőségek • „Magánéleti személyi asszisztens” • Önkéntesség • Támogatási programok • Orvosi ellátás • „Bizalmi szoba” • Kápolna, vallásgyakorlás lehetősége

A munka-magánélet egyensúlyát tartalmazó gyakorlatok „*azon politikák, programok és attitűdök rendszere egy vállalati kultúrán belül, amelyek lehetővé teszik a munkavállalóknak, hogy azok maximálisan hozzájáruljanak a cég eredményeihez, de közben teljességgel éljék munkán kívüli életüket is.*”

Az 1. táblázat **a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtését** - így a családbarátságot is - **támogató eszközök tematikus csoportosítását** tartalmazza, melyek lehetőséget adnak a nemtől, életkortól való függetlenítésre, hiszen bármely munkavállalói réteg esetében felmerülhetnek ezen eszközökre egyéni igények vagy élethelyzetek. Egy olyan vállalati brosúra például, amely az 1. táblázatban szereplő különböző lehetőségekről, azok igénybevételének módjáról konkrét példák bemutatásával tájékoztatja a dolgozókat, nagyban segítheti a munkavállalókat. Amennyiben az érthetőséget szolgáló példák között szerepelnek olyan esetek is, amelyek előfordulása még ritka, az egyben ösztönzi is a dolgozókat, hogy más szemszögből is megvizsgálják lehetőségeiket (pl. a szülési szabadságok bemutatásánál egyaránt szerepelne női és férfi, szülői és nagyszülői példa is).

Természetesen ezekhez az eszközökhöz kapcsolódnia kell tájékoztatási, képzési formáknak is, annak érdekében, hogy

- a munkavállalók megtalálhassák köztük azokat, amelyek a legmegfelelőbbek egyéni igényeik és a munkáltató érdekeinek összehangolására, valamint, hogy
- a munkavállalók és vezetők is megfelelő tájékoztatást kapjanak e rendszerek és eszközök megfelelő működtetéséről, rendelkezzenek a szükséges ismeretekkel és kompetenciákkal.

Mielőtt rátérnénk az egyes rendszerek és eszközök bemutatására, összefoglaljuk a **leggyakoribb potenciális előnyöket**, amelyek a családbarát, munka-magánélet egyensúlyt támogató politikák bevezetésével elérhetőek lehetnek egy vállalat, szervezet számára:

Megtartás

- Megnö a kulcsszereplők, az értékes munkaerő megtartási aránya
- Versenyelőny azáltal, hogy a vállalat a „rejtett tudást” (tacit tudás) is meg tudja tartani.

Toborzás, kiválasztás, felvétel

- Vonzóbbá válik a munkahely a jobb képességű munkaerő számára
- Elérhetővé válik az olyan potenciális munkaerő, amely nem képes vagy hajlandó teljes munkaidőben dolgozni, de a vállalat számára értékes tudást, tapasztalatot jelenthet (fiatal szülők, nők, diákok, valami miatt korlátozott munkaképességűek)
- Csökkennek a toborzási és felvételi költségek.

Költségcsökkenések, negatív hatások kompenzálása

- Csökkennek az (indokolatlan) hiányzások, az igénybe vett betegszabadságok
- Csökken a fluktuáció
- Csökken az ingázásból, vidéki hazautazásokból eredő költség
- Alacsonyabb munkahelyi stressz
- Csökken az összes létszámra eső fix költség.

Növekvő eredmény, közvetett előnyök

- Növekvő termelékenység, hatékonyság, gazdasági teljesítmény

- Nő a lojalitás, vállalat iránti elkötelezettség
- Jobb csoportmunka és kommunikáció
- Nő a képzések megtérülése
- Javul a vállalat „imázsa”, a hatóságok és társadalom felőli elismertsége
- Nő a munkavállalói elégedettség, erősödik a vállalati kultúra
- Időben felkészül a vállalat az érintettek változó elvárásainak való megfelelésre, a változó szabályozó környezet újításaira, esetleg szigorodására.

Az alábbiakban bemutatjuk a fejlett világ szervezeteiben leginkább alkalmazott eszközöket és módszereket, mindegyik esetében kitérve értékelésükre is a családbarátság, a munkamagánélet egyensúlya és a nemek közti egyenlőség elősegítésének szempontjából. Magyarországon ezek némelyike ismeretlen, szabályozatlan, vagy épp nem felel meg a Munka Törvénykönyve (Mtk.) előírásainak. Emiatt szükségesnek gondoljuk a Mtk. felülvizsgálatát a munka és magánélet összeegyeztetése és a nemek közti egyensúlyok szempontjából is.

A továbbiakban a fenti táblázat által megadott négy csoportban mutatjuk be a munka és magánélet összeegyeztetését támogató eszközöket és módszereket, kitérve azokra a pontokra, ahol a nemre érzékeny szemlélet alkalmazása különösen indokolt.

2.1 Alternatív (rugalmas) munkaidő

A megváltozott üzleti helyzet, munkajelleg, a munkavállalók demográfiai jellemzői és növekvő munkán kívüli kötelezettségei erősen befolyásolják a munkáltatók számára megfelelő munkaidőt. Nem mindig szükséges és lehetséges a kötött munkaidő (vagyis reggel 8 vagy 9 órától 17-18-ig).

Ausztrál kutatások azt mutatják, hogy az életkorral párhuzamosan csökken a preferált munkaidő hossza, a nők inkább választják a rövidebb munkanapokat, és a férfiak esetében is szignifikáns kapcsolatot mutattak ki a családi állapot és a munkaidő rövidítésének vágya között. Hazánkban jelenleg még nem ez a helyzet, de az életszínvonal javulásával, az emberek tudatosodásával és a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának erősödésével várhatóan változik a jelenlegi tendencia, preferencia.

Ide soroljuk azokat a munkarendeket, amelyek eltérnek a napi 8 órás vagy heti 40 órás munkaidőtől. Ilyen eszközök:

- **Rugalmas kezdési és befejezési időpontok:** a dolgozó választhatja meg naponta vagy hetente a munkakezdés és befejezés időpontját (mikor), csak a ledolgozott teljes munkaidőt lehet számon kérni tőle (mennyit).
- **Rugalmas munkaidő:** lehetőséget ad a napon belüli munkaidő szabad elosztására, csúsztatásra, illetve a részmunkaidő / teljes munkaidő / távmunka kombinációinak kialakítására. Általában egy hétre, hónapra vagy évre vonatkoztatva határozzák meg a ledolgozandó munkaidőt, annak eloszlását viszont már a dolgozó határozhatja meg. Hazánkban kollektív szerződés nélkül háromhavi munkaidőkeret határozható meg, amennyiben van szerződés, ez az időszak egy évig terjedhet.
- A rugalmas munkaidő egy világszerte elterjedt változata az ún. „V-időnek”, azt jelenti, hogy a dolgozó egy évre lebontva **variálhatja munkaidejét**, beleértve rövidebb-

hosszabb szabadságokat, családi távolléteket, megrövidített munkaidőt, illetve vállalt túlórákat, hosszított heteket.

- A rugalmas munkaidő egy másik ismert formája a „**munkaidő-bank számla**”, amelyre a dolgozó jóváírhat, vagy terhelhet munkaórákat, hasonlóan, mint a bankban bankszámláján pénzüsszegeket forgalmazhat, lehetővé téve, hogy dolgozhasson „hívásra” (ügyeletben, úgy és akkor, ahogy és amikor kell).
- **Ideiglenes részmunkaidő:** bizonyos időtartamra, mikor a stressz, leterheltség miatt indokolt, csökkenthető a munkaidő az érintett dolgozó számára, ami lehetőséget ad egy kis szabadságra, hogy a teljes visszatérés után újra teljes emberként tudjon dolgozni, és a cég számára is teljes munkát végezzen.
- **Szabályozott részmunkaidő:** általában a 4 vagy 6 órás munkaidőt sorolják ide (ez esetben napi szinten szabályozott), ám jelentheti a 2 vagy 3 napos munkahetet is (akkor heti szinten szabályozott). Elsősorban friss szülők szeretik ezt a megoldást választani.
- **Rövidített munkahét:** egyre több vállalat veszi tudomásul, hogy a hétvégék felértékelődnek munkavállalók számára. Ezért a szabad péntek nagyon kedvelt megoldás, ilyenkor a pénteken elengedett munkaidőt a másik négy napon dolgozzák le. (Természetesen ezt a napi szintű szolgáltatást igénylő munkáknál, hivataloknál nem vagy csak korlátozott mértékben lehet megvalósítani.)
- **A munkaidő önkéntes beosztása:** miután meghatározzák a feladathoz, projekthez szükséges emberek számát és képességek, készségek, illetve tudás körét, a munkavállalók önként határozhatják meg, hogy mennyi időt kívánnak az adott munkára áldozni.
- **Rövidített munkaév:** a szabadnapok megnövekedése, az évre levetített munkanapok rugalmasabb elosztásának eredményeképpen jöhet létre.¹

Az alternatív munkaidő formák esetében fontos, hogy minden munkavállaló egységesen tájékoztatást kapjon a lehetőségekről (nemtől, életkortól függetlenül), és amennyiben munkaköre adott munkavállalónak lehetővé teszi, esélye legyen annak igénybevételére.

2.2. Alternatív (rugalmas) munkavégzés

Ide soroljuk azokat a munkamódszereket, amelyek formájukban különböznek a hagyományos munkavégzéstől (helyszínben, módszerben). Ilyenek lehetnek:

- **Állásmegosztás, munkakörmegosztás:** azt a munkavégzési rendet jelenti, amikor kettő vagy több dolgozó osztozik egy teljes állás feladatain, felelősségén, elszámolásán és juttatásain. Bár a legtöbb munkáltató még vonakodik a munkakörmegosztás gyakorlatától, valójában a módszer sikeres megvalósítása megtakarításokat eredményez időben, és a felvétel és megtartás költségeiben. Elsősorban jól definiálható feladatokkal, határidőkkel és felelőségekkel

¹ Ilyenre lehetőség van például az ausztráliai Melbourne Egyetemen, ahol az általános 52 hetes munkaév csak 48 hétből áll. Itt ugyanis pótlólagosan négy hét szabadságot vehetnek igénybe a dolgozók (arányosan csökkentett fizetés mellett).

meghatározható munkák esetében alkalmazható sikeresen, képlékeny feladatú, sok utazást igénylő munkák esetében nem. Kulcsfontosságúvá válik a hatékony kommunikáció. A legnagyobb kihívás természetesen a jó munkatárs(ak) megtalálása, kiválasztása.

- **Táv munka:** a technológiai és technikai újítások, amelyek világunkban és korunkban megtalálhatók, a munkavégzést sok esetben földrajzilag határtalanná teszik. Ez elsősorban az otthoni munkavégzés elterjedéséhez járulhat hozzá. Fontos, hogy könnyen mérhető legyen a távmunkához kapcsolt munka eredménye, a támogató szervezeti kultúra (ne érezze magát a távmunkát végző „magányos farkasnak”, illetve a nem távmunkában dolgozók ne érezzék/éreztesék, hogy kivételezésnek tartják a távmunka engedélyezését).
- **Időszakos alkalmi munka:** bárminemű magánéleti korlátozottság miatt - korlátozott képességű hozzátartozó miatt, gyermek születése miatt, krónikus betegségben szenvedő gyermek esetén előfordulhat, hogy valaki nem tud hosszabb ideig kötöttséget vállalni. Számukra lehet megoldás az időszakos alkalmi munka alkalmazása. Határozott időre szóló pontosan definiálható, eredményorientált megbízásokat jelentenek ezek, amelyek általában otthon is elvégezhetők, rugalmas munkaidőben.

Az alternatív munkavégzési formákkal kapcsolatban fontos, hogy a munkavállalók nemtől, életkortól függetlenül tájékoztatást kapjanak a lehetőségekről és igénybe vehessék azokat (amennyiben munkakörük megengedi).

2.3. Szabadságolási eljárások

A munkáltatónak érdemes felülvizsgálnia szabadságolási eljárását. Egyrészt elegendő szabadnapot biztosít-e munkavállalóinak, rendelkeznek-e a megfelelő rugalmassággal, hogy azt szükségleteikhez mértén vehessék igénybe, indokolt lehet-e egy differenciált szabadságolási rend bevezetése.²

Általában világszerte a kormányok és szakszervezetek határozzák meg a kötelező fizetett és betegszabadság hosszát, ám néhol lehetőség van más, speciális szabadnapokkal való kiegészítésre is. Ilyenek lehetnek:

- **Szülési szabadság:** sok országban ugyancsak a kormány által minimálisnak meghatározott időszak, ami közvetlenül a szüléssel kapcsolatos.
- **Szülői/gyermekgondozási szabadság:** szülés után vagy örökbefogadással kapcsolatosan igénybe vehető szabadnapok, melyet mindkét szülő igénybe vehet. Általában 12 hónapos fizetett szabadságot jelent. Nemzetközi tendencia, hogy mind a fiatal anyák, mind az apák ugyanannyi napot kaphatnak. További előnyt jelenthet, ha ennek kezdési és befejezési időpontját, időtartamát is az érintett szabhatja meg.³

² 2000-ben az alanyi jogon járó fizetett szabadnapok száma: Amerikában 10, Ausztriában 30, Brazíliában 22, Dániában 33, Franciaországban 25, Németországban 20 (gyakorlatban 30), Japánban 10, Litvániában 28 (de akár 58 is lehet, ha stresszel járó munkakörrel van szó).

³ Ez országoként eltérő: míg Kanadában és Dániában például 10 hét, sok országban 3-6 hónap, Írországból 39 hét, Franciaországban lehet akár három év is. Dániában az édesapák további két hetet igényelhetnek. Több országban is akkor vehető igénybe a szülői szabadság, ha előtte meghatározott ideig munkaviszonyban állt a munkavállaló a cégnél.

A nemek közti egyensúlyok elősegítésére törekvő munkáltatók odafigyelnek arra, hogy a szülési, a szülői és a gyermekgondozási szabadság nemtől független igénybevételének lehetőségét egyértelműen jelezze munkavállalói számára. Továbbá mindamellett, hogy az állam körvonalazza a maximálisan igénybe vehető időtartamot, meg kell adni a munkáltató-munkavállaló számára a lehetőséget az egyéni megegyezésre, a rugalmasságra (akár pl. hogy a terhességi-gyermekágyi segélyt követő időszak felét az anya, másik felét apa vegye igénybe stb.).

- **Speciális családi szabadság:** amikor különleges helyzet (építkezés, a házastárs külföldi kiküldetése, stb.) alakul ki valakinek a családi életében, és szüksége van arra, hogy rövidebb-hosszabb ideig szüneteltesse munkáját, általában választania kell a hagyományos általános szabadnapok igénybevétele vagy a felmondás között. A munkáltató azonban - értékes munkaerőről lévén szó - dönthet úgy, hogy időszakos „családi szabadságot” ad neki.
- **Tervezett karrierszünetek:** általában egyetemeken, főiskolák és kutatóintézetek esetében alkalmazták a kutatói szabadságot (sabbatical), amely egyre gyakrabban előfordul a magánszektorban is. Előre meghatározott időszakot kell eltölteni a munkahelyen és meg kell szerezni a közvetlen főnök beleegyezését ahhoz, hogy valaki igénybe vehesse ezt a pihenőt. Előre meghatározzák az időtartamot - fél-egy-két év -, amely alatt a dolgozó megkaphatja a fizetése bizonyos %-át vagy fizetés nélküli szabadságnak is tekinthető. Ezt a nagy terheltséggel járó vállalatok esetében érdemes alkalmazni, a dolgozói kiégettség, túlhajszoltság elkerülése érdekében.
- **Fizetés nélküli szabadság:** érdemes garantálni a munkavállaló számára, hogy indokolt esetben, akár egyéves időtartamig igénybe vehet fizetés nélküli szabadságot. Természetesen megfelelő előkészületeket kell ehhez tenni, hogy a munkáltató számára ez ne jelentsen hátrányt.
- **Különleges családi ügyben adott soron kívüli szabadság:** általában családi haláleset esetén szokták felajánlani a dolgozónak erre a célra kijelölt „szabadnapot” vagy „szabadnapokat” a hagyományos szabadnapokon felül.

A szabadságolási eljárások - különös tekintettel a gyermekvállalással kapcsolatos szabadságok - esetében fontos, hogy a munkavállalók nemtől függetlenül tájékoztatást kapjanak a lehetőségekről és amennyiben munkakörük megengedi igénybe vehessék azokat.

2.4. Egyéb szolgáltatások, támogatások, juttatások

Érdemes minél rugalmasabb juttatási rendszert kínálni a munkavállalók számára, hogy a dolgozók saját igényeiknek megfelelően választhassanak a szolgáltatások közül. Fontos, hogy írásba legyenek foglalva a lehetőségek, minden munkavállalóra vonatkozzanak és lehetőleg legalább egy-egy adómentes és adóval terhelt juttatás is választható legyen.

A rugalmas rendszer előnye, hogy csökkenhet a vállalt összköltsége. Hiszen bizonyos juttatások között trade-off (átváltás) jelentkezik, mivel van olyan juttatás, amit felad a dolgozó egy másikért cserébe. Gyakran maga a munkavállaló is részt vállal bizonyos juttatások költségeiben. A rendelkezésre álló „elköltethető kredit” alapján minden juttatás mérhetővé válik.

2.4.1 Gyermekfelügyelet

A gyermeknevelés egyre nehezebbé válik az emberek számára, elsősorban a kétkeresős családmodell elterjedése állít kihívásokat a szülők elé. A vállalatoknak érdemes erre tekintettel lenni és e területen is támogatni dolgozóikat. Elterjedt ide vonatkozó módszerek:

- **Gyermekek a munkahelyen** („children on workplace”): olyan munkahely kialakítását jelenti, amely támogatja a gyermekes munkavállalókat, és lehetővé teszi, hogy ha szükséges, a szülők be tudják vinni rövidebb-hosszabb ideig gyermeküket a munkahelyre. Ilyen megoldás lehet például a babakocsi feljárók megépítése, a szoptatós anyukák számára berendezett privát szoba, vagy munkaidőben rendelkezésre álló, ilyen célú távozási idő, és a munkahelyen vagy annak közelében létesített gyermekmegőrző.
 - **Kismama-szoba:** azon édesanyák esetében, akik röviddel a szülés után már visszatérnek dolgozni, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szoptatás még egy jó ideig folytatódhat. Ennek körülményeinek megteremtésében is részt tud vállalni a munkáltató. Egy kisebb szobát berendezhet ennek céljából, ahova az édesanya elvonulhat, ha behozzák neki gyermekét. Munkaidejében adhatnak neki annyi rugalmasságot, hogy bizonyos időközönként gyermekéhez mehessen.
 - **Munkahelyi gyermekmegőrző:** Ha egy dolgozó betegszabadságon van, még nem feltétlenül beteg. Gyermekmegőrzők létesítésével a munkáltató lehetővé teszi, hogy dolgozóinak ne kelljen választania a munka és a család között az előbb említetthez hasonló helyzetekben, ráadásul csökkenti a munkába járás idejét is, hiszen nem kell munka előtt és után még az óvodába is elmenni.
- **Anyagi támogatás:** sok esetben bölcsődével, óvodával vagy személyes gyermekfelügyelővel is meg tudná oldani az érintett dolgozó gyermeke felügyeletét, de nem tudja vállalni ennek anyagi vonzatát. Ebben az esetben segítséget jelentenek az ilyen célra igénybe vehető anyagi támogatások.

A gyermekintézmények létrehozatala, üzemeltetése vagy támogatása esetében fontos, hogy az ne csak olyan munkahelyeken valósuljon meg, ahol sok a női munkavállaló, hanem - akár pont példaértékűen, tájékoztató és nevelő célzattal - a férfias munkahelyeken is.

2.4.2 Oktatás, oktatás támogatása

A munkavállalók alkalmazkodó képességének javítása, a bevezetett politikák és rendszerek illetve gyakorlatok sikerkritériuma, hogy a munkavállalók ismerjék az azok működtetéséhez szükséges információkat és rendelkezzenek a szükséges készségekkel. Ehhez kapcsolódóan tehát képzési, oktatási, személyiségfejlesztési igény merülhet fel, amelyben a vállalat és az érintett munkavállaló együtt viselhet terhet. Adott vállalat ilyen jellegű képzések biztosításával, vagy ilyen típusú oktatási programokon való részvétel támogatásával segíteni, illetve felkészíteni tudja a munkavállalókat.

2.4.3 Terhes nők a munkahelyen

A női munkavállalók a családalapítással kapcsolatban több félelemről is beszámolnak. Tartanak attól, hogy elveszítik munkahelyüket (vagy nem tudnak visszatérni), és hogy nem kapják meg felettesüktől és kollégáiktól azt a rugalmasságot, amit állapotuk megkíván.

A jogszabályok egyre jobban védik a terhes női munkavállalókat. A tiltás ellenére manapság is előfordul, hogy az új női munkatársat felvételkor kötelezik, miszerint nyilatkozatot tegyen, hogy hány évig nem szül majd; vagy a terhesség bejelentésekor egyéb indokkal elbocsátják őket. A kétkeresős családmoddell terjedése révén egyre gyakoribb, hogy a jogszabályok engedik az apákat, illetve van, ahol más közeli hozzátartozót is, szabadságra menni az újszülöttel, ha az anya ezt nem tudja vagy nem akarja vállalni.

A vállalat a terhes munkatársnőit támogathatja azzal, hogy külön parkolóhelyet biztosít számukra a munkahely könnyebb megközelíthetősége érdekében, egészséges és biztonságos munkakörnyezetet teremti, valamint biztosíthat a terhes nő részére kanapét az irodájában.

A bizonytalanság nagyon negatívan hathat az érintett nőkre, ezért a „visszatérés politika” milyensége, annak kommunikálása és alkalmazása csökkenthet olyan potenciális mentális problémákat vagy következményeket, amelyek kihatnak a munkakörnyezetre és a munkatársakra. Ha tudják, hogy visszatérésük garantált és kellő tolerancia, támogatás és rugalmasság várja őket, akkor sokkal eredményesebb dolgozói lesznek a cégnek mind a szülés előtt, mind a szülési szabadság lejártá után.

2.4.4 Eltartottak esete

Az elöregedő társadalmak esetében egyre nagyobb probléma, hogy az idős - általában beteg - szülők, illetve rokonok, egyre nagyobb terhet rónak családtagjaikra. Az érintettek számára különösen fontos lehet a rugalmas munkaidő, részmunkaidő, az otthonról végezhető munka vagy a családi feladatokhoz kapcsolódó szabadságok lehetősége. Sokszor az anyagi támogatás is megoldás lehet, ha az eltartott gondozását ápolóra, szakemberre lehet bízni.

A házassági és gyermekvállalási kor kitolódása, az egyre több válás a középkorú családok munkavállalók mellett az egyedülálló, akár egészen fiatal dolgozók idősgondozási kötelezettségeit is bővíti a jövőben. E kötelezettség ellátása nemtől függetlenül bátorítható a munkáltatók által.

2.4.5 „Magánügyi személyi asszisztens”

A „magánügyi személyi asszisztens” újfajta, elsősorban amerikai cégeknél alkalmazott módszer. Egyrészt alkalmazhatják a munkahelyen, mint az összes dolgozóhoz vagy azok egy csoportjához rendelt személyt, vagy a munkavállalók otthonánál, mint az adott egyénekhez rendelt személyt. Feladata olyan magánéleti ügyeket intézni, amire nincs ideje a munkavállalónak, vagy munkaidejéből „lopni” el az ehhez szükséges időt, mint vacsorához asztalt foglalni, orvossal időpontot egyeztetni, fodrásznál időpontot kérni, gyermekeket iskolába, illetve hazaszállítani stb.

2.4.6 Egyéni felelősségvállalás támogatása: önkéntesség,

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása révén különböző módszerek segítségével összekapcsolható az egyéni és vállalati felelősségvállalás. Az egyéni felelősségvállalási vágyak, igények, fókuszok (idősek, gyermekek megsegítése, kultúra vagy művészet

támogatása stb.) sokszor egybeeshet a vállalati támogatási politikák céljaival. A kettő összekapcsolása révén a munkatársak bevonásával növekedhet elkötelezettségük, lojalitásuk, miközben a vállalat saját társadalmi felelősségvállalását teljesíti. Fontos a kettő összekapcsolásánál, hogy mindkettő szerepet kapjon a végső program kialakításában. Tehát a dolgozó vágyai, céljai, képességei is figyelembe legyenek véve, a vállalat pedig járuljon hozzá ugyancsak erőforrással (munkaidő kedvezményrel, pénzzel, eszközökkel). Ilyen célt szolgáló modellek lehetnek:

- **Önkéntességi programok:** a munkavállalók munkaidőben önkéntességi alapon részt vesznek közös vagy egyéni, a vállalati támogatási célokba illeszkedő karitatív tevékenységben. Ezáltal lelki vágyaiknak, azon szándékuknak, hogy segítsenek, karitatív kezdeményezésekben részt vegyenek, ki tudják élni, miközben a vállalati érdekeket is szolgálják, s közvetetten hozzájárulnak a cég imázsépítéséhez. Az önkéntességi programok a közös takarítástól kezdve, a felújítási munkákon keresztül, egészen a tudásmegosztó programokat is magukba foglalhatják.
- **Támogatási bank:** ebben a vállalat - bizonyos közösen lefektetett objektív, átlátható, vállalati elvek szerinti szempontrendszernek megfelelő - egyéni kezdeményezéseket támogat, ahol ugyanazt az erőforrást, amit az egyén, a vállalat is támogatásként nyújtja pénzügyi vagy tárgyi eszköz formában. Például, ha egy munkavállaló támogat egy közcélú nonprofit szervezetet magánpénzéből, a vállalat ugyanakkora összeggel támogatja a szervezetet, megerősítve munkavállalója egyéni elköteleződését.

2.4.7 Egészséges életmód támogatása

Egyre több vállalat ismeri fel saját szerepét a dolgozói egészségének megóvásában. Ez nem egyszerűen szociális kérdés, hanem a fizikailag és mentálisan egészséges munkaerő köztudottan nagyobb teljesítményű és a vállalati kultúrára (elégedettség, lojalitás) is pozitívan hat. Ide tartoznak a következő szolgáltatások:

- **Sportlehetőség:** akár fitness-terem munkahelyi kiépítése, akár sportbérletek nyújtása vagy a sportolás költségeinek átvállalása révén ösztönözhetők a munkavállalók, hogy odafigyeljenek az egészségükre. A sportolás érdekében engedélyezheti a munkáltató, hogy később jöjjön be valaki dolgozni, vagy napközben szünetet tartson (általában ezek nem számítanak be a ledolgozott munkaidőbe, csak némi rugalmasságot, felfrissülést engednek meg).
- **Egészséges életmód tanácsadás:** ez a szolgáltatás elsősorban Amerikából terjed, hiszen a testsúly problémák (társadalmi szintű egészségi probléma) megoldása a munkahely érdeke is, hogy vitalitással és gyorsabban tudjanak dolgozni a munkavállalók. A felgyorsult élettempó táplálkozás terén is kívánnivalót hagy maga után, erre ugyancsak odafigyelhet a munkáltató (hiszen egyértelmű összefüggéseket mutatnak ki a táplálkozás és a teljesítmény között).
- **Orvosi szolgáltatások:** ide tartozik a kötelező, illetve választható védőoltások, a rendszeres (általános évi) kivizsgálások költségeinek átvállalása. Az orvosi ellátások (fogorvos stb.) növekvő árai, és a nehezen egyeztethető időpontok miatt indokolt lehet a munkáltatói segítség, akár szervezésben, akár ilyen célú fizetett szabadnapban, akár anyagi támogatásban kifejezve.

2.4.8 Támogatási program

Jóformán bármely részterületre, problémára ki lehet írni támogatási programot. Oktatásra, örökbefogadás támogatására, gyermekfelügyelet megoldására, eltartottak támogatására, áttelepítésre, lakásépítésre stb. Ha a vállalatnak bizonyos problémákra nincs más megoldási ötlete, akkor pénzben támogathatja az érintett dolgozóit. Az ilyen juttatásoknál, ha szükséges külön szerződésben szabályozható a támogatásként kapott összeg a munkahely elhagyása esetén történő teljes vagy részleges visszafizetésének elvárása.

2.4.9 Távollét - kapcsolattartás - visszatérés

Mindazon munkavállalóknak, akik időnként nem dolgoznak, vagy otthonról, esetleg részmunkaidőben dolgoznak, biztosítani kell, hogy hozzáférjenek a szakmai információkhoz, lássák a karrierlehetőségeket és a szervezet szerves részének érezzék magukat. Ezért fontosak a következők:

- **Kapcsolattartás:** ajánlatos, hogy a vállalathoz és a munkához kötődő változásokról tudomást szerezzen a távollévő dolgozó is. Ez a hatékony visszajövetel alapfeltétele. Ezenkívül más előnye is származhat a munkáltatónak belőle: folyamatosan tud munkavállalója karrierterveiről.
- **Alkalmi munka felajánlása:** ez pl. a szülői szabadságon levő munkavállalók esetében kitűnő lehetőség arra, hogy szakmailag szinten tartsa munkavállalóját a cég, illetve amennyiben időszakosan túlterhelt a munkahely, úgy igénybe vegye szülői szabadságon lévő dolgozói szolgáltatásait. Legtöbb szülő szívesen vállalja ezt a lehetőséget.
- **Szakmai fejlődés:** a családos dolgozók munkaidőn kívül nehezen tudnak időt szakítani személyes, szakmai fejlődésükre, ezért érdemes őket támogatni ilyen jellegű szabadságolás keretében.
- **Résztétel:** a távollévő szülőknek is biztosítani kell, hogy részt vegyenek az őket, illetve munkájukat érő szakmai megbeszéléseken, képzéseken. Az ilyen események időpontját a friss szülők életritmusához kell igazítani, illetve a megbeszélés idejére támogatni lehet a gyermekelhelyezés megoldását is.
- **Visszatérés:** a legjobb, ha már a szabadságolás előtt körvonalazzák a későbbi munkavállalás kereteit. Az csökkenti a bizonytalanságérzetet a munkavállaló oldalán, és növeli a munkáltató rendelkezésére álló információt. Általában a jog is szabályozza, hogy a szülési szabadság után ugyanabba, vagy azonos szintű és kvalitást igénylő munkakörbe kell visszavenni az érintett munkavállalót.

Mindezekben többnyire a nők az érintettek. Célszerű külön részletezni a férfiak távollétének támogatását is.

2.4.10 Támogatás a magánéleti konfliktusok megoldására

A családon belüli konfliktusok, a párkapcsolat megromlása is olyan stresszforrás, amely kedvezőtlen hatással van a munkateljesítményre. A válások magas száma is mutatja a probléma jelentőségét, mégis elhanyagolható azon munkahelyek száma, ahol ezt figyelembe vennék, még ha egyébként családbarát munkahelyről lenne is szó. Munkahelyi pszichológus

alkalmazása vagy béren kívüli juttatásként párkapcsolati tanácsadás fizetése az effajta problémával küzdő alkalmazottak részére várhatóan megtérülne a munkáltatók részére.

3. A munka és magánélet összeegyeztetését segítő vállalati politikák bevezetésének és szélesítésének nehézségei

Ezen kezdeményezések térnyerését a szemléletváltás összetett feltételrendszeréből adódóan, több lényeges a munkáltatónál és a munkavállalónál egyaránt felmerülő körülmény nehezíti. Ezért különösen fontos az állami szerepvállalás az akadályok stratégiai nézőpontot és koherens intézkedéseket igénylő leküzdése érdekében.

- A multinacionális vállalatoknál különösen jellemző, hogy a munkáltató és a munkavállaló is meg van győződve róla, hogy munkája nem végezhető el többletmunka, túlóra nélkül. Általában hiányzik az elköteleződés a fentiek után, illetve a hit a munka és magánélet összeegyeztethetőségében.

Ezt természetesen oldhatja a jobb gyakorlatok terjedése, ha az érintettek több lehetőségek kapnak vitákra, kérdéseik feltételére és válaszára, tapasztalatcserére.

- A munkavállalók kezdeményezőkészsége feltételezi a munkavállalók érdekérvényesítési készségeinek fejlettségét, a munkahelyével kapcsolatos biztonság-érzet megfelelő szintjét, mely hazánkban a munkahely elvesztésétől való félelem, a családbarát munkakultúra ismeretlensége és alulértékeltsége mellett nehezen fejleszthető.

Komoly szerep hárul e téren is a munkavállaló önértékelésének és jogtudatosságának a munkáltatói szempontok ismeretének fejlesztése érdekében az államra és a civil kezdeményezésekre.

- Külső nyomás kényszeríti a vállalatot hasonló politikák bevezetésére, és nem önkéntesen teszi ezt meg, ezáltal hiányzik a vezetők elköteleződése.

Emiatt igen fontos, hogy a jogszabályi kényszer, állami ajánlás és az önkéntes vállalatok alkalmazása közötti egyensúly fennmaradjon, egymást szorosan kiegészítsék.

- Bizonyos megoldások nem illeszkednek adott munkakörökhöz. Továbbá sokszor hiányzik a kreativitás és innovatív szemlélet a megoldások alkalmazásában.

Ezért fontos, hogy legyenek szakértők és a szakértők véleményét, tanácsait igénybe vegyék a vállalatok (pl. audit). Továbbá az ezzel kapcsolatos nehézségek áthidalását is segíti a legjobb gyakorlatok terjedése.

Akadályt jelent továbbá a már létező tapasztalatok nem egyértelműen pozitív mivolta. A következő problémák merültek fel a már létező munka – magánélet egyensúly alkalmazásokkal szemben különböző nemzetközi és hazai kutatások, továbbá vállalatok elmondásai alapján:

- Amennyiben az állami vagy egyéb szabályozás révén bizonyos eszközök bevezetését kötelezőnek írják elő, elveszik az önkéntességből eredő előnyök egy része (elköteleződés, versenylőny, imázselőny).

Ezért fontos, hogy az önkéntesség és a szabályozó erő egyensúlyban maradjon a különböző eszközöket illetően. Jó eszköz lehet a példamutatásra, ha az állam saját területén, pl. az állami vállalatok körében „kötelezővé” teszi bizonyos eszközök alkalmazását, majd jó gyakorlatként, működő példaként, előnyöket és költségeket tartalmazó kalkulációkkal együtt terjeszteni lehetne a példákat.

- Amennyiben az eszközök bevezetésével vagy a velük járó kedvezmények igénybevételel egyenesen arányosan nő a bürokrácia, az adminisztratív kötelezettség, az frusztrációt okozhat a vállalatoknak és a dolgozóknak.

Ezért fontos, hogy az eszközök igénybevétele, illetve, amennyiben vannak kapcsolódó előnyök vagy terhek, akkor azok, arányban legyenek a közvetetten nyerhető előnyökkel (több vagy legalább annyi előny legyen, mint költség).

- Amikor olyan eszköz működik egy vállalatnál, amely csak meghatározott célcsoportot érint (pl. csak kismamákat, diákokat, férfiakat stb.), a nem érintett dolgozók körében elégedetlenség léphet fel, hiszen pozitív diszkriminációként élik meg.

Ilyen esetekben kulcsfontosságú annak kommunikációja, hogy adott eszköz miért csak az adott munkavállalói körre vonatkozik, és miért van szükség esetükben eltérő megközelítésekre, módszerekre. Szükséges továbbá olyan kreatív megoldások alkalmazása, amelyek az egyik csoport előnyeit, kompenzáló módon, más célcsoportokra érvényesíti.

- Amikor bizonyos eszközök kialakítása, bevezetése oly módon történik, hogy a munkavállalókat magukat nem is vonják be, az elégedetlenséget szülhet. Egyrészt azért, mert ilyenkor fennáll a veszély, hogy az intézkedés nem valódi szükségletre, igényre reagál, másrészt azért mert nem lehetőségnek, hanem kényszernek élik meg a dolgozók.

Ebből a szempontból is nagy jelentőségű a kommunikáció, valamint az érintettekkel folytatott párbeszéd. A munkavállalók bevonásán, véleményük, tapasztalataik, ötleteik és igényeik megismerésén kell alapulni a fejlesztéseknek és lehetőséget kell biztosítani folyamatosan a véleményük nyilvánítására.

- Gyakran fordul elő, hogy a vezetők kommunikációja és tevékenysége ellentmond egymásnak, például azt kommunikálják, hogy nem kell túlórázni, fontos a munkamagánélet egyensúlya, mindenki menjen haza időben, de közben ők nap mint nap túlóráznak. Ilyenkor a munkavállalók elbizonytalanodhatnak, hogy hallgatólagos elvárás-e vajon mégiscsak a túlórázás, vagy félreértettek valamit. Ha viszont ezt a vezető egyértelműen kifejezi (mármint, hogy nem elvárt a túlórázás a beosztottak részéről), akkor ez nem lesz ellentmondás forrása. Egy vezető vagy vezető-helyettes nagyon sok esetben túlórázásra kényszerül – amit illik anyagi juttatással és/vagy pótszabadsággal honorálni.

Ezen a problémán segít, ha bármilyen intézkedés bevezetése esetében adott intézményben, vállalatnál a vezetők közül legalább egy-egy ember példát mutat és saját magára is érvényesíti az adott eszközt, lehetőséget. Ezzel példát

statuálnak a munkavállalók számára, hitelessé teszik a felsővezetői elkötelezettséget.

4. Jó munkahelyi légkör megteremtése

A kiegyensúlyozott munkahelyi környezet az alábbiakat kínálja:

- megbecsülést és elismerést;
- annak lehetőségét, hogy a munkatársat meghallgatják és hallgatnak rá;
- nyílt kommunikációt;
- önbizalom erősítést;
- stressz- és ellenségeskedés-mentes légkört;
- erős összetartozás-érzést;
- kiegyensúlyozott munkatempót, terhelést.

A munkatársi légkör javítására csoportépítő tréningek szolgálnak. Fontos a vezetők továbbképzése különösen a vezető-beosztott kapcsolat, a kommunikáció, a fegyelmezés-jutalmazás helyes módjainak elsajátítása érdekében.

6. Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert OMFB-00701/2009 számú NKTH INNOTÁRS projekt támogatásával készült, melynek címe: A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával.

A kézirat létrejöttét az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is támogatta.

7. Irodalomjegyzék

Csillag G. és Németh J. mtd Tanácsadói Közösség (2008.08.15): Milyen is valójában a Családbarát Munkahely? <http://www.hrportal.hu/hr/milyen-is-valojaban-a-csaladbarat-munkahely-20080815.html>

JÓL-LÉT Közhasznú Alapítvány (2008): A Családbarát Munkahely Díj megújítása. <http://jol-let.com/rolunk/eredmenyek/csaladbarat-munkahely-dij/>

Wim Kok-jelentés: Jobs, jobs, jobs – creating more jobs in Europe, Brüsszel, 2003. november 26.

A munkahely és a párkapcsolat kölcsönhatásai

Tárkányi Ákos
koinoni@freestart.hu

Az USA-ban készült becslés⁴ arra vonatkozóan, hogy az ország üzleti szférája számára mennyi gazdasági kárt jelentenek a házasságok csődbemenetelével kapcsolatos hiányzások, illetve a munkateljesítménynek ezzel kapcsolatos romlása. Az 1996-os cikk készítői szerint, ha a munkavállaló népességnek a házasság megromlása által a legnagyobb arányban veszélyeztetett 20%-a részesülne a majdani házasságának minőségét hatékonyan javító felkészítő képzésben, akkor (az ilyen képzések, tanácsadó szolgálatok által kiváltott eddig mért kedvező változások átlagával számolva) évi 7 milliárd dollárral csökkenne a házasságok megromlásából eredő közvetlen költség az amerikai vállalatok, vállalkozások számára. A házassági képzések adott mértékű fejlesztése tehát ennyi előre becsülhető közvetlen haszonnal járna az amerikai gazdaság számára.

Gottman (1998) becslése szerint a munkahelyi hiányzások 30%-a házassági problémák miatt van és évi 8 milliárd dollárjába kerül az Egyesült Államoknak. (Megjegyzendő, hogy a hiányzásokon kívül a munkateljesítmény csökkenése is kárt okozhat, amit ez a becslés nem tartalmaz.)

2009-es hazai felmérésünk⁵ adatain megvizsgáltuk, hogy a párkapcsolatok negatív működése hat-e és hogyan a munkahelyi teljesítményre, és azt, hogy a munkahely negatív hatásai mennyire mutatkoznak meg a párkapcsolatok valamint az egészségi állapot terén. A kapott eredményeket felhasználtuk arra, hogy megbecsüljük a párkapcsolatok megromlásából adódó éves költségeket a gazdasági szférában.

1. hipotézis: A konfliktusok agresszív kezelése, a kapcsolattal való elégedetlenség, a válási szándék és a válás az átlagosnál gyakrabban vezet a munkateljesítmény csökkenéséhez, a munkahelyről való hiányzáshoz.

A kapott eredmények igazolták a hipotézist. Azoknál a párkapcsolatban élőknel, akiknél az esetleges konfliktusok megoldásának tipikus módja az, hogy nyugodtan megbeszélik a problémát a munkahelyükről partnerükkel kapcsolatos problémák miatt valaha is hiányzó aránya 8% volt. Azoknál, akiknél a konfliktus általában úgy ér véget, hogy az egyik fél sértődötten hallgat, ott ez az arány 16% volt (Pearson: 0,029). A párkapcsolati konfliktusok békés, feszültségmentes megoldási módja tehát kisebb arányú munkahelyi hiányzáshoz vezet.

⁴ Forthofer, 1996

⁵ A kutatás a Tudomány a Családért Egyesület megbízásából zajlott „A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával” című, NKTH INNOTARS OMFB-00701/2009 számú pályázati projekt keretében. A kutatás során készült egy országosan reprezentatív szociológiai felmérés, amely fiatalok és középkorúak körében vizsgálta a párkapcsolatok alakulását és az arra ható tényezőket. E „Családi kapcsolatok” felmérés mintájának elemszáma 1493 fő volt.

A munkájukra is jobban oda tudnak figyelni a párkapcsolati konfliktusokkal nem terheltek. Azzal az állítással, hogy „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok” nem értett egyet a párukkal való konfliktuskezelés módjával inkább elégedettekⁱ 94%-a, a közepesen elégedetteknek a 74%-a, az inkább nem elégedetteknek a 68%-a. Tehát utóbbiak között találták a legtöbbet úgy, hogy az otthoni gondok elvonják a figyelmüket a munkától.

Egyetértett az elégedetlenek és közepesen elégedettekⁱⁱ 13%-a, az elégedettek 2%-a. (Átlagosan az emberek 5%-a értett ezzel egyetⁱⁱⁱ. Pearson: 0,000.)

Egy másik kérdés már feszültségre, szorongásra kérdez rá, és arra, hogy ez kifejezetten hátráltatja-e a kérdezettet munkája elvégzésében^{iv}. Itt az előbbihez hasonló arányok adódtak. Azzal az állítással, hogy „a családi életemből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltat a munkám elvégzésében” nem értett egyet a párukkal való konfliktuskezelés módjával inkább elégedettek 93%-a, a közepesen elégedetteknek 79%-a, az inkább nem elégedettek 77%-a. Egyetértett az elégedetlenek és közepesen elégedettek 11%-a, a kifejezetten elégedettek 1%-a. (Átlagosan az emberek 3%-a értett ezzel egyet^v. Pearson: 0,000.)

Elképzeltető, hogy számos esetben az érzékelt párkapcsolati problémák mögött olyan háttértényező van – például anyagi problémák, apóssal vagy anyóssal való konfliktus, vagy valamelyik partner alkoholizmusa – amely önmagában is hozzájárul a munkateljesítmény csökkenéséhez. Az előbbi kérdésre válaszolók viszont a párkapcsolati konfliktusnak a munkájukban érzékelt közvetlen negatív hatásáról számoltak be (tehát ilyen esetleges plusz háttértényező nélkül).

Hiányzott már munkahelyéről párkapcsolati problémák, konfliktusok miatt a párkapcsolati konfliktusai kezelésével elégedetlenek^{vi} 41%-a (n=11), a kifejezetten elégedettek 9%-a (és a bizonyos fokig elégedetteknek is a 9%-a). (Pearson: 0,000.)

Néhány további, kevésbé biztos eredmény is hasonló ezekhez^{vii}.

További hasonló, biztos eredmény, hogy ahol a párkapcsolat válásközeli helyzetbe került^{viii}, ott a párkapcsolati problémák tényleg rontják a munka minőségét és növelik a munkából való hiányzás arányát is.

Ezt mutatja, hogy azzal az állítással, hogy „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok” 2% ért egyet ott, ahol nem merült föl a válás gondolata és további 7% talán (vagyis bizonytalan). Ahol legalábbis fölmerült^{ix}, ott 22% ért egyet és további 12% bizonytalan. Ha csak azt a csoportot nézzük, ahol már mindketten a válás felé hajlanak (vagyis az előbbi része, 5%), ott 28% értett egyet (n=9) és további 16% (n=5) volt bizonytalan^x (Pearson: 0,000).

Azzal az állítással, hogy „a családi életemből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltat a munkám elvégzésében” 1% ért egyet ott, ahol nem merült föl a válás gondolata és további 4% talán (vagyis bizonytalan). Ahol legalábbis fölmerült, ott 17% (n=12) ért egyet és további 13% (n=9) bizonytalan^{xi} (Pearson: 0,000).

Ahol nem merült föl a válás gondolata, ott 8%-nál volt olyan, hogy hiányzott már munkahelyéről párkapcsolati problémák, konfliktusok miatt, ahol fölmerült, ott 29%-nál volt már ilyen (Pearson: 0,000).

Hiányzott már munkahelyéről párkapcsolati problémák, konfliktusok miatt a párkapcsolati konfliktusaik kezelésével elégedetlenek⁶ és a legfeljebb közepesen elégedettek 29%-a, az elégedettek 8%-a (Pearson: 0,000).

Az egyetemet vagy főiskolát végzetteknek csak 5%-ára volt jellemző, hogy egyetért vagy bizonytalan azzal az állítással kapcsolatban, hogy „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok”, míg a többi iskolai végzettségűnél 16-17% volt jellemző (Pearson: 0,005). Ezt magyarázhatja, hogy a felmérésben legalábbis az 50 évesnél fiatalabb generációkban a felsőfokú végzettségűek között az elváltak aránya alacsonyabb volt az átlagosnál, tehát rájuk láthatólag kevésbé jellemző a válás.

2. hipotézis: A túl sok munkahelyi stressz, a túl nagy munkateher túlterheli a családi életet, a párkapcsolatokat, rontja azok minőségét és akár váláshoz is vezethet.

A kapott eredmények igazolták a hipotézist.

Azzal az állítással, hogy „a munkámnak szentelt idő miatt nem vagyok képes a házimunkát és a családi kötelezettségeimet is ellátni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 43% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet „beszélgetnek” a párjukkal⁷, – pontosabban ennyi időt töltenek együtt (részletesebben lásd a „4-es” lábjegyzetben), de a továbbiakban is maradunk a „beszélgetnek” kifejezésnél – szemben az átlagos 26%-kal^{xii} (Pearson: 0,004).

Azzal az állítással, hogy „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 40% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetnek a párjukkal, szemben az átlagos 27%-kal (Pearson: 0,021).

Azzal az állítással, hogy „gyakran annyira fáradt vagyok, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 35% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetnek a párjukkal, szemben az átlagos 25%-kal (Pearson: 0,015).

Azzal az állítással, hogy „a munkámnak szentelt idő miatt nem vagyok képes a házimunkát és a családi kötelezettségeimet is ellátni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya a férfiak körében⁸ 54% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetnek a párjukkal, szemben az átlagos 26%-kal^{xiii} (Pearson: 0,025).

Azzal az állítással, hogy „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” inkább egyetértők és a

⁶ Láthatólag a konfliktusaik kezelésével legfeljebb közepesen elégedettek is 4-est adtak a kapcsolatuk egészére, és akik előbbre csak 2-est, az utóbbira azért azok is 3-ast, legalábbis az esetek nagy részében. Ez következik a kategóriák méretének összevetéséből. Tehát úgy tűnik, hogy éppen a konfliktusok kezelése lehet egy igen érzékeny pont és a problémák talán fő forrása a párkapcsolatok nagy részében.

⁷ Meglepően hosszú időket mondtak általában az emberek arra nézve, hogy napi illetve heti átlagban mennyit beszélgetnek a párjukkal. Valószínűnek tűnik, hogy úgy értették ezt a legtöbben, hogy ennyi időt vannak vele ténylegesen együtt, egy lakásban, és a napi tevékenység (házi munka, evés, tisztálkodás, tévézés) során is általában váltanak vele pár szót. Tehát általában valószínűleg nem egy kifinomult, intellektuális párbeszédet érthettek ezalatt vagy akár praktikus dolgok alapos, részletes megtárgyalását – az ilyen szorosabb értelemben vett beszélgetés nyilván sokkal ritkább. (Ugyanis nagyon valószínűtlen az, hogy ilyen szorosabb értelemben vett párbeszéddel minden nap több órát töltene el a legtöbb pár.) Viszont józan feltevés az, hogy nemigen érthették bele az olyan tevékenységeket, amelyeket adott esetben kizárólag az egyik fél végez (pl. kerti munka). Így lényegében a „beszélgetés” valószínűleg általában „kommunikációval járó érdemi együttlétet” jelent. Ilyen értelemben értendők tehát a partnerükkel naponta ennyit vagy annyit beszélgetők arányai.

⁸ Csak nemek szerinti bontásban és csak a férfiaknál volt szignifikáns az eredmény.

bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya a férfiak körében 40% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetnek a párjukkal, szemben az átlagos 27%-kal (Pearson: 0,045).

Azzal az állítással, hogy „gyakran annyira fáradt vagyok, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” egyetértők aránya 14% volt azok között, akik megmondták, hogy mennyi időt szoktak beszélgetni a párjukkal, de ők a napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetők 25%-át jelentik (Pearson: 0,150).

Azzal az állítással, hogy „a munkámnak szentelt idő miatt nem vagyok képes a házimunkát és a családi kötelezettségeimet is ellátni” egyetértők aránya 14% volt azok között, akik megmondták, hogy mennyi időt szoktak beszélgetni a párjukkal, de ők a napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetők 28%-át jelentik (Pearson: 0,004).

A fenti eredmények szerint, akik a legkevesebbet beszélgetnek a párjukkal (vagy legalábbis a legkevesebbet vannak vele együtt némi kommunikációval járó együttlétben), azoknál a legnagyobb a tapasztalt feszültség a munka és a családi élet között. Ez arra mutat, hogy a túl hosszú munkaidő elveszi az időt a párkapcsolattól, családi élettől, amit a párok teherként, negatív tényezőként érzékelnek.

Bizonyos, statisztikailag a megbízhatóság határán levő eredmények^{xiv} arra látszanak utalni, hogy nagyobb arányban érzékelték a nagyobb munkaterhet azok, akik között feszültebb módon, azaz kevésbé pozitív módon szoktak megoldódni a párkapcsolati konfliktusok. Így valószínű, hogy a munkateher túlzottan nagy volta növeli a párkapcsolati konfliktusok rossz megoldásának arányát. Ugyancsak valószínű, hogy a rossz munkahelyi légkör is feszültebbé teszi a párkapcsolatot. Ezt nőkre nézve már kimutatta egy amerikai kutatási eredmény, mely szerint a feleségek⁹ negatívan alakuló munkanapjai agresszívebb viselkedésre készítették őket a házasságukban (Schulz, 2004).

Az viszont egyértelmű, biztos eredmény volt, hogy a váláshoz közeli állapot gyakoribb a rossz munkahelyi légkör esetén. Itt pedig reális feltételezni, hogy a rossz munkahelyi légkör lehet előbbi egyik oka.

Ez utóbbi összefüggés következik abból az eredményből, hogy a „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam érzelmileg, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” állítással egyetértők aránya 15% volt, de 22% azok között, akik legalábbis gondoltak már az elmúlt évben a válásra, vagy már válófélben is vannak (Pearson: 0,002).

Az elváltak nagyobb arányban érzik nagynak a családi terhek mértékét is, de a munkaterhet is, mint a házasok, vagy akár a „nőtlen vagy hajadon” kategóriába tartozók.

Ezt mutatja, hogy „a munkámnak szentelt idő miatt nem vagyok képes a házimunkát és a családi kötelezettségeimet is ellátni” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya az együtt élő házasoknál 24%, az elváltaknál 36%, a nőtleneknél vagy hajadonoknál 28% volt (Pearson: 0,000).

A „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (azt el nem utasítók) együttes aránya az együtt élő házasoknál 26%, az elváltaknál 38%, a nőtleneknél vagy hajadonoknál 30% (Pearson: 0,000).

A „gyakran annyira fáradt vagyok, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók)

⁹ Ez valószínűleg ugyanúgy igaz lehet a férjekre is.

együttes aránya az együtt élő házasoknál 24%, az elváltaknál 44%, a nőtleneknél vagy hajadonoknál 30% (Pearson: 0,000).

A „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya az együtt élő házasoknál 11%, az elváltaknál 18%, a nőtleneknél vagy hajadonoknál 17% (Pearson: 0,000).

A „családi életemből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltat a munkám elvégzésében” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya az együtt élő házasoknál 7%, az elváltaknál 19%, a nőtleneknél vagy hajadonoknál 10% (Pearson: 0,000).

Kérdés, miért¹⁰ érzik gyakrabban nagynak nemcsak a családi gondok mértékét is az elváltak, hanem a munkaterhet is.

Talán úgy értik, hogy több a családi gond – például a gyermeknevelés egyedül megterhelőbb –, és ehhez képest gyakrabban marad túl kevés energiájuk, mint a házasoknak, amikor hazatérnek a munkából (bár maga a munka nem fárasztja el őket jobban)?

Vagy talán több munkát vállalnak – például másodállást – a házasokhoz képest, mert relatíve nehezebb a megélhetésük? Ezért éreznék magukat gyakrabban fáradtnak?

Vagy gyakoribb köztük a depresszió, és ezért érzik magukat enerváltkak?

Vagy az lenne az ok, hogy éppen ez a jelenlegi munkahelyük terhelte őket annyira túl már évekkkel ezelőtt is (nemcsak most, amit a jelenben megvállanak), hogy amiatt is váltak el?

Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása további kutatások feladata lehet.

Az együtt élő házasok 9%-ánál, az elváltak 24%-ánál fordult elő, hogy bizonyos munkanapokon nem vagy nem teljes mértékben tudott jelen lenni a munkahelyén a partnerével kapcsolatos problémák konfliktusok miatt. A nőtlenek vagy hajadonok 16%-ánál fordult elő ugyanez. Ez mutatja, hogy sok lehet a párkapcsolati probléma az élettársi és „látogató” (LAT) kapcsolatokban, hiszen az ez utóbbiakban részt vevők nagy átlagban jóval fiatalabbak a házasoknál, mégis jóval nagyobb részüknél volt már ilyen (munkahelyi hiányzás párkapcsolati konfliktus miatt).

Mindezek kiegészítéseként megemlíthető, hogy a felmérésből kapott más, statisztikailag nem teljesen biztos eredmények^{xv} alapján úgy tűnik, hogy összefüggés mutatkozik a ritka (túl kevés) kommunikáció és a párkapcsolat rossz működése között és oly módon, hogy utóbbi negatív hatással van a munkavégzés minőségére is. Ugyanakkor kérdés, hogy vajon nem azért alakul-e ki az, hogy elég keveset van együtt a pár, mert a kérdezettnek tényleg olyan sok a munkája, hogy ez akadályozza őt vagy őket. Más, már ismertetett eredmények ezt látszanak alátámasztani (és ott egyértelműen szignifikáns volt az eredmény). Ez azt mutathatja, hogy a túl nagy munkateher lehet az egyik oka a közöttük kialakult feszültségnek.

A házastársak közötti ritka, nem elégséges, kommunikáció összefüggött a gyermekük átlagosan gyengébb tanulmányi eredményével. Az összefüggés statisztikailag már nem volt egészen biztos¹¹. Elképzelhető, hogy amennyiben ez érvényesül – ami valószínűnek tűnik – azt talán az magyarázza, hogy a házastársaknak nemcsak egymásra, hanem a gyermekükkel való foglalkozásra sincs elég idejük. Az is elképzelhető, hogy egyes esetekben a megromlott

¹⁰ Az iskolai végzettség nem magyarázhatja ezt, mert 8 osztályt végzettek aránya, nem nagyobb az átlagosnál az elváltak között (sőt, kisebb, 18% a 22%-hoz képest). Ez főként azért van így, mert olyan nagy a 8 osztályt végzettek között a nőtlenek, hajadonok aránya.

¹¹ A házastársukkal, partnerükkel napi átlag egy óránál kevesebbet beszélgetők között 4,5-5,0-es átlaggal rendelkező, tehát jól tanuló (első vagy legnagyobb) gyermekek aránya 21 % volt, szemben az átlagos 32%-kal. Pearson: 0,145, tehát nem biztos az összefüggés.

kapcsolat miatt romlik a gyermek tanulmányi eredménye is, és emiatt szegényes a pár kommunikációja is. Ezeket a feltevéseket további kutatások eredményei tisztázhatják.

3. hipotézis: A túl sok munkahelyi stressz, a túl nagy munkateher szorongáshoz, pszichoszomatikus tünetekhez vezethet.

Számos külföldi kutatási eredmény talált már kapcsolatot a munkahely problémái és a depresszió, illetve testi betegségek kialakulása között (Allen, 2000).

A hipotézist hazai adatokon igazolja, hogy felmérésünkben összefüggés mutatkozott a nagy munkateher, a rossz munkahelyi légkör és az emésztőszervi problémák kialakulása között.

Ezt mutatja, hogy „a (közvetlen) főnökömmel való kapcsolatom jó” állítással egyet nem értő vagy bizonytalan 18%-nyi csoport köréből került ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 35%-a (Pearson: 0,046).

A „szeretek együtt dolgozni a munkatársaimmal” állítással egyet nem értő vagy bizonytalan 13% köréből került ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 29%-a (Pearson: 0,012).

Néhány más, statisztikailag kissé bizonytalan eredmény^{xvi} is ebbe az irányba mutatott.

A munka és a családi élet között tapasztalt feszültséggel is összefüggött az emésztőszervi problémák aránya.

Erre lehet következtetni annak alapján, hogy „a munkámnak szentelt idő miatt nem vagyok képes a házimunkát és a családi kötelezettségeimet is ellátni” állítással egyetértők és bizonytalanok aránya 27% volt, de ők teszik ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 46%-át (Pearson: 0,022).

A „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam érzelmileg, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” állítással egyetértők és bizonytalanok aránya 28%, de ők teszik ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 53%-át (Pearson: 0,001).

A „gyakran annyira fáradt vagyok, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” állítással egyetértők aránya 16%, de ők teszik ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 33%-át (Pearson: 0,006).

A hipotézisek tesztelésével feltárt összefüggések lehetséges kapcsolatai

Az eddigi eredményekből adódott az a következtetés, hogy ahol a párkapcsolat válás közeli helyzetbe került, ott a párkapcsolati problémák ténylegesen rontják a munka minőségét és növelik a munkából való hiányzás arányát is. Ugyanakkor a váláshoz közeli állapot gyakoribb a rossz munkahelyi légkör esetén. Itt pedig reális feltételezni, hogy a rossz munkahelyi légkör lehet előbbi egyik oka. Így reálisnak tűnik az a következtetés, hogy míg a rossz munkahelyi légkör hatására megromolhatnak párkapcsolatok, ezek megromlása negatívan hathat vissza a munkahelyre, rontva a munka minőségét és növelve a hiányzások arányát. Egy német panelkutatásban (Steinmetz, 2008) már született ilyen eredmény, mely kapcsolatot talált a munkahelyi stressz keltő tényezők és a depresszió kialakulása között. Majd a depresszió rossz hatással volt a családi otthonra, annak a negatív eredménye pedig negatívan hatott vissza a munkahelyre.

Kutatásunk más eredményeiből az következett, hogy a túl hosszú munkaidő elveszi az időt a párkapcsolattól, családi élettől, amit a párok teherként, negatív tényezőként érzékelnek. Valószínű, hogy ez a teher sem tesz jót a párkapcsolatoknak, és amennyiben ezek

megromlanak, annak negatív hatása lehet a munkahelyen is. Talán ennek a következtetésnek az irányába mutat a 2009-es felmérésünk néhány további eredménye^{xvii} is. Ezt támasztja alá egy ausztrál felmérésé (Relationships, 2006) is, amely szerint a párkapcsolati problémák jelentős részben abból is erednek, hogy a házaspároknak a munkahelyük miatt nincs elég idejük egymásra és a családra. A párkapcsolatukat befolyásoló negatív tényezők között a kérdezettek 36%-a említette, hogy túl kevés időt töltenek együtt, és 21%-uk azt, hogy mindketten teljes munkaidőben dolgoznak. Egy másik külföldi kutatási eredmény (Roxburgh, 2004) szerint pedig összefüggés mutatkozott a megterhelő munkaidő és a depresszió kialakulása között.

A munkahelyeken a munkaadóknak, vállalkozóknak okozott gazdasági kár mértéke

A nőtlenek, hajadonok átlagosan 4 napot hiányoztak a partnerrel kapcsolatos problémák, konfliktusok miatt a munkahelyükről, az együtt élő házaspárok 6 napot, az elváltak 39 napot évente. (Pearson: 0,000. Nőtleneknél, hajadonoknál $n=39$ volt, házaspároknál 47, elváltaknál 26.)

Az elvált dolgozóknak 7,7%-a állította, hogy első válásuk időszakában voltak hosszabb ideig betegszabadságon ($n=17$). Ezek zöme, 7,2% ($n=16$) azt is megmondta, hogy ez mennyi ideig tartott. Jó néhányuknál ugyancsak hosszú volt, az átlag 115 napra jön ki.

Akinek első házassága válással ért véget (221 fő^{xviii}), azok közül 4,5% ($n=10$) mondta azt, hogy elveszítette a munkahelyét családi konfliktus vagy válás miatt.

Az összes válaszadó 7,5%-a, az erre a kérdésre választ adók 12,8%-a – esetében fordult elő életében, hogy bizonyos munkanapokon nem tudott jelen lenni a munkahelyén a partnerével kapcsolatos konfliktusok miatt. (Arra már csak 98-an válaszoltak, hogy ez becslésük szerint hány munkanap kiesését jelenthette.) Összesen 1606 mulasztott nappal számoltak be, ami fejenként átlagosan 16,4 napnak felel meg.

Az átlagosan 16,4 nap munkakiesés 3,5 munkahetet jelent. Egy évben mintegy 47 munkaheten át dolgoznak az emberek, ha levonjuk az 52 hétből a szabadságokat. A 3,5 a 45-nek a 7,45%-a. A 22,4 évnyi átlagos munkavállalási időtartamot véve alapul ennek 0,33%-a (a 7,45-öt 22,4-gyel osztva) volt a kieső teljesítmény ideje. Tehát ki lehet indulni abból, hogy az összes munkateljesítmény a GDP mekkora részét jelenti Magyarországon évente, majd ennek az 1/3 százalékát véve kiderül, hogy a párkapcsolatok megromlása mennyit visz el ebből kieső munkanapok formájában.

A GDP 0,3%-a 2008-ban 79,5 milliárd forintot jelentett.

A rendszeres munkavállaló kérdezetteknek jelenleg a 3,5%-a találta úgy, hogy a családi életéből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltatja a munkája elvégzésében, további 5,7% pedig bizonytalan volt, nem tudta eldönteni, hogy egyetért ezzel, vagy nem. Tehát e csoportban is valamennyire, nem jelentéktelen mértékben jelen lehet ez a probléma. 4,6% szerint munkahelyén figyelmét gyakran lekötik az otthoni, családi gondok, további 9,4% pedig bizonytalan volt ebben a tekintetben.

Vagyis 3,5-14% esetében tűnik úgy, hogy rendszeresen tapasztal ilyen akadályozó hatást. Némileg leegyszerűsítve és reálisan gondolkozva azt mondhatjuk, hogy 5-10% esetében lehet ilyen hatás.

Ha feltételezzük, hogy a családi problémáknak csak az egyharmada párkapcsolati jellegű, és azt, hogy ezek csak a munkateljesítmény 10%-os romlását okozzák, akkor kerekítve 0,1%

jön ki. Ez a 10% viszonylag reálisnak tűnik, mivel a „kapcsolatuk megromlása után” 9%-os teljesítménycsökkenést véltek átlagosan tapasztalni maguknál a megkérdezettek.

Ha azt feltételeznénk, „ellenkező végletként”, hogy a családi problémák 2/3-a párkapcsolati jellegű, és ezek 50%-os teljesítménycsökkenést okoznak, akkor mintegy 1% jönne ki a GDP veszteségének a mértékére.

Fel lehet tételezni, hogy pl. a családi feszültségek 1/3-a vagy 2/3-a kifejezetten párkapcsolati jellegű (hiszen lehetnek másfélék is, pl. a gyerekekkel kapcsolatosak, após-anyós jellegűek). A bizonytalanoknál fel lehet tételezni, hogy 1/3-uknál vagy 2/3-uknál szerepet játszanak hasonló problémák. Végül fel lehet tételezni, hogy a párkapcsolati jellegű problémák a munkateljesítménynek 10%-os, 30%-os vagy 50%-os romlását okozhatják.

A becsülhető veszteség a GDP 0,1-1,1%-a.

Az előbbi és ez utóbbi tétel együtt a GDP 0,4-1,4%-át jelentik. Ez ugyan igen tág (3,5-szeres) különbség, de legalább a nagyságrendet megmutatja.

A magyar GDP 2008-ban 26.500 milliárd forint volt. Így 106 milliárd és 371 milliárd forint közötti összeg jön ki a partnerrel kapcsolatos konfliktusok és családi életből fakadó feszültségek éves gazdasági káraként úgy, hogy ebben a válás miatti teljesítménycsökkenés költségei még valószínűleg csak részben vannak benne, amint a válással kapcsolatos betegség, illetve betegállomány költségei (köztük a munkából való kiesésé) is.

Mivel a felső érték a második becslésnél már elég irreális volt, 100-200 milliárd forint tűnik reálisnak. Ennyire tehető a 2009-es felmérésünk eredményei alapján, a munkahelyeken a párkapcsolatok megromlása miatti teljesítménycsökkenésből és hiányzásból adódó gazdasági kár. Ugyanakkor számos egyéb állami kiadás még nincs benne ebben.

A válás előtt – „amíg rendben ment minden az első házasságukban” – munkaidejüknek átlagosan 94%-ában tudtak teljes mértékben odafigyelni a munkájukra. A válás után, pontosabban „kapcsolatuk megromlása után” viszont átlagosan csak munkaidejük 85%-ában. Tehát így azt lehetne mondani, hogy 9%-ban romlott valószínűleg a munkateljesítmény.

Így a párkapcsolat megromlása az emberek által érzékelhető, nem jelentéktelen mértékben rontja a munkateljesítményüket. Ennek a kimutatása fontos eredmény, bár további vizsgálatok szükségesek a negatív hatás pontosításához.

Válásuk időszakában az elválók 7,7%-a volt betegszabadságon¹².

Az elválók 4,5%-a veszítette el a munkahelyét családi konfliktusok vagy a válás miatt. Ha csak a valaha is rendszeres munkát vállalókat nézzük, akkor e csoportban az 5%-uk.

Amennyiben azt feltételeznénk, hogy mind a válás miatt veszítette el, akkor azt mondhatnánk, hogy az összes megkérdezettnek a 0,73%-a válás miatt veszítette el a munkahelyét, a valaha is munkát vállalóknak a 0,81%-a.

A munkanélküliség ugyan főként az egyént sújtja, de számos állami kiadást is jelent, amelyeknek a számításához ez az adat már egy kiindulópont¹³. A munkanélküliség kiadásainak ekkora részét lehet ezek szerint a válásnak tulajdonítani.

¹² Fel lehet tételezni, hogy a betegszabadságok a párkapcsolat megromlása és a válás miatti betegségek következtében voltak. Lehet kísérleti becslést tenni ezen a téren is. „Tételezzük fel, hogy 100%-ban... 50%-ban... 25%-ban... a párkapcsolat megromlásának és a válásnak volt köszönhető az ilyen és ilyen arányú betegszabadság.” Tehát lehet 2-3-4 becslést tenni, és itt csak az első becslés eredményeként kapott összeget kell osztani, szorozni.

¹³ „Tételezzük fel, hogy 100%-ban... 50%-ban... 25%-ban... a párkapcsolat megromlásának és a válásnak volt köszönhető a munkahely elvesztése a munkát valaha is vállalóknak az eredményül kapott 0,81%-a esetében.” Például e három esettel lehetne számolni, és akkor ki lehetne indulni a munkanélküliség által okozott összes éves állami kiadásból, aztán ezt megszorozni 0,0081-gyel, meg a felével, negyedével.

Összefoglalás

A párkapcsolati konfliktusok békés, feszültségmentes megoldási módja kisebb arányú munkahelyi hiányzáshoz vezet, mint a több feszültséggel járó konfliktuskezelési módok. A munkájukra is jobban oda tudnak figyelni a párkapcsolati konfliktusokkal nem terheltek.

További hasonló, biztos eredmény, hogy ahol a párkapcsolat válás közeli helyzetbe került, ott a párkapcsolati problémák tényleg rontják a munka minőségét és növelik a munkából való hiányzás arányát is. Ezeknek a problémáknak az általuk érzékelt közvetlen negatív hatásáról beszéltek az érintettek.

Úgy tűnik, hogy a konfliktusok kezelése érzékeny pont és a problémák talán fő forrása lehet a párkapcsolatok nagy részében.

Akik a legkevesebbet beszélgetnek a párjukkal (vagy legalábbis a legkevesebbet vannak vele együtt némi kommunikációval járó együttlétben), azoknál a legnagyobb a tapasztalt feszültség a munka és a családi élet között. Mindez arra mutat, hogy a túl hosszú munkaidő elveszi az időt a párkapcsolattól, családi élettől, amit a párok teherként, negatív tényezőként érzékelnek.

A váláshoz közeli állapot gyakoribb a rossz munkahelyi légkör esetén. Itt pedig reális feltételezni, hogy a rossz munkahelyi légkör lehet előbbi egyik oka.

Így reálisnak tűnik az a következtetés, hogy míg a rossz munkahelyi légkör hatására megromolhatnak párkapcsolatok, ezek megromlása negatívan hathat vissza a munkahelyre, rontva a munka minőségét és növelve a hiányzások arányát.

Más eredményekből az következett, hogy a túl hosszú munkaidő elveszi az időt a párkapcsolattól, családi élettől, amit a párok teherként, negatív tényezőként érzékelnek. Valószínű, hogy ez a teher sem tesz jót a párkapcsolatoknak, és amennyiben ezek megromlanak, annak negatív hatása lehet a munkahelyen is. Ezt támasztja alá egy ausztrál felmérés (Relationships, 2006) eredménye is, amely azt sejteti, hogy a párkapcsolati problémák jelentős részben abból is eredhetnek, hogy a házaspároknak a munkahelyük miatt nincs elég idejük egymásra és a családra. A párkapcsolatukat befolyásoló negatív tényezők között a kérdezettek 36%-a említette, hogy túl kevés időt töltenek együtt, és 21%-uk azt, hogy mindketten teljes munkaidőben dolgoznak. Nem tudjuk, hogy a kommunikatív együttlét alacsony aránya mikor mennyiben oka vagy következménye a párkapcsolatok megromlásának. Mégis reális feltevésnek tűnik, hogy legalábbis az esetek egy részében nem következmény, hanem ok. Ennek a kérdésnek a tisztázása további kutatást kíván.

Az elváltak nagyobb arányban érzik nagynak a családi terhek mértékét is, de a munkaterhet is, mint a házasság, vagy akár a „nőtlen vagy hajadon” kategóriába tartozók.

Kérdés, miért érzik gyakrabban nagynak nemcsak a családi gondok mértékét is az elváltak, hanem a munkaterhet is.

Talán úgy értik, hogy több a családi gond – például a gyermeknevelés egyedül megterhelőbb –, és ehhez képest gyakrabban marad túl kevés energiájuk, mint a házasságban, amikor hazatérnek a munkából (bár maga a munka nem fárasztja el őket jobban)?

Vagy talán több munkát vállalnak – például másodállást – a házasságokhoz képest, mert relatíve nehezebb a megélhetésük? Ezért éreznék magukat gyakrabban fáradtnak?

Vagy gyakoribb köztük a depresszió, és ezért érzik magukat enerváltnak?

Vagy az lenne az ok, hogy éppen ez a jelenlegi munkahelyük terhelte őket annyira túl már évekkal ezelőtt is (nemcsak most, amit a jelenben megvállanak), hogy amiatt is váltak el?

Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása további kutatások feladata lehet.

A kapott eredmények alapján valószínű, hogy sok lehet a párkapcsolati probléma az élettársi és „látogató” (LAT) kapcsolatokkal, hiszen az ez utóbbiakban részt vevők nagy átlagban jóval fiatalabbak a házasoknál, mégis jóval nagyobb részüknél volt már munkahelyi hiányzás párkapcsolati konfliktus miatt.

A házastársak közötti ritka, túl kevés, kommunikáció összefüggött a gyermekük átlagosan gyengébb tanulmányi eredményével. Az összefüggés statisztikailag már nem volt egészen biztos. Elképzelhető, hogy amennyiben ez érvényesül – ami azért valószínűnek tűnik – azt talán az magyarázza, hogy a házastársaknak nemcsak egymásra, hanem a gyerekükkel való foglalkozásra sincs elég idejük. Az is elképzelhető, hogy egyes esetekben a megromlott kapcsolat miatt romlik a gyermek tanulmányi eredménye is, és emiatt szegényes a pár kommunikációja is. Ezeket a feltevéseket további kutatások eredményei tisztázhatják.

Eredményeink alapján igazolódott az a hipotézis, hogy a túl sok munkahelyi stressz, a túl nagy munkateher szorongáshoz, pszichoszomatikus tünetekhez vezethet. Összefüggés mutatkozott a nagy munkateher, a rossz munkahelyi légkör és az emésztőszervi problémák kialakulása között. A munka és a családi élet között tapasztalt feszültséggel is összefüggött az emésztőszervi problémák gyakorisága.

A párkapcsolat megromlása miatt átlagosan 9%-ban romlott valószínűleg a munkateljesítmény, (de hogy ez milyen hosszán tartott, arról nincs adatunk).

Az elvált dolgozóknak 7,7%-a állította, hogy első válásuk időszakában voltak hosszabb ideig betegszabadságon. Ezek zöme, 7,2%-a, azt is megmondta, hogy ez mennyi ideig tartott: az átlag 115 nap.

Akinek első házassága válással ért véget, azok közül 4,5% mondta azt, hogy elveszítette a munkahelyét családi konfliktus vagy válás miatt.

A párkapcsolat megromlása miatt kialakuló munkateljesítmény-csökkenésre vonatkozó adatok a betegségek és a munkanélküliség országos költségeinek számításához kiindulást jelenthetnek.

A munkateljesítmény romlására vonatkozó eredmény és a párkapcsolati problémák miatt a munkahelyről való hiányzások adatai alapján becsülhető volt a munkaadókat, a gazdaságot Magyarországon érő kár egy része. Ez évi 100-200 milliárd forintba tehető.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert OMFB-00701/2009 számú NKTH INNOTÁRS projekt támogatásával készült, melynek címe: A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával.

A kézirat publikálását az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is segítette.

Irodalomjegyzék

- Allen T. D. et al. (2000): Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology* 5, 278-308.
- Forthofer M. S. et al. (1996): Associations between Marital Distress and Work Loss in a National Sample. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 3. (Aug., 1996), 597-605.

- Gottman J. (1998): Worker loss. *On-line Newsletter*. March 13, 1998, <http://www.smartmarriages.com>.
- Relationships Indicators Survey (2006): Executive Summary. Relationships Australia. http://www.relationships.com.au/resources/pdfs/reports-submissions/Relationships%20Indicators%20Survey%202006_Executive%20Summary.pdf
- Roxburgh S. (2004): „There aren't just enough hours in the day”: the mental health consequences of time pressure. *Journal of Health and Social Behavior* 45, 115-131.
- Schulz M. S. et al. (2004): Coming home upset: Gender, marital satisfaction, and the daily spillover of workday experience into couple interactions. *Journal of Family Psychology* 18, 250-263.
- Steinmetz H. et al. (2008): A longitudinal panel study on antecedents and outcomes of work-home interference. *Journal of Vocational Behavior* 73, 231-241.

Jegyzetek

- ⁱ 77%, 17% és 5% volt a három kategória aránya.
- ⁱⁱ Az előbbi, 1-3. összevont kategóriába tartozók aránya 77% volt, az utóbbiba tartozóké 22%.
- ⁱⁱⁱ Az egyetértőknél 7% volt a bizonytalanok aránya, a nem vagy legfeljebb közepesen egyetértőknél 13%. (Itt az átlag 8% volt.) Tehát az egyetértők és bizonytalanok együttes aránya 9% volt az inkább elégedetteknél és 26% a nem vagy legfeljebb közepesen elégedetteknél.
- ^{iv} Megfigyelhető, hogy azoknak egy része, akik szerint a figyelmüket lekötik a munkahelyükön a családi gondok, azok szerint ez még nem hátráltatja őket a munkájuk elvégzésében. Csak ezek többsége érzékeli így. (Ez így volt több más ezzel kapcsolatos összefüggésnél is.) Lehet, hogy közülük egyeseknek igaza van, másoknak viszont nincs, mert ha nem a munkán jár az eszük, akkor az rosszat tehet a munkájuk minőségének, még akkor is, ha nem veszik észre. (Az persze természetes, hogy a „párkapcsolati probléma” nem mindig olyan súlyos, hogy az aggodalmat jelentsen.)
- ^v Az egyetértőknél 3% volt a bizonytalanok aránya, a nem vagy legfeljebb közepesen egyetértőknél 10%. (Itt az átlag 5% volt.) Tehát az egyetértők és bizonytalanok együttes aránya 4% volt az inkább elégedetteknél és 21% a nem vagy legfeljebb közepesen elégedetteknél.
- ^{vi} Itt az elégedetlenek kis esetszáma miatt jobb lett volna a közepesen elégedetteket is hozzájuk számítani. Az éles különbség viszont az 1-2. és a 3-5. kategóriák között van itt. Ha mégis oda számolnánk, akkor azt mondhatjuk, hogy az elégedetlenek és a bizonyos fókig (közepesen) elégedettek 16%-ára volt igaz ez (szemben az elégedetteknél tapasztalt 9%-kal).
- ^{vii} A szakmunkásképzőt végzetteknél a munkájukra a munkaidő 91-100%-ában odafigyelni tudók aránya a párkapcsolati problémáikat nyugodtan megbeszélőknél 67%, a véleményüket maguknak megtartóknál 60% (n=18), a sértődötten hallgatóknál 58%

(n=26) Pearson: 0,064. A középiskolát végzetteknél ezek az arányok a problémát nyugodtan megbeszélőknél 54%, a véleményüket maguknak megtartóknál 50% (n=11), a sértődötten hallgatóknál 42% (n=18) Pearson: 0,060.

A párjukkal való konfliktuskezelés módjával maximálisan elégedettek 67%-a munkaideje 91-100%-ában (vagyis mindig vagy szinte mindig) teljes mértékben oda tud figyelni a munkájára, az ezzel legfeljebb közepes mértékben elégedettek körében csak 50% képes erre. Pearson: 0,191.

A munkájukra teljes mértékben legfeljebb az idő 75%-ában odafigyelni tudók aránya 7% volt azoknál, akiknél nem merült föl a válás lehetősége az elmúlt egy évben, és 13% azoknál (n=9), ahol legalább az egyik félnél fölmerült. (Itt Pearson értéke 0,004, vagyis megfelelő, de az esetszám kicsi, ezért bizonytalan az eredmény.)

- viii Legalábbis fölmerült a válás gondolata egyik vagy mindkét félben, vagy esetleg már folyamatban is van a válás.
- ix Utóbbiak aránya 11%, akiknél nem merült föl, azoknál 89%.
- x (Ha a bizonytalanok felét az egyetértőkhöz sorolnánk, akkor 5, 28 és 36% lenne az egyetértők aránya a három csoportban.)
- xi Ha a bizonytalanok felét az egyetértőkhöz sorolnánk, akkor 5 és 28% lenne az egyetértők aránya a két csoportban.
- xii Legalacsonyabb a 4. kategóriánál volt, ahol a napi átlag 3-5 óra kommunikációval járó együttlét. Itt 18% volt az arány.
- xiii Legalacsonyabb a 4. kategóriánál volt, ahol a napi átlag 3-5 óra kommunikációval járó együttlét. Itt 20% volt az arány.
- xiv A párkapcsolati konfliktus esetén a problémát nyugodtan megbeszélőknél azzal az állítással, hogy „gyakran olyannyira kifacsartnak érzem magam, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 21% volt, a vita esetén véleményüket maguknak megtartóknál 36%, a végül sértődötten hallgatóknál 33% és az általában veszekedőknél 31% (Pearson: 0,067). Tehát a problémát nyugodtan megbeszélők között ritkább volt a munkahelyi túlterheltség, mint a többi kategória esetében.
 Ehhez hasonlóan a problémát nyugodtan megbeszélőknél azzal az állítással, hogy „gyakran annyira fáradt vagyok, amikor a munkából hazajövök, hogy nem vagyok képes a családdal törődni” inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 21% volt, a véleményüket maguknak megtartóknál 33%, a sértődötten hallgatóknál 31% és a veszekedőknél 23% (n=8) (Pearson: 0,092).
 „A munkahelyi légkör kellemes és nyugodt” állítással egyet nem értők vagy bizonytalanok aránya 37% volt, de ezek köréből került ki a házastársukkal veszekedők 49%-a (Pearson: 0,135).
- xv A „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok” állítással inkább egyetértők és a bizonytalanok (tehát azt el nem utasítók) együttes aránya 16% azoknál, akik napi átlagban egy óránál kevesebbet beszélgetnek a párjukkal, szemben az

átlagos 12%-kal. Legalacsonyabb az 5. kategóriánál volt, ahol a napi átlag több, mint 5 óra beszélgetés. Itt 9% volt az arány (n=6). Pearson: 0,109.

Akik egyáltalán nem értettek egyet az állítással, azok aránya a három kategóriában (1. kategória, teljes válaszadói népesség és 5. kategória) 51, 61 és 72% volt. Itt az 1. kategóriában levőknél volt az arány a legkisebb és az 5. kategóriában levőknél a legnagyobb.

„A családi életemből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltat a munkám elvégzésében” állítással kapcsolatban az előbbi arányok 14 és 8%. Legalacsonyabb az 5. kategóriánál volt, ahol a napi átlag több, mint 5 óra beszélgetés. Itt 3% volt az arány (n=2). Pearson: 0,066.

Akik egyáltalán nem értettek egyet az állítással, azok aránya a három kategóriában (1. kategória, teljes válaszadói népesség és 5. kategória) 56, 70 és 79% volt. Itt is az 1. kategóriában levőknél volt az arány a legkisebb és az 5. kategóriában levőknél a legnagyobb.

Akik a legkevesebbet beszélgetnek a párjukkal (vagy legalábbis a legkevesebbet vannak vele együtt némi kommunikációval járó együttlétben), azoknál a legnagyobb a tapasztalt feszültség a munka és a családi élet között. Bár ritkább az, de még náluk tapasztalható a leginkább, hogy a családi életükben, párkapcsolatukban olyan feszültség van, ami akadályozza őket a munkában.

xvi „A munkahelyi légkör kellemes és nyugodt” állítással egyet nem értő vagy bizonytalan 37%-nyi csoport köréből került ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 54%-a (Pearson: 0,181).

27%-kal fordul elő gyakran, hogy munkája túl nagy erőfeszítést igényel, de ők teszik ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 37%-át (Pearson: 0,090).

52%-kal fordul elő gyakran vagy legalább néha, hogy munkája során egymásnak ellentmondó elvárásokkal találkozók, de ők teszik ki az emésztőszervi betegségben szenvedők 71%-át (Pearson: 0,136).

21%-kal fordul elő gyakran, hogy munkája során egymásnak ellentmondó elvárásokkal találkozók, de ők teszik ki a szív- és vagy vérnyomásproblémától szenvedők 28%-át (Pearson: 0,181).

xvii A szakmunkásképzőt végzettek között a „munkahelyemen figyelmemet gyakran lekötik az otthoni, családi gondok” állítással egyáltalán nem egyetértők aránya annál kisebb volt, minél kevesebb időt töltenek együtt a kérdezettek a párjukkal. A napi átlagban legkevesebb időt érdemi kommunikációval töltők között ez 27% volt (n=8), míg a többi kategóriában sorra 59, 55, 61 és 68% (Pearson: 0,019). Hasonló a helyzet „a családi életemből fakadó feszültség és szorongás gyakran hátráltat a munkám elvégzésében” állítással. A középiskolát végzettek között az ezzel egyáltalán nem egyetértők aránya a kommunikatív együttlét átlagos heti időtartamának növekedésével 55, 63, 70, 82 és 70% volt (Pearson: 0,030). Ugyanakkor azt nem tudjuk, hogy a kommunikatív együttlét alacsony aránya mikor mennyiben oka vagy következménye a párkapcsolatok megromlásának. Mégis reális feltevésnek tűnik, hogy legalábbis az esetek egy részében nem következmény, hanem ok. Ennek a kérdésnek a tisztázása további kutatást kíván.

xviii A kis esetszám miatt 3-6%-ra tehető véleményem szerint ez az arány.

Azok közül, akik azt is megmondták, hogy első házasságuk válással ért-e véget (963+10 fő), meg azt is, hogy jelenleg mi a munkapiaci státusuk (1493 fő) mindkettőt 971 fő mondta meg, és ebből 243 fő volt, akinek első házassága válással ért véget. Viszont a 243 főből csak 221 fő beszélt arról, hogy válása időszakában mi volt a helyzet, tehát hogyan alakult előtte és utána a munkateljesítménye, volt-e akkoriban betegszabadságon, elveszítette-e ilyen ügyel kapcsolatban a munkáját.

Élettársi kapcsolatban élés, intim párkapcsolat és házasság Magyarországon a 2009-es „Családi kapcsolatok” országos vizsgálat alapján

Tárkányi Ákos
koinoni@freestart.hu

Bevezetés

Az életminőség javításához, az emberek testi és lelki egészségének megtartásához ugyanúgy fontos a jó családok, stabil együttélések kialakulása, mint a szociális biztonsághoz és a gazdasági versenyképességhez (Kopp, 2006). A házasságok vagy élettársi kapcsolatok működésének minőségét befolyásolják az életút és a kapcsolat előzményei, valamint a bennük részt vevők magatartását alakító normák. Egy erre, a partnerkapcsolatokra irányuló felmérés révén átfogó képet lehet kapni a fiatalok párkapcsolati magatartásáról, elképzeléseiről, amelyek a házasságok megalapozását kialakítják és befolyásolják.

2009-ben készült egy ilyen, országosan reprezentatív szociológiai felmérés (1493 fős mintával), amely fiatalok és középkorúak – 15-61 évesek – körében vizsgálta a párkapcsolatok alakulását és az arra ható tényezőket. A kutatás célja kettős volt: egyrészt a fiatalok párkapcsolatainak és az azokkal összefüggő tényezőknek a feltárása, általános bemutatása, másrészt a párkapcsolatok stabilitásának és az erre ható főbb tényezőknek a vizsgálata. E „Családi kapcsolatok” című felmérés¹ adatainak felhasználásával tisztább képet kaphatunk a fiatalok és középkorúak párkapcsolati trendjeinek és a párkapcsolatok minőségét, tartósságát befolyásoló tényezőknek az alakulásáról. A felmérés adatai alapján egy átfogó, részletes, tényfeltáró leírás készült az ifjúság, illetve a párok, párkapcsolatok helyzetéről, sajátosságairól Magyarországon. Külön vizsgálat tárgyát képezték az élettársi kapcsolatok stabilitása, a szülők élettársi kapcsolatban élésének hatása gyermekeik attitűdjére, valamint az élettársi kapcsolatban élés összefüggése a válás gyakoriságával. A következőkben bemutatásra kerülnek a felmérés eredményei². A tanulmány bevezető része ismerteti a makrostatisztikai adatokat, a szakirodalomban szereplő főbb szociológiai és demográfiai kutatási eredményeket is.

Házasodás, válás, élettársi kapcsolat, csonka család a fejlett országokban

A termékenységnek a 20. század folyamán történt rendkívüli mértékű csökkenését a fejlett világban az úgynevezett „baba hullámhegy”, a termékenység átmeneti, újbóli megnövekedése követte az 1930-40-es évektől. Ez számos országban egyszerre, 1965-ben ért véget, majd egy-két évtized alatt (illetve a dél- és kelet-európai országokban valamivel később, a '90-es években) a teljes termékenységi arányszám a jelenleg jellemző 1,3 és 2,0 közötti szintre

¹ A felmérés a Tudomány a Családért Egyesület megbízásából az NKTH INNOTARS OMFB-00701/2009 számú pályázati projekt keretében készült.

² A szerzőnek a 2009-es felmérés bizonyos eredményeit ismertető első cikke a Mester és Tanítvány folyóirat 2010. augusztusi számában jelent meg „A fiatalok párkapcsolatainak válsága Magyarországon” címmel. Jelen tanulmány a munka bővebb, továbbfejlesztett változata.

csökkent az európai országokban. Ez az utóbbi fél évszázadot jellemző, nemcsak a termékenységet, hanem a házassággal kapcsolatos magatartást is érintő változás a demográfusok között a második demográfiai átmenet elnevezést kapta (Van de Kaa 1987; Popenoe 1993; Habcsek 1995; Sobotka 2003).

A termékenység újabb csökkenését több más tényező (női munkavállalás, individualizálódás) mellett főként a fogamzásgátló tabletták használatának a fejlett világban ebben az időszakban történő elterjedése magyarázhatja. A gyermekvállalás tervezhetőbbé válása megváltoztatta a házasodási magatartást is. Külön vált a fiatal párok gondolkodásában és gyakorlatában is a gyermektelen párkapcsolat a gyermekes párkapcsolat időszakától. Ez a különválás relativizálhatta a házasság intézményét. Elterjedt a házasságot megelőző, egyeseknél (a huszonévesek között gyakran) azt helyettesítő³ élettársi kapcsolat. Egyre gyakoribbá vált a gyermekek házasságon kívüli születése. A válások aránya is meredeken megnőtt. A változások egymást követő fázisokban, fokozatosan történtek az egyes országokban. A termékenység csökkenését általában szorosan követte a házasodási arány egy-egy országban, majd kevéssel később nőtt magasra a házasságon kívül születések és a válások száma és aránya.

Valószínűnek tűnik, hogy ezek a demográfiai illetve családszociológiai változások valamiképpen egymásra épülhettek (Tárkányi, 2008). Közben az értékrendi tényezők, illetve azok változása is jelentős, még tisztázásra váró szerepet játszhattak a folyamatok hátterében. Bár a vallott értékek között fontos maradt a család, a házasság, mindezen változások az ezekkel kapcsolatos felfogás, értékek változását mutatják.

A házassággal kapcsolatban megváltozott magatartás új társadalmi problémák forrása lett. Főként a válások magas aránya, ezek nyomán a gyermekeiket egyedül nevelő anyák arányának növekedése érdemel figyelmet. A házasságkötések arányának a visszaesése és a házasságokat részben helyettesítő élettársi kapcsolatok terjedése is jelentős tényező. Az ezzel kapcsolatos kutatások eredményei szerint az élettársi kapcsolatok sokkal bomlékonyabbak a házasságoknál: legalább 2-szer, legfeljebb 5-ször voltak bomlékonyabbak, tehát a kapcsolat kezdetétől számított adott időszak alatt ennyivel nagyobb rész bomlott fel száz élettársi kapcsolatból, mint száz házasságból (Leridon, 1990, Les femmes, 1995, Wu, 1995, Kamarás, 1996, Lindgren, 1997, Kiernan, 1999, Lichter, 2006., Wilson, 2010). Egyes országokban szignifikánsan gyakoribbnak bizonyult a válás azon házasságokban, amelyeket élettársi kapcsolat előzött meg, mint amelyeket nem (Bennet 1987; DeMaris 1992; Axinn

³ Olyan országokban, ahol az élettársi kapcsolatban élés már igen elterjedt (pl. a skandináv országokban és Franciaországban már a '90-es években, ld. Kiernan, 1999b), egyre inkább hasonlítani kezdhet a házasságra. Így Franciaországban Leridon (1990.) tapasztalata szerint a tipikus házasodási életkorban kezdődő élettársi kapcsolatból lesz a leggyakrabban házasság. (Tehát ezekre állhat a leggyakrabban a „papír nélküli házasság” kifejezés.) Villeneuve-Gokalp (1991.) a következőképpen kategorizálja az élettársi kapcsolat alapvető fajtáit. Az egyik fajta az „előházasság”, az ilyenben élők a kapcsolat kezdetétől számított egy éven belül összeházasodnak, míg a próbaházasságban élők a kapcsolat kezdetétől számított egy év után, de három éven belül. Ha az élettársi kapcsolat a kezdetétől számított három éven belül fölbomlik, akkor az átmeneti kapcsolat volt. Ha a kapcsolat kezdetétől számítva több mint három évig élnek együtt házasságkötés és gyermekvállalás nélkül, akkor az elkötelezettség nélküli tartós együttélés. Végül a kvázi házasság az az együttélés, melyben gyermek születik a kapcsolat kezdetétől számított három éven belül, de a szülők a gyermek fél éves koráig nem kötnek házasságot. Manning (1993) egy szociológiai vizsgálat adatai alapján úgy vélte, hogy Amerikában a fekete nőknek és a tizenéves fehér nőknek csak az egyedüllét alternatíváját jelenti az élettársi kapcsolat, és csak a huszonéves fehér nők számára jelenti a házasság bevezető szakaszát. Svédországban viszont a '90-es évekre már a fiatalok zöme számára a házassággal egyenértékűvé vált az élettársi kapcsolat. Ezt az is mutatja, hogy amint a házasság valószínűségét növeli a női munkavállalás, úgy Svédországban az élettársi kapcsolatban élését is (Bracher, 1998). A várandósság vagy gyermekszülés ugyanúgy siettette az élettársi kapcsolatra lépést, mint egyébként számos esetben a megházasodást is szokta.

1992; Berrington 1999; Kiernan 1999a, b; Cohan 2002). Az élettársi kapcsolatok jóval nagyobb bomlékonyságát mutatja például az a 2002-es kutatási eredmény, amely szerint az USA-ban országosan a gyermek születésekor élettársi kapcsolatban élő szülők gyermekeinek 50%-a élte át szülei párkapcsolatának felbomlását 9 éves korára, míg a gyermek születésekor házas szülők gyermekeinek csak 20%-a (Kennedy, 2008). A városokban még bomlékonyabbak az élettársi kapcsolatok, mint általában. A gyermek születésekor élettársi kapcsolatban élő szülők párkapcsolatainak 50%-a már a gyermekük 5 éves korára felbomlott egy e népességet érintő vizsgálat eredménye szerint (Bendheim-Thoman, 2007).

A válás és a házasságon kívüli szülés aránya is sokszorosára nőtt az utóbbi évtizedekben a fejlett országokban. A skandináv országokban, ahol ezek a legmagasabb szintet érték el Európában, stabilizálódni látszik a helyzet, úgy tűnik, mindkét jelenség terjedése megáll egy magas szinten. A változások eredményeként – amennyiben a fejlett országok teljes mértékben követik a változásokban élen járó skandináv országokat – olyan helyzet alakulhatna ki Európában, hogy a legtöbb országban a házasságok 40-50%-a válással végződik, és a gyermekek mintegy fele házasságon kívül születik (Recent, 2005). Figyelembe véve, hogy az élettársi kapcsolatok sokkal bomlékonyabbak a házasságoknál, becslésem szerint a skandináv házassági és válási arányok általánossá válásával csak az emberek 30-40%-a élne élete folyamán olyan tartós párkapcsolatban, ami nem bomlik fel.

Egy amerikai szociológiai vizsgálat (Cherlin, 1998) kimutatta, hogy a válás – vagy valamilyen hozzá szorosan köthető tényező – olyan maradandó pszichés károsodást okoz a gyermekeknek, amelynek a negatív hatása még felnőttkorban is kimutatható. Egy másik kutatási eredmény szerint világos összefüggés van a szülők válása és gyermekeik élettársi kapcsolatban élése, korai házassága és válása között (Kiernan, 1999a). Miután a jelenlegi fiatal generációk szülei már a növekvő válási arányok korszakában voltak fiatalok, ez a demográfiai tény azt jelezheti előre, hogy a jövőben tovább halad előre a fiatalok kapcsolatainak labilisabbá válása (Amato, 1997). Természetesen nemcsak a válás ténye, hanem a szülők ezt megelőző rossz kapcsolata is negatív hatással lehet a gyermekekre, amint Ranschburg Jenő megjegyzi (1994). Hozzáteszi, hogy a csonka családban felnövő gyermekek az egyik szülőjük hiánya miatt nem tapasztalhatják meg a megfelelő nemi szerepeket, és hogy a válás után a gyermekeit egyedül nevelő szülő a válás és az ezt megelőző párkapcsolati konfliktusok következtében fellépő lelki sérülései, torzulásai miatt esetleg nem tudja megfelelően nevelni gyermekeit.

Egy vizsgálat kimutatta, hogy a két szülő által, ép családban nevelt tizenévesek között jóval ritkább az alkohol és drogfogyasztás, valamint a dohányzás (az iskolai végzettség hatását kiszűrve is), mint az egy szülő által, csonka családban neveltek között (Johnson, 1996). Az egy szülő által, csonka családban nevelt fiúk esélye jóval nagyobbak bizonyult arra, hogy valami olyan törvénybe ütköző dolgot követnek el, amiért szabadságvesztésre ítélik őket, mint a két szülő által, ép családban neveltek között (több tényezőt kiszűrve is) (Harper, 1998). A csonka családok jelensége a gyermekek szegénységét növelő egyik fő tényező (Blank, 1997).

A fejlett országokban azok történelmében soha nem tapasztalt magasságba nőtt a házasságon kívüli születések aránya. Ezek egy része mögött olyan esetek vannak, ahol egyáltalán nem élt együtt a gyermek születésekor annak apja és anyja. Más esetekben élettársi kapcsolatban éltek együtt – de sokszoros kutatási eredmény, tapasztalat, hogy az élettársi kapcsolatok sokkal bomlékonyabbak a házasságoknál, így az ilyen kapcsolatban születő

gyermek jelentős része is végül a csonka családban élő gyermekek arányát növeli. Így tehát a házasságon kívüli szülések arányának növekedése negatív jelenségnek tűnik.

A házasság arányának csökkenése, az élettársi kapcsolatok terjedése valószínűleg tovább növeli a csonka családban élő gyermekek arányát. Ha a szülők élettársi kapcsolatban élnek, akkor Norvégiában 2,5-szer, az USA-ban, Franciaországban és az Egyesült Királyságban ötször akkora a valószínűsége, hogy a gyermekeik kénytelenek megtapasztalni a szétválásukat, mint hogyha házasságban élnek (Jensen, 2003, Les femmes, 1995, Osborne, 2007, State, 2006).

Magyarország trendjei

Magyarország adatai alapján beleillik a nemzetközi trendbe, a párkapcsolatok trendjei és problémái hasonlóak a fejlett európai államokban és az USA-ban tapasztaltakhoz. Ha az elmúlt fél évszázadot tekintjük, akkor az 1960-as és 2007-es adatok összevetésével a következő tényekre mutathatunk rá (1. ábra). A teljes válási arányszám 0,18-ról 0,45-re nőtt. A teljes válási arányszám azt mutatja meg, hogy ha az adott év válás viszonyai állandósulnának, akkor hosszú távon hogyan alakulna 100 megkötött házasságból a válás által felbomlottak aránya. Az 1960-as arányszám alapján 100-ból 18 házasság bomlott volna fel, a 2007-es alapján a házasságok 45%-ának felbomlása jelezhető előre (ugyanakkor az első házasságoknak ennél valószínűleg kisebb része, mert ezt az arányszámot az összes házasság illetve válás adatai alapján számítják, és a második házasságok bomlékonyabbnak tűnnek, mint az első⁴).

A teljes első női házasságkötési arányszám 1,00-ról 0,44-re csökkent. A teljes első női házasságkötési arányszám azt mutatja meg, hogy ha az adott év házasságkötési viszonyai állandósulnának, akkor 100 nőből hány kötne legalább egyszer házasságot élete folyamán. Az 1960-as év arányszáma alapján 100-ból 100, a 2007-es alapján 44.

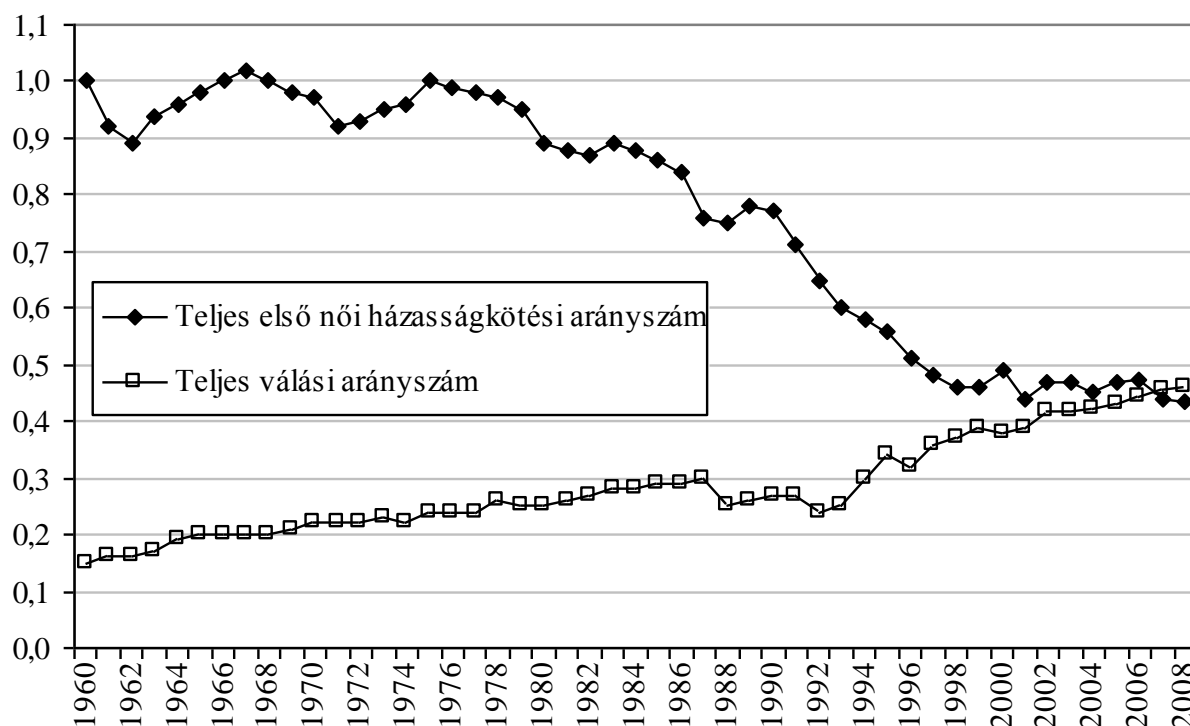
Az 1960-as adathoz fontos megjegyezni, hogy nagyobb időtávlatban felmérve az eredményt látható, hogy az akkoriban házasodó nőknek mintegy 5-7%-a nem kötött végül házasságot. Az 1960-as évre jellemző 100-as (illetve arányszámként 1,0-es) érték azért lehetett ilyen magas, mert az adott évben különösen sokan kötöttek házasságot. Ez úgy lehetséges, hogy akkoriban csökkent az első házasságkötés átlagéletkora⁵, így többen kötöttek olyanok is házasságot abban az évben, akik egy ilyen folyamatos változás hiányában később kötöttek volna. Az utóbbi két évtizedben ennek az ellenkezője a jellemző, vagyis az első házasságkötések átlagéletkora folyamatosan későbbre tolódik. Ennek az lehet a következménye, hogy a teljes házasságkötési arányszám valamivel alacsonyabb házasságkötési arányra utal, mint ami végül megvalósul majd. Tehát valószínűnek tűnik, hogy nem csak 44%-nyi nő, hanem valamivel több (50-65%) fog házasságot kötni a 2000-2010-es évtizedben házasságkötési korban levő nők közül. Mindezzel együtt is, igen alacsony ez a házasságkötési arányszám, és elképzelhető, hogy a jelenleg 20 és 35 év közötti nőknek a 35-50%-a soha nem fog megházasodni. Az élettársi kapcsolatokról (amelyek a házasságokat a legtöbbször helyettesítik) pedig tudjuk, hogy jóval bomlékonyabbak, mint a házasságok.

1960-ban a nők átlagos életkora első házasságuk kötésekor 22,4 év volt, ami 2007-re 27,5 évre nőtt. Ugyanez a változás a férfiaknál 25,8-ról 30,1 éves átlagos életkorra való növekedést

⁴ Lásd Andersson, 1995.

⁵ Az akkoriban csökkenő trendet mutatja, hogy az 1960-as 22,0 évről 1975-re 21,2 évre csökkent a nők között az átlagos életkor az első házasságkötéskor.

jelent. Tehát az első házasságkötés átlagos kora a nőknél kerekítve 5 évvel tolódott későbbre, a férfiaknál 4 évvel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fiatalok jó része 28-30 éves koráig ne élne párkapcsolatban. A huszonévesek között jelentős részben hiányzó házasságok helyét nagyrészt az élettársi kapcsolatok vették át. A 25 évesnél fiatalabbak között már a '90-es években többségbe kerültek azok, akiknek az első együttlakással járó tartós párkapcsolata az élettársi kapcsolat volt, nem a házasság. De még a 30 évesnél fiatalabbak között is egyharmadra nőtt azok aránya, akiknél élettársi kapcsolat volt az első együttlakással járó tartós párkapcsolat⁶.

Forrás: Demográfiai évkönyvek.

1. ábra A teljes első női házasságkötési arányszám és a teljes válási arányszám alakulása, 1960–2008

Az együttélések elterjedésével az is mintegy természetessé vált sokak számára, hogy gyermeket is házasságon kívüli kapcsolatban vállalnak. A korábban már említett hosszabb időszakot tekintve az mondható, hogy 1960-tól 2007-ig 6%-ról 38%-ra nőtt a házasságon kívül született gyermekek aránya Magyarországon. A KSH NKI 2001-es Életünk fordulópontjai vizsgálata alapján az 1990-92-es időszakban a házasságon kívül született gyermekek aránya még csak 12% volt, ami az 1999-2001-es időszakra 25%-ra nőtt. Ugyanebben az időszakban az élettársi kapcsolatban élő szülők gyermekeiként születettek aránya 6-ról 18%-ra nőtt, vagyis lényegében nem változott az egyedülálló anya gyermekeként születettek aránya, a növekedés csak az élettársi kapcsolatban született gyermekek aránya növekedésének köszönhető.

⁶ Az adatok forrása a következő cikk: Spéder Zsolt: Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. In: Demográfia 2005/2-3. A KSH NKI 2001-es "Életünk fordulópontjai" nevű panelfelvétele volt a cikk alapjául szolgáló adatok forrása.

A 2001-ig terjedő mintegy évtizednyi időszak tapasztalata az, hogy miközben a házasságon kívül szülések aránya erősen megnőtt, a házasságon kívül születés a '90-es években továbbra is főként a legfeljebb 8 osztályt végzettekre volt jellemző. Minden társadalmi rétegben nőtt a házasságon kívül születések aránya, de leginkább az alacsony iskolai végzettségűek között. Ez tehát ebben az időszakban is főleg közöttük volt jellemző (Spéder, 2004). Az 1996-os mikrocenzus adatai alapján is ezzel egybecsengő következtetés vonható le. Ezek szerint miközben az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága minden iskolai végzettségi szinten nőtt 1990-től 1996-ig, iskolai végzettség szerinti megoszlása ekkor is ugyanúgy alakult, mint 1990-ben és mint az 1993-as vizsgálat adatai szerint, tehát az iskolai végzettség növekedésével egy erős csökkenés keveredett egy U alakú görbével. Vagyis az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága erősen csökkent a 8 osztályt sem végzettektől a szakmunkásképzőt végzettek felé haladva, majd kissé nőtt az egyetemet vagy főiskolát végzettek csoportja felé. Hasonló eredményekre jutott Bukodi Erzsébet (2002) a '90-es évek végén készült fölmérések adatait elemezve. Szoros összefüggés mutatkozott a nehéz munkapiaci helyzet és az élettársi kapcsolatban élés között.

A csonka családok aránya az összes gyermeket nevelő család között 23 százalék volt Magyarországon 1990-ben (Szukicsné, 1996), ami európai összehasonlításban kiemelkedően magas arányt jelentett.

Bár nem mutatta ki még magyarországi kutatás, hogy a termékenység '90-es években tapasztalt közismert csökkenése összefüggésben állna a házasságok későbbre halasztásával, ez valószínűnek tűnő, még igazolásra váró föltevés. Mindenesetre az 1990-es években, egy időben a házasságkötések átlagéletkorának későbbre tolódásával és a házasságok arányának lecsökkenésével a gyermekszülések száma is mélyre csökkent. A következő, utóbbi évtizedben pedig az elért alacsony szinten, stagnálva hullámozott a termékenység. A hosszú távú változás eredménye, hogy az 1960-as 2,02-ről 2007-re 1,32-re csökkent a teljes termékenységi arányszám. A hosszú távú demográfiai egyensúlyhoz, a népesség csökkenése és előregedése elkerüléséhez a 2007-esnél 59%-kal magasabb teljes termékenységi arányszámra lenne szükség.

A fiatalok és középkorúak párkapcsolatai Magyarországon

Aki nem házas, az nemcsak élettársi kapcsolatban élhet, hanem úgynevezett „látogató partnerkapcsolatban” is – amikor a két fél között rendszeres szexuális kapcsolat⁷ és általában szoros érzelmi kapcsolat van, de nem laknak együtt, hanem az egyik csak rendszeresen meglátogatja a másikat⁸. Amint az élettársi kapcsolatnak is valószínűleg számos alfaja lehet, a viszonylag házasság jellegű kapcsolattól a nagyon bizonytalan és átmeneti jellegűig, úgy a látogató párkapcsolatok terén is hasonlókat tételezhetünk fel. Valószínű, hogy ebbe a kategóriába tartoznak olyan kapcsolatok is, amelyek meglehetősen szoros és elkötelezett jellegű kapcsolatok, dacára annak, hogy (még) nem laknak együtt a felek, másrészt teljesen bizonytalan, alkalmi jellegű kapcsolatokat is feltételezhetünk itt. Mindenesetre valószínűnek tűnik, hogy a látogató partnerkapcsolatok nagy átlagban még az élettársi kapcsolatoknál is lazábbak, labilisabbak, bomlékonyabbak lehetnek. Elképzelhető, hogy a fiatalok egy része számára egy tartós párkapcsolat látogató kapcsolatként kezdődik, majd élettársi kapcsolattá

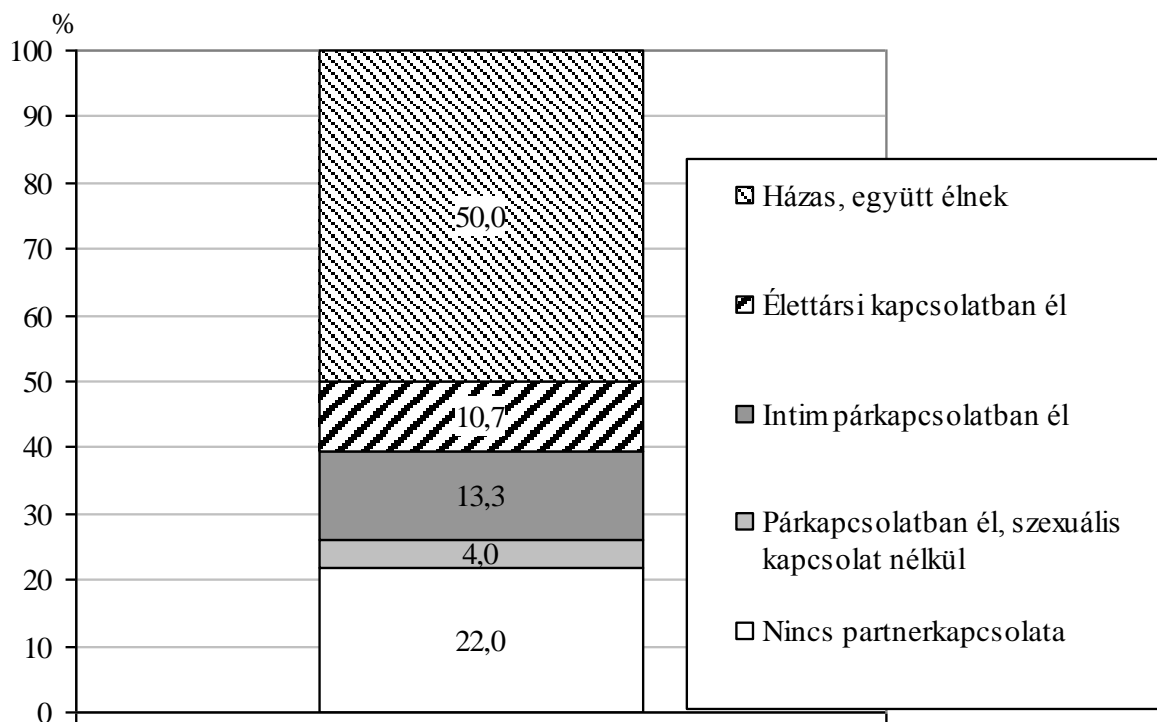
⁷ A szexuális, nemi kapcsolat alatt a kérdőívben megadott definícióval csak a közösülést, szeretkezést értettük, más szexuális jellegű érintkezéseket nem.

⁸ A fogalom angol nyelvű megfelelője a 'living apart together'.

válí, végül aztán összeházasodnak a partnerek. Ám az is valószínűnek tűnik, hogy sok esetben nem így alakulhat a történet, hanem vagy a „látogató” fázisban, vagy az élettársi szakaszban felbomlik a kapcsolat, még mielőtt házasság lenne belőle.

Lényegében négy alapvető lehetőség valósulhat meg egy házasságkötéssel járó kapcsolatban a házasságkötés előtt. Elképzelhető, hogy egy nemi életet nem jelentő partnerkapcsolat intim, látogató partnerkapcsolattá válí, majd élettársi kapcsolattá, végül pedig házasságot kötnek a felek. Az is lehetséges, hogy a nemi élettel nem járó partnerkapcsolatot csak élettársi kapcsolat, vagy csak látogató partnerkapcsolat követte, és ezeknek így csak egyike előzte meg közvetlenül a házasságkötést. Végül pedig az is lehet, hogy csak nemi élettel nem járó partnerkapcsolat előzte meg a házasságot.

A látogató partnerkapcsolat fogalma helyett az „intim párkapcsolat” megnevezést használja a következő táblázat, amely bemutatja, hogy 2009-ben a fiatal és középkorú népesség milyen párkapcsolati formákban élt Magyarországon (2. ábra). Látható, hogy az intim párkapcsolatban élők aránya magasabb, mint az élettársi kapcsolatban élőké.

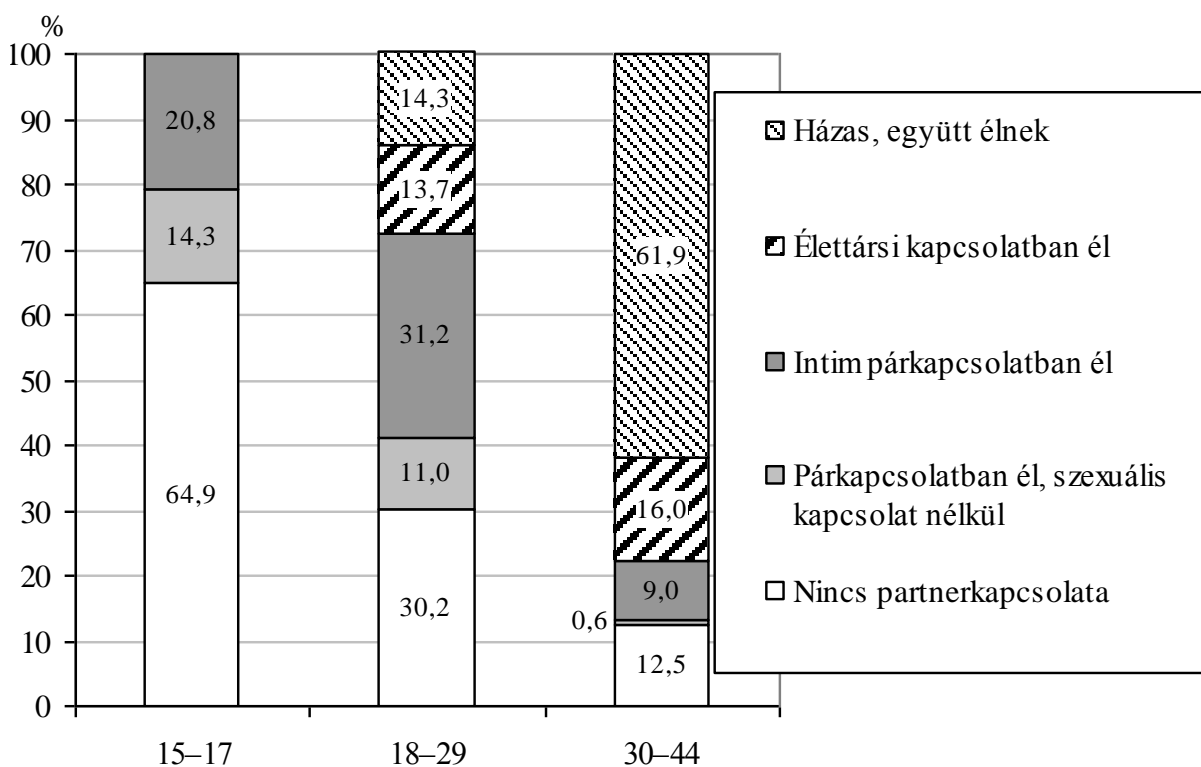
$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés. Megjegyzés: a partnerkapcsolat fogalmába itt mind élettársi kapcsolat, mind intim párvkapcsolat, mind pedig szexuális kapcsolattal nem járó párvkapcsolat beleértendő.

2. ábra A partnerkapcsolatok jellege⁹ 2009-ben a 15-61 évesek között, %

⁹ A nem „házás” családi állapotúak számára az volt a következő kérdés a 2009-es „Családi kapcsolatok” felmérésben, hogy „van-e most Önnek élettársa, olyan partnere, akivel közös háztartásban él”. Ha nem volt, akkor a következő kérdés az volt, hogy „van-e Önnek most olyan kedvese, szerelme, akivel nem lakik együtt, de akivel szexuális kapcsolatot tart fenn”. (Kérdőívünkben tehát ez volt a látogató partnerkapcsolat „definíciója”. A kérdés kiegészítésként szerepelt a kérdőívben a pontosítást szolgáló definitív megjegyzés, hogy „szexuális kapcsolatnak csak a teljes értékű nemi kapcsolat – szeretkezést, közösülést – tekintjük.”) Ez a kérdés az intim, vagy „látogató” partnerkapcsolatban élőket kívánta fölmérni. Ha erre a kérdésre is „nem” volt a válasz, akkor a következő kérdés az volt, hogy „van-e Önnek most olyan partnere – barátja, udvarlója / barátnője –, akivel még nem volt szexuális kapcsolata”. Mindezen kérdésekre adott válaszok összegzésével állt össze a diagram.

A felmérés adatai alapján mintegy 850-880 ezer fő élhetett intim párkapcsolatban Magyarországon 2009-ben. Egy másik 2009-es felmérés¹⁰ adatai szerint félmillióra tehető a látogató partnerkapcsolatban élők száma. Ennek az eltérésnek minden bizonnyal az az oka, hogy annak a kutatásnak a során másként fogalmaztak az ezzel kapcsolatban feltett kérdésben. Az itt ismertetett kutatás kérdésére olyanok is válaszoltak, akiknél a kapcsolat egészen laza, még a kapcsolat volta is kérdéses, a másikéra viszont (zömében) csak azok, ahol (viszonylag) szoros párkapcsolat van, csak nem laknak együtt a felek. A különbség, mintegy 350-400 ezer fő azok lehetnek, ahol eléggé laza vagy akár rendkívül laza, teljesen bizonytalan, csak alkalmi jellegű a kapcsolat. Az itt ismertetett felmérés adataiba tehát az „Intim párkapcsolatban él” kategóriába utóbbiak is beleértendők.

Ha életkori bontásban vizsgáljuk a fiatal és a fiatal középkorú népességet (lásd 3. ábra), akkor azt láthatjuk, hogy a huszonévesek között az intim párkapcsolat a legelterjedtebb, minden harmadik fiatal ilyenben él. Így az élettársi kapcsolat, melynek aránya körükben ennél jóval alacsonyabb, talán csak átmeneti fázis sok esetben a házasság felé. De lehetséges, amint fent említettük, hogy sok esetben véget ér az intim párkapcsolat, mielőtt élettársi kapcsolattá vált volna, illetve az élettársi kapcsolat, mielőtt házassággá vált volna.

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés¹¹.

3. ábra A partnerkapcsolatok jellege a 15-44 évesek korcsoportjaiban 2009-ben, %

¹⁰ Monostori Judit és tsai (szerk.) 2009. Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest: KSH NKI.

Az adatok forrását jelentő 2008-09-es felmérés a KSH NKI „Életünk fordulópontjai” kutatása harmadik hullámát jelentette.

¹¹ A cikkben ismertetett adatok minden táblázatban és diagramban szignifikánsak (Pearson 0.000).

Figyelemre méltó az is, hogy a huszonévesek között milyen magas arányt jelent, szintén közel egyharmadot tesz ki a partnerkapcsolatban nem élők csoportja. Ez azt valószínűsíti, hogy a házasságkötés halogatása és alacsony szintje mögött nemcsak az élettársi kapcsolatok elterjedése állhat, hanem jelentős részben a partnerkapcsolat nélkül élők¹² arányának a növekedése is¹³.

Így tehát a 18-29 éves¹⁴ népességben 30% nem él párkapcsolatban, 56% párkapcsolatban él, de nem él házasságban és 14% házasságban él. Az 56% párkapcsolatban élőből 45% élettársi kapcsolatban vagy intim párkapcsolatban él, vagyis olyan párkapcsolatban, amely általában valószínűleg nagyfokú testi-lelki egymásnak adottságot jelent, miközben ugyanakkor lényegében bizonytalan, mert gyakran labilis kapcsolat is. A többféle átmeneti állapotoknak ez az időszaka (amelyben intim párkapcsolat vagy élettársi kapcsolat a jellemző, és valószínűleg egyeseknél ezek váltakozása is) a harmincasok között is csak fokozatosan alakulhat át egy olyan helyzetté, ahol zömük már házasságban él.

Tekintsük meg a helyzet alakulását részletesebb bontásban! Míg az előző grafikon nagy vonalakban adott áttekintést, az alábbi táblázat világosabban mutatja be a trendeket (1. táblázat).

Látszik, hogy a 20-as éveik végén lépnek nagyobb arányban együttéléssel járó tartós párkapcsolatba (házasság vagy élettársi kapcsolat). A következő korcsoportban nő meg a házasságban élők aránya, míg a lazább formáké, partnernélküliségé csökken. Valószínű, hogy a házások egy része az együttélők közül kerül ki. Ami feltűnő, az az „intim párkapcsolat” és a partnernélküliség átmenete a házasság irányába. Ez régebben is így volt – az „intim párkapcsolatokból” vagy élettársi kapcsolatokból előbb-utóbb házasság lett –, de az arányok megváltozása – az idősebb korcsoportok felől a fiatalabbak felé – az, ami még inkább figyelemre méltó. Az, hogy még a késő huszonévesek között is a többség nem házas, hanem labilis párkapcsolati formákban él. Hozzá kell tenni, hogy a főbb demográfiai trend (a teljes házasságkötési arányszám tartós alakulása) alapján a 30 évesnél fiatalabbak fele-harmada nem is fog soha házasságot kötni. Ők tehát vagy párkapcsolat nélkül élnek majd (a fenti adatok szerint mintegy 10-15%), vagy a házasságnál (a nemzetközi tapasztalatok szerint) jóval labilisabb párkapcsolati formákban (20-40%-nyian).

¹² Megjegyzendő, hogy a népességnek ebben a kategóriájában előfordulhat szexuális kapcsolat (esetleg promiszkus életmód is), hiszen az egyszeri szexuális érintkezéseket a válaszadók valószínűleg nem intim párkapcsolatnak tekintették. A partnerkapcsolat nélkül élő fiatalok zöme nem egyedül él, hanem a szüleiével.

¹³ Az itt látott kép életkori, periódus és kohorszhatások együttes eredménye. Az állítás – hogy növekszik a partnerkapcsolat nélkül élők aránya – nem magából ebből az adatból (a partnerkapcsolat nélkül élők aránya) következik, hanem korábbi elméleti feltételezések kontextusába illik. Az első házasságkötések arányszáma a fejlett országok zömében erősen lecsökkent, és a múlt trendjeit továbbvetítve a befejezett házassodási arányszám, tehát a bizonyos életkorig, tipikusan 50 éves korig megházasodók aránya is erősen csökkent és csökkenni fog. Az elmúlt évtizedek szociológiai felismerése, hogy az „eltűnő” házasságok helyét élettársi kapcsolatok veszik át. A 2009-es hazai felmérés adatai is mutatják, hogy az élettársi kapcsolatban élés részben átvette a házasság szerepét a fiatalok között. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a 18-29 évesek körében a házasságban és élettársi kapcsolatban élők együttes aránya is alacsonyabb volt 1/3-nál, és alacsonyabb volt, mint a párkapcsolat nélkül élők aránya. Az 1970-80-as években még a kora-huszonéves korban való házassodás volt a tipikus, míg az elmúlt mintegy két évtizedet az jellemezte, hogy a házasságban élés nagyrészt eltűnt a huszonévesek életéből. A párkapcsolatban nem élők magas aránya arra enged következtetni, hogy nemcsak az élettársi kapcsolatban élés terjedése állhat a házasság visszaszorulásának a jelensége mögött, hanem a párkapcsolat nélkül élők arányának a megnövekedése is. Ezt a feltevést további kutatásoknak érdemes megvizsgálniuk.

¹⁴ Vagyis ők 18. és 30. születésnapjuk között levők.

1. táblázat Párkapcsolati kategóriák 5 éves korcsoportokban 2009-ben Magyarországon, %-ban, (zárójelben az esetszám, n)

	Házas, együtt élnek	Élettársak	IPK	Párkapcsolat	Nincs párkapcsolat	NV
15-19 éves	2 (3)	1 (2)	32 (45)	17 (24)	48 (68)	0 (0)
20-24 éves	5 (7)	13 (18)	33 (46)	13 (18)	36 (51)	1 (1)
25-29 éves	29 (38)	20 (26)	24 (31)	5 (6)	20 (31)	0 (0)
30-34 éves	52 (85)	20 (32)	12 (20)	1 (1)	14 (23)	0 (0)
35-39 éves	66 (114)	15 (27)	9 (15)	1 (2)	9 (15)	0 (0)
40-44 éves	67 (104)	12 (19)	5 (8)	0 (0)	15 (24)	0 (0)
45-49 éves	69 (98)	9 (13)	6 (9)	1 (2)	14 (20)	0 (0)
50-54 éves	69 (132)	5 (10)	7 (13)	2 (3)	17 (33)	0 (0)
55-59 éves	64 (123)	4 (8)	5 (10)	2 (3)	23 (45)	1 (2)
60-61 éves	65 (44)	7 (5)	1 (1)	1 (1)	26 (18)	0 (0)

$p < 0,01$. Megjegyzés: az IPK 'intim párkapcsolatot' jelent, ahol a felek nemi életet élnek egymással, de nem laknak együtt. A 'Párkapcsolat' kifejezés a táblázatban olyan párkapcsolatokat jelent, melyeknek nem része a (teljes értékű) nemi élet és nem is laknak együtt a felek. Az NV a „nem válaszolt” rövidítése.

Az elmúlt fél évszázadban periférikus jelenségből a házasságot kötők többségére jellemzővé vált, hogy a házasságkötés előtt nemi életet élnek a leendő házastársukkal és élettársi kapcsolatban is együtt élnek vele. Először, az 1970-80-as években azok aránya nőtt meg, akik csak nemi életet éltek a párjukkal, vagyis „intim párkapcsolatban” éltek vele, utóbb, a '90-es évektől kezdve azoké is, akik élettársi kapcsolatban együtt is laktak a párjukkal (2. táblázat).

2. táblázat Az együttélés formái az első házasságkötés előtt házasodási kohorszokban, 1954-2009

	Első házasságkötése előtt nemi életet élt leendő házastársával, %	Első házasságkötése előtt élettársi kapcsolatban együtt élt leendő házastársával, %
1970 előtt első házasságot kötöttek	27	9
1970-79-ben első házasságot kötöttek	50	13
1980-89-ben első házasságot kötöttek	66	24
1990-99-ben első házasságot kötöttek	73	43
2000-2009-ben első házasságot kötöttek	77	66

$p < 0,01$ mindkét oszlop adatai esetében.

Magyarországon a felmérésünk adatai szerint kb. 1965-85-ig volt egy általános korábbra tolódás az első szexuális kapcsolat kezdetének életkorában. A medián jó egy évvel került

korábbra, 18,5-ről 17,4 éves korra. A legfiatalabb generációk magatartásának változásáról még nem lehetnek teljes körű és biztos ismereteink.

Viszont az 1990-es években nem csak az első gyermekszülés átlagos időpontja került későbbre, hanem magának a nemi életnek a megkezdéséé is későbbre tolódott (legalábbis a 2009-ben 30-as éveikben járóknál). Ez a viszonylag később kezdőknél, tehát valószínűleg főként középiskolát végzetteknél jelentkezik¹⁵.

Mint korábban említettük, a nemi érés időpontja tipikusan 12-13 éves kor körül van, az első házasságkötéseké, egyre későbbre tolódva, átlagosan már a 30 éves életkorhoz közelít számos fejlett országban. Így kialakult egy hosszú, gyakran 15-20 éves életszakasz a legtöbb fiatal életében, amelyben már nemileg érettek, de még nem házasok. A legtöbben pedig már ebben az időszakban is nemi életet élnek. Amellett, hogy „mit lehet tenni a házasságok jobb működése érdekében”, az is kérdés – valamennyire az előbbi kérdés része is –, hogy „mit lehet tenni e 15-20 éves problematikus életszakasz áthidalására, mit lehet tenni ennek minél realisabb, bölcsebb, minél kevésbé kockázatos átélése érdekében”.¹⁶

Élettársi kapcsolatok

Azok közül, akik valaha is élettársi kapcsolatban éltek úgy, hogy abból nem lett házasság, 75%-nak csak egy ilyen kapcsolata volt, 19%-nak kettő, 5%-nak három, és csak egy százaléknak volt négy vagy öt (4. ábra). Ha ezt összevetjük a házasságkötésekkel, akkor az látható, hogy a valaha is házasságot kötöttek 89%-a egy, 10%-a két házasságot kötött életében, és csak egy százalék hármát vagy négyet. Látható, hogy a „sorozatban élettársi kapcsolatban élés” nem jellemző. (Ugyanakkor az „intim párkapcsolatokról” még az élettársi kapcsolatoknál is nagyobb bomlékonyság tételezhető fel, és az is, hogy ilyenből az egyes életutakat tekintve akár viszonylag nagyobb számú is lehet átlagosan.)

Azért nem bizonyítja ez az összevetés az élettársi kapcsolatok nagyobb bomlékonyságát (amit már számos külföldi kutatás kimutatott¹⁷), mert nem az összes élettársi kapcsolat szerepelt benne, hanem csak a felbomlottak. Erre bizonyítékként csak házasságok és élettársi kapcsolatok kohorszai történetének az összehasonlítása szolgálhatna. (Erre a felmérés esetszáma nem elegendő.)

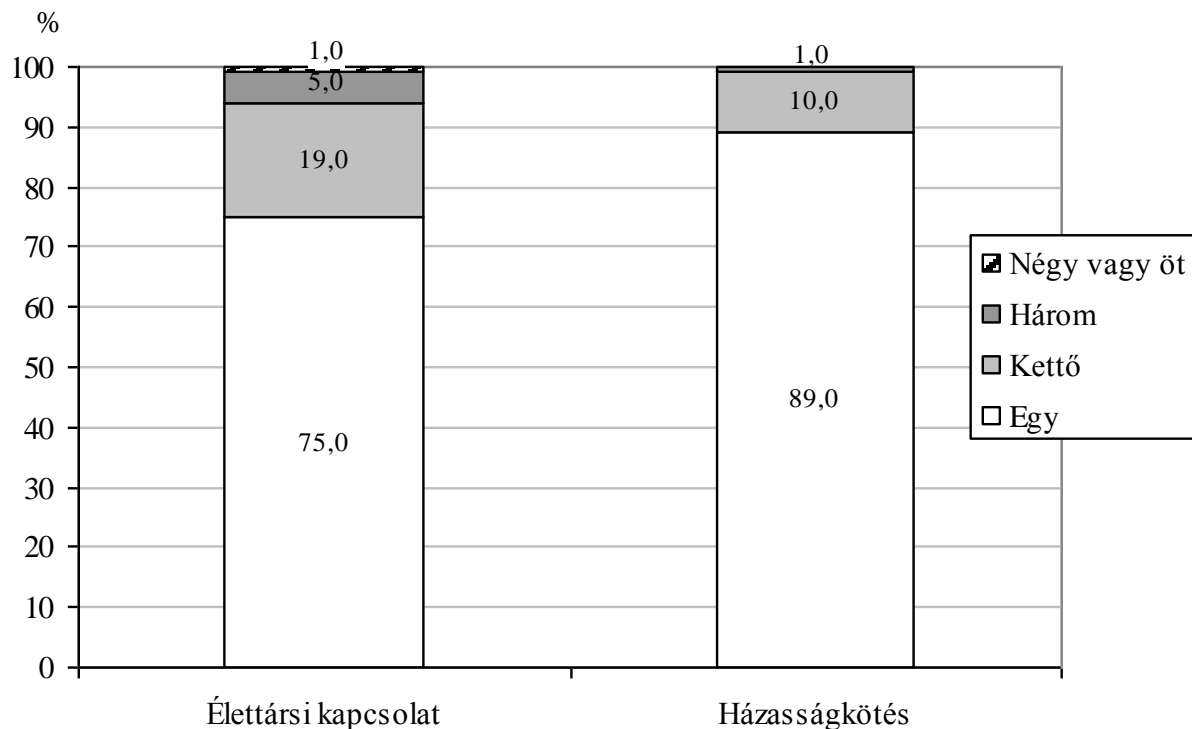
Ugyanakkor sokatmondó, ha a felbomló élettársi kapcsolatok számának bemutatása mellé odatesszük azt az adatot is, hogy milyen arányban bomlottak fel azok a házasságok, amelyeket élettársi kapcsolatban élés előzött meg, és azok, amelyeket nem. Az esetek többségében tapasztalható kis esetszámok vagy a szignifikancia hiánya miatt az első házasságok közül csak az 1980-as években kötöttek adatai vizsgálhatók ilyen szempontból. Ezek közül azoknak csak a 29%-a (n=36) bomlott fel válással, melyeket nem előzött meg élettársi kapcsolatban élés, de 40%-a (n=17) azoknak, amelyeket élettársi kapcsolatban élés előzött meg (Pearson: 0,000). Ez az eredmény azon korábban már említett kutatási eredmények sorába tartozik, melyek szerint számos esetben gyakrabban bomlottak fel azok a házasságok, amelyeket élettársi kapcsolatban élés előzött meg, mint azok, amelyeket nem¹⁸.

¹⁵ Talán a felsőoktatás kiterjedésének a hatása lehet ez, vagy a gazdasági válságé.

¹⁶ Lásd erről bővebben: Tárkányi Ákos: Családi életre nevelő és házasságra felkészítő iskolai képzések és tanfolyamok külföldön. Új Pedagógiai Szemle 2011/1-5.

¹⁷ Leridon, 1990, Les femmes, 1995, Wu, 1995, Kamarás, 1996, Lindgren, 1997, Kiernan, 1999, Lichter, 2006., Wilson, 2010.

¹⁸ Bennet 1987; DeMaris 1992; Axinn 1992; Berrington 1999; Kiernan 1999a, b; Cohan 2002

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

4. ábra Az élettársi kapcsolatok, amelyekből nem lett házasság, és a házasságot kötöttek házasságkötéseinek száma, %

Így tehát egyrészt az élettársi kapcsolatok azon kategóriája, amelyek nem bizonyultak egy-egy házasság bevezetőjének, bomlékonyabbnak bizonyultak, mint a házasságok. Ezt az is bizonyítja, hogy az élettársi kapcsolatokban élők átlagosan fiatalabbak, mint a házasok, és átlagosan rövidebb életút folyamán mégis több ilyen kapcsolatuk volt, mint a (náluk átlagosan idősebb) házasoknak házassága.

Másrészt pedig azok a házasságok bomlékonyabbnak bizonyultak, amelyeket élettársi kapcsolatban élés előzött meg, mint azok, amelyeket nem. Így tehát az élettársi kapcsolat akkor is a kapcsolat nagyobb bomlékonyságát vetítette előre, mint annak a hiánya, ha házasságkötés követte ugyanavval a partnerrel.

Az élettársi kapcsolatok és a házasságok bomlékonyságának összevetése érdekében néhány további érdekes eredményt is érdemes megemlíteni a felmérés adataiból. (Technikai okból egyszerűen a nyers esetszámokkal kalkuláltam.) Ha csak a 20-29 éveseket nézzük, és köztük csak *a házas családi állapotúak és az elvált családi állapotúak arányát*, akkor 5 elvált (*az összes valaha is házasságot kötött 10%-a*) állítható szembe a 45 házas családi állapotúval. Viszont ha a valaha házasságot kötöttek és a valaha is elváltak arányát, akkor 6 elvált állítható arányba az 50 főnyi valaha is házasságot kötöttel, mert egy házas családi állapotúnak ez már a második házassága. Ebben az esetben *a valaha is házasságot kötöttek között a valaha is elváltak aránya 12%* – de így sajnos az esetszám nagyon kicsi. Evvel a 12%-kal hasonlíthatjuk össze azok arányát, akik éltek már korábban felbomlott élettársi kapcsolatban azok közül, akik soha nem kötöttek házasságot és éltek már élettársi kapcsolatban.

118 fő nem kötött még soha házasságot, ugyanakkor vagy élt már élettársi kapcsolatban, vagy jelenleg is abban él. Közülük 45 főnek, azaz 38%-nak bomlott már fel élettársi kapcsolata. Így 12%-nyi elvált viszonyítható (a valaha is házasságot kötöttek között) a 38%-

nyi felbomlott élettársi kapcsolatúhoz (a soha házasságot nem kötött, valaha is élettársi kapcsolatban éltek között).

Ez az egyik összehasonlítási lehetőség. Viszont ezzel figyelmen kívül hagytuk, hogy a valaha is házasságot kötöttek egy részének az életében is volt már felbomlott élettársi kapcsolat. Ha csak a jelenleg házas és együtt is élő családi helyzetűeket tekintjük, ők 45-en vannak, de ebből egy főnek ez már a második házassága és a 44 első házasságában élőbből 4-nek volt már korábban felbomlott élettársi kapcsolata. Így tehát a 44-ből 4, azaz *a jelenleg első házasságukban élők 9%-a életében volt már tartós együttlakással járó felbomlott párkapcsolat*, míg az egy fő második házasságában élőt és a további 5 elvált családi állapotút is beleszámítva 50-ből 10, azaz 20% életében volt már ilyen. Tehát *a valaha is házasságot kötöttek között 20% életében volt már együttlakással járó és felbomlott tartós párkapcsolat*. Így négy adatunk is van a valaha is házasságot kötöttek együttlakással járó tartós párkapcsolatainak a felbomlási arányáról – 10, 12, 11 és 20% – amiket *a soha házasságot nem kötöttek, de valaha is élettársi kapcsolatban éltek* 38%-ához hasonlíthatunk.

A 30-39 éveseknél 226 fő kötött valaha is házasságot. Ebből két fő jelenleg özvegy családi állapotú. Őket leszámítom, mert nem tudni, hogy ha nem özvegyültek volna meg, akkor elváltak volna-e vagy sem. Így marad 224 fő. Ebből 199 fő házas, 25 fő elvált családi állapotú. Így a *valaha is házasságot kötöttek között a jelenleg elvált családi állapotúak* aránya 11%.

182 fő, vagyis 81% él jelenleg is az első házasságában. Két fő, 1 % különváltan élő házas (és szintén csak egyszer házasodott). 15 fő (7%) házas családi állapotú, de a második házasságában él. Így *a valaha is házasságot kötöttek között a valaha is (jogilag) elváltak aránya* ebben a korcsoportban 11%+7%, vagyis 18%. (A „házas, együtt élnek” családi helyzetűek száma 197 fő, de ebből 15-en már a második házasságukban élnek.)

A 182 első házasságában élőbből 16-nak, a 224 valaha is házasságot kötött 7%-ának, *az első házasságukban élők 9%-ának volt már életében fölbomlott élettársi kapcsolata*.

A jelenleg első házasságukban élőkön kívül további 40 fő, 18% van, aki valaha már elvált (ebből 15 fő, 7% jelenleg második házasságában él és 25 fő, 11% jelenleg is elvált családi állapotú) és említésre méltó az említett 1%-nyi két fő, aki különváltan élő házas. Így az első házasságkötésük előtt felbomlott élettársi kapcsolatban éltek 7%-át, a különváltan élő házasok 1%-át és a valaha is elváltak 18%-át összeadva 26% olyan van, *aki valaha is házasságot kötött, és volt már az életében válás, különválás vagy felbomlott élettársi kapcsolat*.

Tehát itt 11, 18, 9 és 26% a négy lehetséges arányszám a valaha is házasságot kötöttek együttlakással járó tartós párkapcsolatainak a felbomlási arányát illetően.

79 fő volt a 30-39 évesek között, aki még soha nem kötött házasságot, viszont élt már élettársi kapcsolatban, vagy jelenleg (is) abban él. Ebből 56 főnek volt már fölbomlott élettársi kapcsolata. Ez a *valaha is élettársi kapcsolatban élt, soha meg nem házasodottak* 71%-át jelenti. Így a 30-39 éves korosztályban a valaha is felbomlott tartós párkapcsolatok arányát illetően a valaha is házasságot kötöttek között talált 11, 18, 9 vagy 26%-ot vethetjük össze a soha házasságot nem kötött, valaha is élettársi kapcsolatban éltek 71%-os arányával. Mind a négy összevetés azt mutatja a 30-39 évesek között (és a 20-29 évesek között is, ahol ugyan kicsi az esetszám), hogy egy adott korcsoportban a valaha is házasságot kötöttek között jóval ritkább a párkapcsolat felbomlása, mint a házasságot nem kötöttek között. Ennek többféle magyarázata lehet.

Elképzelhető, hogy az élettársi kapcsolat felbomlása olyan nagy kudarcélmény, hogy emiatt ezek nagy része már nem köt később házasságot. Így a házasságot kötők közé végül

viszonylag kis arányban válogatódnak ki azok, akiknek volt már felbomlott élettársi kapcsolata. Így aztán az is elképzelhető, hogy talán az élettársi kapcsolatok elterjedése ily módon az egyik oka a házasságkötések száma visszaesésének.

Az is lehet, hogy ugyanazért bomlik föl egyesek élettársi kapcsolata, amiért végül is házasságot sem kötnek. Ez a tényező lehet szegénység, pszichés problémák vagy erősen individualista értékrend egyaránt (Cohan, 2002). Mivel a házasságkötések aránya erősen visszaesett Magyarországon (is), logikusan merül föl a kérdés, hogy amennyiben így állna fent az összefüggés, akkor milyen közös háttértényező lehet, amely hasonlóképpen olyan dinamikus terjedt, hogy magyarázó tényezőnek tekinthető. Mindhárom említett tényező – szegénység, pszichés problémák vagy erősen individualista értékrend – az utóbbi 2-3 évtizedben való jelentős gyakoribbá válása lehet magyarázat¹⁹.

A második élettársi kapcsolatok jóval nagyobb arányban bomlottak föl, mint az elsők, annak ellenére, hogy ezek időben későbbiek, tehát a korábbiaknak több idejük volt a fölbomlásra. Ez azt mutatja, hogy az élettársi kapcsolatok nemcsak bomlékonyabbak, hanem minél többször él valaki ilyenben, valószínűleg annál nagyobb az esélye arra, hogy fölbomlik a kapcsolata. Ezt a következtetést erősíti az is, hogy a fölbomlott élettársi kapcsolatok között a második élettársi kapcsolatok átlagosan jóval hamarabb bomlottak föl a kapcsolat kezdetéhez képest, mint az elsők.

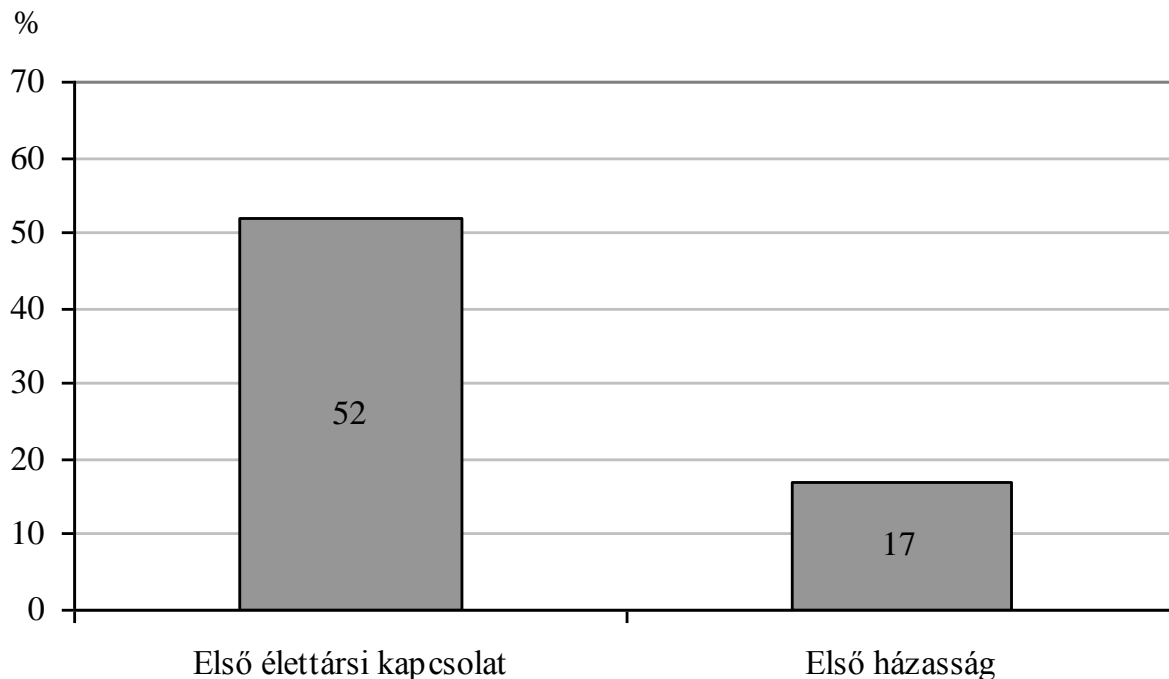
Az első élettársi kapcsolatok között 52% volt azon kapcsolatok aránya, amelyek a kapcsolat kezdetétől számított 3 éven belül fölbomlottak, míg a második élettársi kapcsolatoknál – ha a felbomlottak arányában tekintjük – már 63% volt ez az arány. (Bár itt elég kicsi volt az esetszám, mert az a 63% csak 16 főt jelent. Így ez az utóbbi következtetés már inkább csak valószínűnek tekinthető, nem biztosnak.)

Mindebből az még nem derül ki, hogy itt szelekciós hatás van, tehát a tapasztalt jelenség csak annak az eredménye, hogy nagyobb számú élettársi kapcsolatra az erősebben individualista emberek lépnek, akiknél kevésbé fontos a hűség illetve a párkapcsolat tartóssága, vagy pedig az élettársi kapcsolatban élés állapota eleve, önmagában hozzájárul ehhez a végeredményhez. Valószínűnek tűnik, hogy minél többször használja valaki a kapcsolat felbontását konfliktuskezelési módszerként, annál inkább „belejön”. Valószínű, hogy mindkét hatás érvényesül.

A felbomlással véget érő első élettársi kapcsolatoknak 52%-a bomlott fel a párkapcsolat kezdetétől számított 3 éven belül, míg a felbomlással végződött első házasságoknak csak a 17%-a (5. ábra).

¹⁹ Ugyanakkor érdemes figyelembe venni, hogy nemcsak Magyarországon, hanem a világ valamennyi fejlett társadalmában jellemző demográfiai trendről van szó. Így a szegénységet mint lehetséges okot illetően igaz, hogy Magyarországon erősen megnőtt a jövedelmi egyenlőtlenség az utóbbi két évtizedben, de mint azt kimutattuk, a jelenség a házasság előtti nemi élet elterjedésével kezdődött még az 1970-es években, amikor jóval kisebb volt a jövedelmi egyenlőtlenség. Másrészt nemcsak Magyarországon észlelhetők ezek a trendek, hanem a világ valamennyi fejlett országában, így például Svédországban, ahol viszonylag kicsi a jövedelmi egyenlőtlenség éppúgy, mint az USA-ban, ahol nagy. Így a házasságkötések aránya csökkenése általános magyarázó okának a szegénység nem lehet alkalmas.

Felvethető, hogy ha az alacsony iskolai végzettségűek között gyakoribb az élettársi együttélés és a kapcsolataik is könnyebben felbomlanak (akár élettársi kapcsolataik, akár a házasságaik), mint a diplomásoké, akkor a házasságban élőkhez képest az élettársként együtt élők körében tapasztalt magasabb bomlékonyságot részben a két csoport eltérő összetétele a felelős. Ugyanakkor akár az élettársi kapcsolatban élés gyakoribbá válását, akár a válás arányának növekedését tekintjük, ezek általános magyarázatoként az alacsony iskolai végzettségűek tényezője akkor lenne alkalmas, ha az arányuk jellemzően növekedett volna a fejlett világban. Az iskolai végzettség általános növekedése hosszú távú, robusztus nemzetközi trend (ami Magyarországon is érvényesült), ez pedig éppenséggel csökkenti az alacsony iskolai végzettségűek arányát.

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

5.ábra A felbomlással véget érő párkapcsolatokból a 3 éven belül megszűntek aránya, %

Az első házasságok előtti élettársi kapcsolatok a leendő párral jellemzően rövidek voltak, ezek több mint fele még egy évig sem tartott. Minél hosszabb időtartamot nézünk (meddig tartott az első házasság előtti élettársi kapcsolat), annál kisebb arányban fordultak elő. Itt tehát a házasság látszik lenni a lényegnek, az élettársi kapcsolat csak egyfajta előzetes ehhez. Itt a házasságra lépők kétharmada nem is élt együtt a házasságkötés előtt.

A második házasságkötések előtti élettársi kapcsolatoknál viszont már némileg más volt a tapasztalat. Ott viszonylag jelentős arányt képviseltek a hosszú, 3 évnél tovább tartó élettársi kapcsolatok. Ezek aránya, ha az összes házasságkötést tekintjük, 18% volt, szemben az első házasságkötések előtti 6%-kal. Az első házasságkötés előtt a 3 évnél tovább tartók aránya 17% volt, a 2. házasságkötés előttiéknél 31% (6. ábra). A második házasságoknál tehát az emberek egy jelentős kisebbsége akár sokáig halogatja a házasságkötést, és jó darabig mintegy a házasság helyett élnek élettársi kapcsolatban.

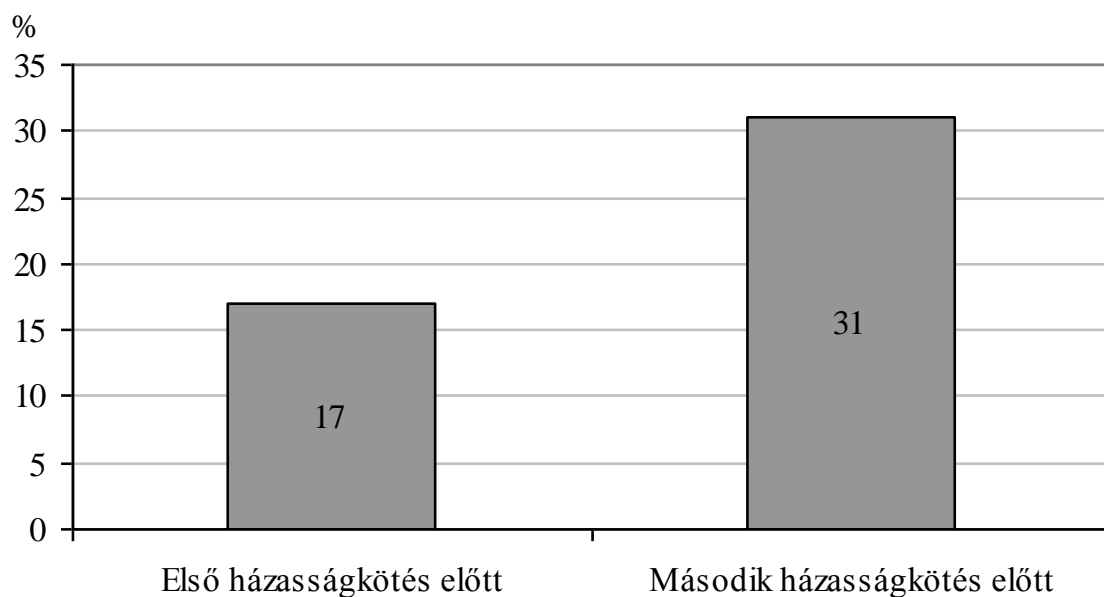
1. Lehet, hogy azért van ez így, mert a második házasságokat az emberek kevésbé veszik komolyan, mint az elsőt.

2. Lehetséges, hogy az az ok, hogy nincs olyan kényszer, ami az összeházasodást sürgetné. A szülők befolyása már nem játszik olyan szerepet, mint a fiatalabbaknál.

3. Lehet, hogy azért, mert az első házasságuk negatív tapasztalata, kudarc miatt jelentős mértékű lehet az aggodalom, és így sokáig bizonytalankodnak, amíg rászánják magukat a házasságkötésre.

4. Lehet az is, hogy az élettársi kapcsolatok elterjedése van annyira új jelenség, hogy még nem jelenik meg a mintában az első házasságkötések előtti jelentősebb arány.

E viszonylag kis mintán bemutatott összefüggések további nagymintás ellenőrzést, a felmerült hipotézisek pedig tesztelést igényelnek.

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

6.ábra Három évnél tovább tartó házasságkötés előtti együttélések aránya, %

Házassági szándékok és a házassághoz, élettársi kapcsolathoz való viszonyulás

Egyelőre nem rendelkezünk adatokkal arról, hogy a megházasodás különböző tipikus korábbi, megelőző életutak esetén átlagosan mennyivel csökkentheti a párkapcsolat felbomlásának a kockázatát. A 2007-es teljes válási arányszám alapján a házasságok 45%-a bomlana fel.

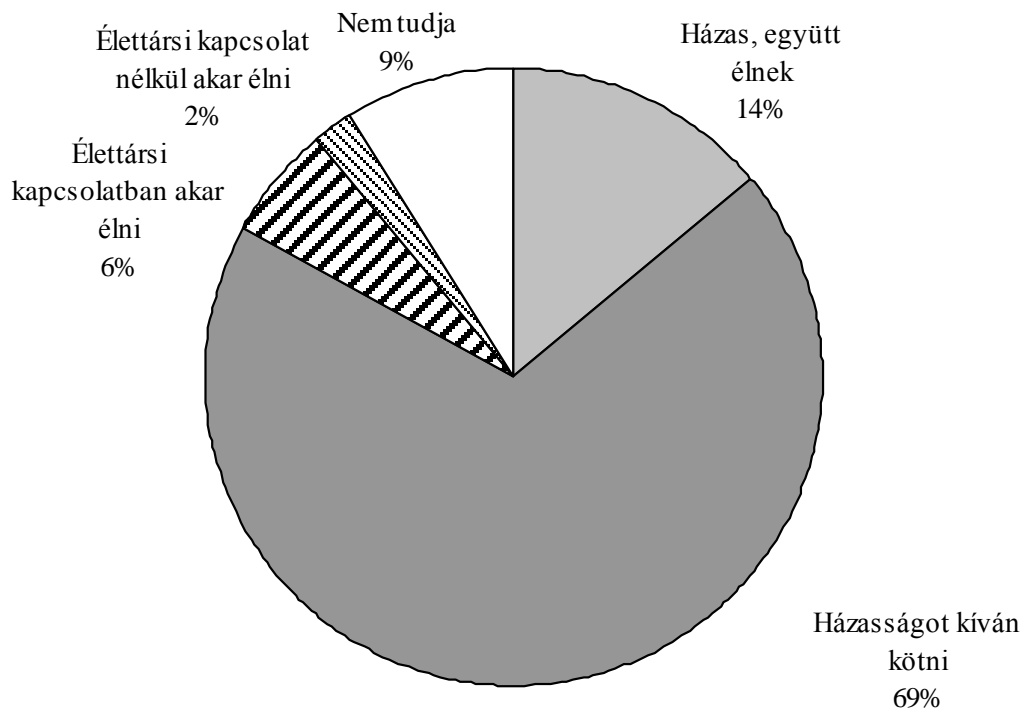
Amint említettük, a múlt trendjeit továbbvetítve a befejezett házassodási arányszám, tehát a bizonyos életkorig, tipikusan 50 éves korig megházasodók aránya erősen csökkent és csökkenni fog. Azt sem tudjuk pontosan előrebecsülni, hogy a jelenleg huszonéves korban levők közül mekkora arányban fognak végül házasságot kötni. Például a 2007-es teljes első női házasságkötési arányszám alapján csak 44% kötne házasságot. Ám mivel jelenleg a házasságkötések egyre későbbre halasztása a jellemző, így valószínű, hogy a végül megházasodók aránya ennél magasabb lesz. Ugyanakkor az is valószínű, hogy ez az arány csak 50 és 70% között lesz majd. Más szóval valószínű az, hogy a jelenleg nőtlen vagy hajadon fiatalok fele-harmada nem fog házasságot kötni élete folyamán, amennyiben változatlanok maradnak a közelmúltban tapasztalható társadalmi, demográfiai trendek.

Ugyanakkor a nem házasodás a legtöbbször nem egy tudatos stratégia eredménye, sőt, inkább ellentétes a fiatalok zöme részéről kinyilvánított egyéni célokkal. A felmérés eredményei szerint a 18 és 30 év közötti fiatalok 14%-a volt házastársával együtt élő házas, további 69%-uk pedig házasságot akart kötni valamikor élete folyamán – ez összesen 83%. Csak élettársi kapcsolatban akart élni 6%, még abban sem 2%. Maga sem tudta vagy nem mondta meg, hogy mit akar, 9% (7. ábra).

Bár csak 14% élt házasságban ebben a korcsoportban, de a legtöbbjük számára az eszmény és cél a házasság volt – amint láttuk. Ilyen szempontból 83% választotta a házasságot²⁰,

²⁰ Ugyanakkor a házasok egy részénél elképzelhető, hogy eredetileg nem volt szimpatikus vagy fontos számukra a házasság gondolata, de idővel valamilyen nyomás vagy érdek (pl. szülők befolyása) miatt mégiscsak megházasodtak.

szemben azzal a 6%-kal, aki az élettársi kapcsolatot (vagy tágabb szemszögből azzal a 17%-kal, aki nem, vagy talán nem döntött /még?/ a házasság eszménye mellett).

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

7. ábra 18-29 éves fiatalok által választott párkapcsolati forma²¹, %

Csak a kérdezettek 8%-ának volt olyan eset az életében, amikor szeretett volna megházasodni, de valamiért nem tudott. Ugyanakkor tudjuk, hogy a szándékokat tekintve a 18-29 éves fiatalok legalább 83%-a (valószínű, hogy a választ nem adók egy részével együtt mintegy 85-90%-a) választotta a házasságot. A házasodás aránya mélyre zuhant, a teljes első női házasságkötési arányszám 0,5 alatt volt az utóbbi évtizedben. Ez azt jelenti, hogy míg mintegy 85-90% szeretne megházasodni, addig csak mintegy 50-70% fog ténylegesen. A tendenciák összegzése alapján a fiatalok 20-40%-a esetében várható az, hogy bár szeretne megházasodni, végül mégsem fog soha házasságot kötni. A végül megházasodók jó részénél is a halogatás jellemző a házasodás terén. Így valószínű, hogy a többségről mondható el, hogy vagy halogatja az első házasságkötést (és végül megházasodik), vagy egyáltalán nem házasodik meg, annak ellenére, hogy eredetileg ez volt a terve, vágya. Ehhez képest kevés az a 8%, aki azt állította, hogy „volt már életében olyan eset, hogy valamiért szeretett volna házasságot kötni, de nem tudott”. Igaz, hogy tekintetbe kell venni, hogy a 25-29 éveseknél

²¹ A nem „házas” családi állapotúak számára az volt a következő kérdés a 2009-es „Családi kapcsolatok” felmérésben, hogy „van-e most Önnek élettársa, olyan partnere, akivel közös háztartásban él”. Ha nem volt, akkor a következő kérdések az egyéb – szexuális kapcsolattal járó („intim”) vagy azzal nem járó partnerkapcsolatokra kérdeztek rá. Akinek volt partnere, attól megkérdezték, hogy „szeretne-e Ön a későbbiekben jelenlegi partnerével házasságot kötni”. Aki erre „nem”-mel válaszolt, attól megkérdezték, hogy „hogyan tervezi, szeretne-e élete folyamán valamikor valakivel házasságot kötni”. Aki erre is „nem”-mel válaszolt, attól pedig megkérdezték, hogy „szeretne-e a későbbiekben élettársi kapcsolatban élni”. Mindezen kérdésekre adott válaszok összegzésével állt össze a diagram. A különböző kérdésekre nem válaszolók, vagy „nem tudom” választ adók aránya volt összesen 9%.

19% volt ez az arány – azoké, akik gátló tényezőt érzékeltek –, a 30-34 éveseknél pedig 15%, amelyek már elég magas arányok. De még így is alacsonynak tűnnek az általánosan jellemző halasztó magatartás és az igen alacsony házasságkötési arányok ismeretében. Körülbelül 40% azok aránya a huszonévesek között, akiknek még nem volt olyan eset az életében, hogy „akart, de nem tudott” megházasodni, miközben nem házas, és állítólag szeretne majd valamikor megházasodni.

Ennek alapján valószínűnek tűnik, hogy a legtöbben, akik halogatják a házasságot, nem külső akadályozó tényezőként tekinthetnek azokra a tényezőkre, amelyek miatt ténylegesen meglehetősen későn kötnek házasságot (vagy egyáltalán nem). Sokan talán már eleve beépítik a gondolkozásukba az akadályokat, és azokhoz szabják az életüket. Nem külső tényezőként tekintenek az akadályokra, amelyeket le kellene küzdeni, hanem megkerülhetetlen adottságokként, amiket nem lehet befolyásolni. Nem is akarnak még házasodni, mert még „nem reális” (külső akadályoknak a gondolkodásukba „beépítése”), vagy mert senki nem várja el tőlük (külső kényszer hiánya), így nem is igen kerestek még erre alkalmasnak tetsző társat. Ezek további vizsgálatra méltó hipotézisek.

Az eredmények tehát azt mutatják, hogy annak ellenére, hogy az első együttlakással járó tartós partnerkapcsolatok között az élettársi kapcsolatok váltak jellemzővé az utóbbi 2-3 évtizedben, a nagy többség továbbra is házasságban akar élni, nem élettársi kapcsolatban. Mi lehet az oka annak, hogy bár a megházasodás maradt az eszmény, mégis az élettársi kapcsolat lett többnyire az első komolyabb párkapcsolat, és hogy a házasságkötések arányának csökkenése az jelzi előre, hogy a mai fiatalok fele-harmada nem fog megházasodni élete folyamán? Valószínű, hogy sokan különböző bizonytalanságok, problémák, konfliktusok miatt végül addig halogatják a házasságkötést, amíg nem lesz belőle semmi, és így nekik csak a házasságoknál jóval labilisabb élettársi kapcsolatok maradnak.

A legfeljebb 8 osztályt végzetteknél a nőtlenek, hajadonok aránya még viszonylag későbbi életkorban is igen magas, míg a felsőfokú végzettségűeknél a legalacsonyabb. A 35-49 éveseknél így alakul növekvő iskolai végzettség szerint: 31%, 14%, 14% és a felsőfokú végzettségűeknél 8%. A legfeljebb 8 osztályt végzettek jó része ezek szerint valószínűleg már régebben (pl. '80-as években) sem tudott megházasodni egész élete folyamán sem, és ez valószínűleg még inkább így lett mára. Náluk, a legfeljebb 8 osztályt végzetteknél jellemző lehet az élettársi kapcsolat és intim párkapcsolat elterjedtsége, és az, hogy ezek helyettesítik a házasságot.

Az elváltak aránya a felsőfokú végzettségűeknél későn lesz igen magas (24% a felsőfokú végzettségű 50-61 éveseknél), ami azt mutathatja, hogy ott már régebben elkezdődött az individualizálódásnak, a házasság intézménye bomlásának a folyamata. A 35-49 éveseknél viszont a legfeljebb 8 osztályt végzettek esetében ugrik igen magasra, ami azt mutathatja, hogy köztük a közelmúltban nőtt meg igen nagy mértékben a válás aránya. Ez lehet a hagyományok szétzilálódásának, gyengülésének eredménye is, meg a gazdasági válságtól sújtott helyzetükének is.

Úgy tűnik, hogy jelenleg az a helyzet, hogy a felsőfokú végzettségűek kötnek nagy átlagban még viszonylag legkorábban házasságot. Ez úgy néz ki, hogy egy viszonylag kis részük relatíve korán, vagyis még a húszas éveiben, a többiek pedig az átlagnak megfelelően. Hasonlóan hozzájuk a legfeljebb 8 osztályt végzettek egy kis része is viszonylag korán, de náluk a többiek nagyon későn (egy részük jóformán egész életén át halogatja, vagy egyáltalán nem köt házasságot). Náluk csak az ötvenes éveikben járónál közelíti meg a házások aránya a társadalom átlagát (bár még ott sem éri el teljesen). A szakmunkásképzőt végzettek nem

házasodnak lényegében később, mint a felsőfokú végzettségűek, de náluk nincs „korán” házasodó plusz csoport. Végül a középiskolát végzetteknél is a későn házasodás feltűnő, akárcsak az alacsony iskolai végzettségűeknél úgy, hogy itt nincs korán házasodó csoport. Igaz, hogy a középiskolát végzetteknél legalább a negyvenesek között már eléri a valaha megházasodottak aránya a náluk magasabb (felsőfokú) végzettségűekét, de ennél fiatalabb korban leszakad azokétól. Így kérdés, hogy nem köztük lesz-e az, hogy a házasodás aránya nagyon lecsökken majd a jövőben, mert a halasztgatás náluk vezet a leggyakrabban teljes elmaradáshoz.

Összefügg a gyermekvállalási és a házasodási magatartás, és a gyermekvállalási magatartás vizsgálatával a házasodásról is tisztább képünk lehet. Az adatokat megvizsgálva azt találtuk, hogy nemcsak a házasság halogatása, hanem a gyermekvállalás házasságon belüli halasztása is a középiskolát végzetteknél a leginkább jellemző. Ez a középiskolát végzettek kategóriájába tartozók nehéz élethelyzeteire utalhat. Itt az együtt élő házasságok között 11% volt a gyermektelenek aránya, a legmagasabb az iskolai végzettség kategóriái közül (szemben az átlagos 7%-kal).

A házasságon kívül születés a nőtlenek vagy hajadonok között a szakmunkásképzőt végzetteknél volt a legnagyobb arányú. Itt 20% volt a gyermekek aránya, szemben a nőtlenek vagy hajadonok között átlagos 13%-kal. A legalacsonyabb arányú a felsőfokú végzettségűeknél volt (7%).

Szülőkkel való kapcsolat

A szakirodalomban található elméletek szerint a fiatalok párkapcsolati viselkedését befolyásolja az, hogy mit tapasztaltak e téren a szüleik részéről. Az egyik fő elmélet szerint a válásokkal és újránházasodásokkal járó stressz az, ami a fő tényező itt. Így minél több ilyenél át egy gyermek, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy ezek (jellemzően negatív) hatással lesznek rá (Amato, 1993; Martinson, 1992). A másik fő elmélet szerint a szülők példája, szocializációs hatása az, ami számít (McLanahan, 1991). Így a válások, újránházasodások, élettársi kapcsolatok a szülők részéről arra indítják a gyermekeiket, hogy gyenge elkötelezettséget alakítsanak ki a párkapcsolatok terén, és engedékeny hozzáállást ezekhez a lehetőségekhez (Amato, 2001; Axinn, 1996). Egy harmadik megközelítés, mely magyarázó elmélet is, kutatási módszer is, a szülők életútját, annak strukturális jellemzőit és ezeknek a gyermekek életútjával való kapcsolatát vizsgálja (Amato, 2000; Astone, 1994; Chase-Lansdale, 1995; Simmons, 1987).

A néhány konkrét, említésre méltó tapasztalat egyike, hogy 14 éves gyermekek családjában tapasztalt feszült, ellenséges légkör kapcsolódott a 17 évvel később az ő házassági interakcióikban megnyilvánuló ellenségesség szintjéhez (Whitton, 2008). Az elvált szülő gyermekei negatívabban viszonyulnak a házassághoz (Thornton, 1987; Riggio, 2008), és a válást átélő gyermekek gyakrabban vesznek részt serdülőkori „romantikus kapcsolatokban” (Cavanagh, 2008), valamint gyakoribb köztük a több szexuális partner (Kirby, 2005). Ugyancsak gyakoribbak köztük a pszichés problémák (Sigle-Rushton, 2005) és a házasságon kívül születés (Wu, 1993; Hill, 2001), mint másoknál.

Láthatjuk, hogy komoly szakirodalma van már a szülők gyermekeik párkapcsolatára gyakorolt hatása kutatásának. A 2009-es hazai vizsgálatból már Magyarországot illetően is rendelkezünk adatokkal (8. ábra).

A kérdezettek felének élt még az édesapja és közel háromnegyedének az édesanyja a kérdés időpontjában. Az arányok eltérésének oka részben a férfiak magasabb arányú korai halandósága lehet, részben az a tény, hogy a házasságkötéseknél a férj legtöbbször néhány évvel idősebb szokott lenni, mint a felesége. A kérdezettek az életben levő szüleik közül az édesanyjukkal jóval szorosabb kapcsolatot tartottak, mint az édesapjukkal.

A kérdezettek születésekor csak a szüleik 5%-a nem volt összeházasodva, és később 16% vált el. Ezzel szemben a felmérést megelőző időszakra (2004-09) a házasságon kívüli szülések aránya közel 40%-ra nőtt (csaknem 8-szorosára), a teljes válási arányszám pedig 0,4 fölötti érték lett, ami a házasságok több mint 40%-ának felbomlását vetíti előre (amennyiben ezek a válási arányok állandósulnak). Így a válások aránya a 2000 utáni évtizedben mintegy 2,5-szerese volt annak, mint amilyen elvált arányt a 2009-ben megkérdezett 15-61 évesek szülei között tapasztalhattunk (és ez a jóval magasabb arány valószínűsíthető a jövőre nézve is).

A vizsgált mintában csak a kérdezettek születésekor nem házas szüleinek nem egészen $\frac{1}{4}$ -e házasodott össze később. Valószínűnek tűnik, hogy ez az arány nem nőhetett – inkább csökkenhetett – az utóbbi évekre, tekintve, hogy a házasságkötések aránya erősen lecsökkent. A házasságon kívüli szülések egy része esetében élettársi kapcsolatban élnek a gyermek szülei, az élettársi kapcsolatokról pedig tudjuk, hogy többszörte bomlékonyabbak a házasságoknál. Így mindezen változások és trendek következményeként sokkal gyakoribbá válnak a csonka családok a jövőben, mint amilyen ezek aránya a vizsgált népességben volt.

A kérdezettek körében mintegy 20% volt azok aránya, akiknek a szülei vagy elváltak, vagy nem éltek házasságban, és később sem házasodtak össze²². Valószínű, hogy a kérdezettek életében ez még nem a végleges arány, még nőhet valamelyest, hiszen egy részük még csak tizenéves, és előfordulhat, hogy a szülei még csak a jövőben fognak elválni. Így talán még az $\frac{1}{4}$ -ük is ilyen helyzetűvé válhat idővel – tehát, hogy a szülei elváltak (különváltak), vagy már a születésekor sem éltek együtt.

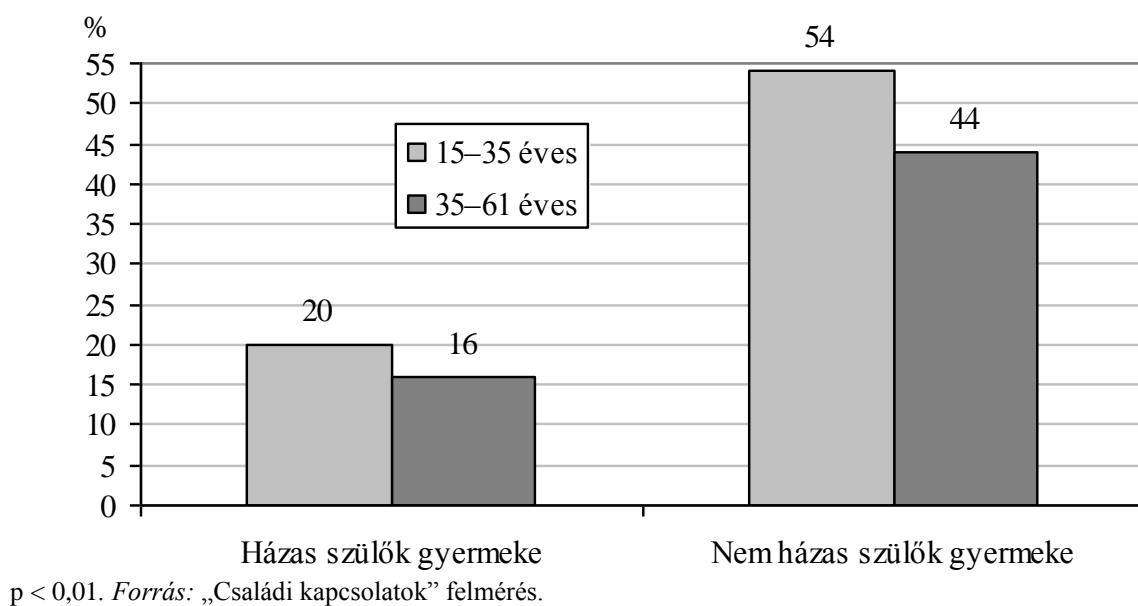
A 2004-09-es jellemző trendet előre vetítve viszont másféle képet vázolhatunk fel a jövőre nézve²³. Az utóbbi években született gyermekek életében az valószínűsíthető, hogy legalább 50%-uk tapasztalja majd meg azt a helyzetet, ami a kérdezetteknek még csak mintegy 1/5-ével történt meg²⁴, hogy vagy már a születésekor hiányzott az egyik szülője, vagy később elváltak (illetve szétváltak, amennyiben élettársi kapcsolatban éltek) a szülei.

A kérdezettek közül 63% lényegében vagy teljes mértékben vonzó példának tekintette a maga számára a szülei párkapcsolatát, míg 17% - minden hatodik kérdezett – lényegében nem vagy egyáltalán nem. Kérdés, hogy a legfiatalabb generációkban nem lehet-e jóval nagyobb ez utóbbiak aránya, tekintve a párkapcsolatok növekvő bomlékonyságát.

²² Mivel az élettársi kapcsolatban élők párkapcsolatai jóval bomlékonyabbak, mint a házasságban élőkéi, valószínű, hogy a később sem összeházasodó mintegy 4%-nyi szülő mintegy $\frac{3}{4}$ -e, tehát 3% párkapcsolata később felbomolhatott.

²³ A közel 40%-nyi házasságon kívül születettnek talán egyharmada esetében nem lehetett jelen a gyermek apja a kapcsolatban már a gyermek születésekor sem, a másik $\frac{2}{3}$ élettársi kapcsolatban élhetett együtt.

²⁴ Vagy a valószínű jövőt is beleszámítva talán $\frac{1}{4}$ -ükről mondható majd el.

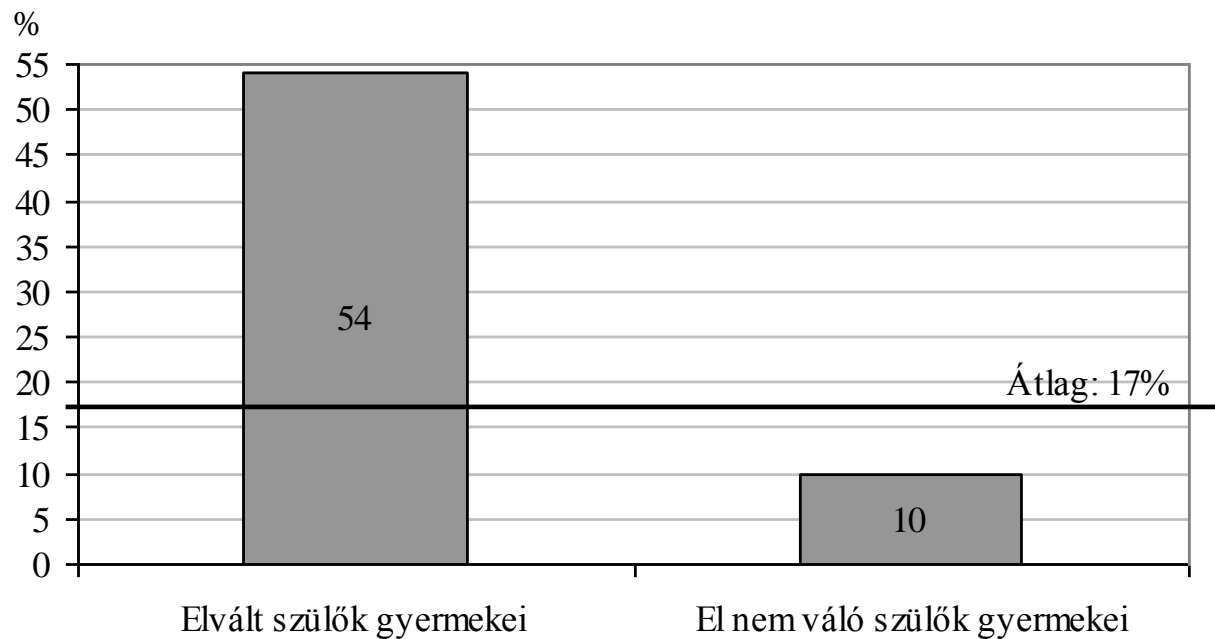
8. ábra Szüleik párkapcsolatát elutasítók²⁵ aránya, %

A fiatalabb generációkban jóval gyakoribb volt, hogy a kérdezett szülei élettársi kapcsolatban éltek, vagy nem éltek együtt, amikor a kérdezett született. Ez volt a helyzet az idősebb (35-61 éves) korcsoport 3%-ánál, és a fiatalabb (15-34 éves) korcsoport 7%-ánál. Az idősebb korcsoportban a szüleik párkapcsolatát példaképnek nem tekintők között 8% volt azok aránya, akiknek a szülei nem éltek párkapcsolatban (szemben az átlagos 3%-kal), a fiatalabb korcsoportban 16% (szemben az átlagos 7%-kal).

Ha azt vesszük szemügyre, hogy a gyermekük születésekor házasként együtt élő és nem élő szülők gyermekei milyen arányban nem tekintették szüleik párkapcsolatát példaképnek, akkor azt látjuk, hogy az idősebb generációban (35-61 évesek) a házasságban született gyermekek 16%-ban nem tekintették szüleik kapcsolatát példaképnek, a nem házasságban született gyermekek viszont 44%-ban utasították el azt. A fiatalabb korosztályban (15-35 évesek) a házasságban született gyermekek 20%-ban utasították el szüleik párkapcsolatát, a nem házasságban született gyermekek 54%-ban.

Ez az eredmény egyrészt azért fontos, mert arra vall, hogy amint egyre ritkábban születnek a gyermekek házasságban, úgy válik egyre ritkábbá az is, hogy a szüleik közötti kapcsolat vonzó eszményt jelentsen a számukra. Mivel egyre gyakoribbá vált az utóbbi két-három évtizedben az, hogy a gyermekek házasságon kívül születnek, az eredmény alapján reális, nagyon valószínű és lényegében biztosra vehető föltevés az, hogy egyre ritkábbá vált és válik az, hogy a gyermekek a szülők példájára tudnak építeni párkapcsolatuk kialakításakor, ezért egyre nagyobb szükség van arra, hogy külső segítséget kapjanak a párkapcsolatra való felkészítés, családi életre való nevelés formájában. A fiatalabb generációban is még csak 7% volt azok aránya, akiknek a szülei nem éltek házasságban a kérdezett születésekor. Jelenleg (az utóbbi években) viszont a házasságon kívüli születések aránya már a 40%-ot közelíti. Valószínűnek tűnik, hogy közöttük is az így születők több mint a fele nem találja majd vonzó példának a szülei közötti kapcsolatot.

²⁵ „Szülei párkapcsolata mennyiben követendő példa az Ön számára?” Elutasította az, aki 5 fokozatú skálán csak 1-est vagy 2-est adott erre.

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

9. ábra A szüleik párkapcsolatának elutasítása a gyermekük születésekor házas szülőkel rendelkező kérdezettek körében²⁶, %

A szülők párkapcsolatának elutasítása nőtt a fiatalabb generációkban azok között is, akiknek a szülei házasok voltak a gyermekük születésekor. Ez valószínűleg döntően annak köszönhető, hogy erősen megnőtt a válások aránya az utóbbi évtizedekben. Nagyon erős összefüggés tapasztalható, érthető módon, a szülők párkapcsolatának, mint példának az elutasítása és az elvált szülők aránya között. A szüleik párkapcsolatát csak a – gyermekük születésekor házas szülőkel rendelkező – kérdezettek átlagosan 17%-a nem találta vonzó példának, de az elvált szülők gyermekeinek az 54%-a utasította el, míg az el nem váló szülők gyermekei csak 10%-ban utasították el szüleik párkapcsolatát mint eszményt (9. ábra). A születésükkor házas szülőkkel rendelkezők között többé-kevésbé vonzó példának találta a szülei párkapcsolatát 64% – az el nem vált szülők gyermekeinek 74%-a, míg az elváltakéinak csak 17%-a.

Azért is fontos, hogy a gyermekük születésekor nem házas szülők kapcsolatát jóval gyakrabban utasítják el, és jóval kevésbé tekintik eszményinek a gyermekeik, mint a házas szülőké, mert a házasságon kívüli szülések és az élettársi kapcsolatok elterjedésével ez a helyzet a korábbinál sokkal gyakoribbá vált napjainkra, és várhatóan ez a jövőben is így lesz. Fontos az is, hogy a fiatalabb generációkban sem változott ez a trend. Ez valószínűleg azért lehet így, mert hiába gyengült az erkölcsi ellenállás a házasságon kívül szüléssel szemben az utóbbi 2-3 évtizedben a társadalomban, ez nem változtat azon, hogy az ilyen helyzet jóval gyakrabban vezet ahhoz, hogy a párkapcsolat felbomlik, és így az egyik szülő mintegy eltűnik a képből, valószínűleg gyakran elhidegülés vagy veszekedések után. Így természetes és érthető, hogy a kérdezettek a tapasztalataik alapján igen gyakran nem ítélik meg pozitívan, sikertörténetként és vonzó eszményként az ilyen, a szüleik közötti élettársi kapcsolatokat. Más magyarázatot nehéz lenne találni a tapasztalt trendeket illetően.

²⁶ „Szülei párkapcsolata mennyiben követendő példa az Ön számára?” Elutasította, aki 5 fokozatú skálán csak 1-est vagy 2-est adott erre.

A nemi partnerek száma és a párkapcsolat labilitása

Az 1954-69-ben házasodottaknál még 60% volt azok aránya, akiknek sem a házastársukkal, sem mással nem volt nemi kapcsolatuk házasságkötésük előtt, ami a 2000-2009-es házasságkötési kohorszra 8%-ra csökkent. Azok aránya viszont, akiknek legalább két nemi partnerük volt a házastársukon kívül első házasságkötésük előtt, 11%-ról 59%-ra nőtt ugyanezen időszakban. A változás mindkét esetben folyamatos.

Ha a különböző házassági kohorszokat tovább vizsgálva nem foglalkozunk azzal, hogy házasságkötés előtt vagy esetleg válás után volt-e az említett nemi partner, hanem csak ettől függetlenül a partnerszámmal, akkor az látszik, hogy az 1960-astól az 1980-as évekig volt egy nagyarányú, erőteljes romlás, azaz növekedés a partnerszámban, aminek következtében az 1 partnerről beszámolók aránya 53-ról 29%-ra csökkent, a 4 vagy több partnerről beszámolóké pedig 13-ról 43%-ra nőtt. Majd ez megállt, úgyhogy az 1980-as és az 1990-es években házasságot kötöttek adatai között alig van változás. (Elképzelhető, hogy talán annak köszönhető ez, hogy a válások aránya a rendszerváltozás körül átmenetileg meredeken visszaesett.) Az utóbbi évtizedet viszont újabb, bár valamivel enyhébb hasonló tendencia jellemezte. Ez azt jelenti, hogy az 1990-esről a 2000-es évekbe a megkötött házasságoknál az 1 partnerről beszámolók aránya 28-ról 21%-ra csökkent, a 4 vagy több partnerről beszámolóké 41-ről 48%-ra nőtt.

Ugyanezeket a trendeket látjuk azoknál, akik csak egy házasságot kötöttek. Ez érthető, hiszen a zöme csak egy házasságot kötött élete folyamán. Mindenesetre ez azt mutatja, hogy nem a válások miatti újabb kapcsolatok alakították ki ezeket a tapasztalt arányokat, hanem zömmel a házasság előtti bomlékony együttélések (vagy egyéb, még lazább kapcsolatok) elterjedése. Itt a konkrét számok szerint az első házasságkötési kohorsztól (1954-69-es) az utolsóig (2000-2009-es) 63-ról 21%-ra csökkent a csak 1 partnerről beszámolók aránya, az 1970-es évektől 2000-2009-es időszakig pedig 48-ról 21%-ra. A legalább 4 partnert említőké az utóbbi időszakban 26-ról 47%-ra nőtt²⁷.

Ha megnézzük az elváltak és különváltak arányát iskolai végzettségként a házasodási kohorszokban, akkor az látható, hogy legalábbis a 2. (az 1970-es években házasodott) kohorszban kimagaslóan nagy az elváltak és különváltak együttes aránya a felsőfokú végzettségűeknél. Ugyanakkor a legfeljebb 8 osztályt végzeteknél meg éppen a későbbi kohorszokban nő meg a többihez képest. Tehát régebben (talán az 1970-80-as években) inkább a magasabb iskolai végzettségűeknél lehetett elég magas a válások aránya, majd a következő időszakban főként az alacsony iskolai végzettségűeknél nöhetett meg. A magas iskolai végzettségűek között – az 50 évesnél fiatalabb generációkban – jelenleg az átlagosnál alacsonyabb a válás aránya. (E kérdésre bővebben kitér a válás háttértényezőivel foglalkozó fejezet.)

A felmérés eredménye az is, hogy azok között, akik sikeresek a munkapiacra, az iskolai végzettség csökkenésével válik gyakoribbá az, hogy valakinek legalább két nemi partnere volt a házastársán kívül első házasságkötése előtt, és az iskolai végzettség növekedésével az, hogy sem a házastársával, sem mással nem volt nemi kapcsolata az első házasságkötése előtt. A sikerteleneknél (a munkanélkülieken kívül például alkalmi munkákból élők) viszont nem volt

²⁷ Az 1954-69-es időszak utóbbiaknál a kis esetszám miatt értékelhetetlen, de valószínűnek tűnik, hogy a 10%-ot akkor nemigen haladhatta meg az arány.

egyértelmű, világos tendencia, bár úgy tűnik, a magasabb iskolai végzettségűeknél az átlagosnál jellemzőbb itt az, hogy legalább két partnere volt még első házasságkötése előtt.

Már egy 1993-as magyarországi családi érték vizsgálat eredményeit²⁸ elemezve az a tapasztalat volt megfogalmazható, hogy a válás és az élettársi kapcsolat is messze leginkább a legfeljebb 8 osztályt végzettekre volt jellemző, és az élettársi kapcsolatban élés kevésbé, a válás pedig a legkevésbé a diplomásokra²⁹. A válás és az élettársi kapcsolat is jellemzőbb volt azokra – minden, tehát még a legmagasabb iskolai végzettségénél is –, akik sikertelenek a munkapiacra (ez nemcsak a munkanélkülieket jelenti, hanem rokkantnyugdíjasok, alkalmi munkából élők is ide kerültek). A válás és az élettársi kapcsolat jóval gyakoribb volt azok között, akik az apjuk iskolai végzettségéhez képest lefelé mobilak, mint akik fölfelé³⁰.

A településtípusok szerint tekintve az volt látható, hogy a falvaktól Budapest felé haladva nőtt a válás és az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága, és különösen Budapesten ugrott meg. Az egyház tanításait követve vallásosakra kevésbé volt jellemző az élettársi kapcsolat is és a válás is, mint azokra, akik nem vallásosak.

Amint fent, a Magyarország demográfiai trendjeit bemutató részben már említettem, az 1990-es években minden társadalmi rétegben nőtt a házasságon kívül születések aránya, de a leginkább az alacsony iskolai végzettségűek között. Ez tehát az utóbbi időszakban is főleg közöttük volt jellemző (Spéder, 2004).

Visszatérve a 2009-es „Családi kapcsolatok” felmérés eredményeire: jóval nagyobb volt az elváltak aránya (ahol az első házasság föl bomlott) azoknál, akiknél a leendő házastárson kívül legalább két nemi partner is volt az első házasságkötés előtt, mint a többieknek (akiknél csak egy ilyen partner volt vagy egy sem) (10. ábra). Az előbbieknél (több nemi partnerűek) 29% volt az elváltak aránya, szemben a többieknek jellemző 21-23%-kal³¹.

Tehát a házasság bomlékonysága szempontjából nem azok váltak el élesen a többiektől, akiknek sem a házastársukkal, sem mással nem volt nemi kapcsolatuk az első házasságkötés előtt, hanem a skála másik szélé, vagyis azok, akiknél két vagy több más nemi partner is volt a leendő házastárson kívül az első házasságkötés előtt.

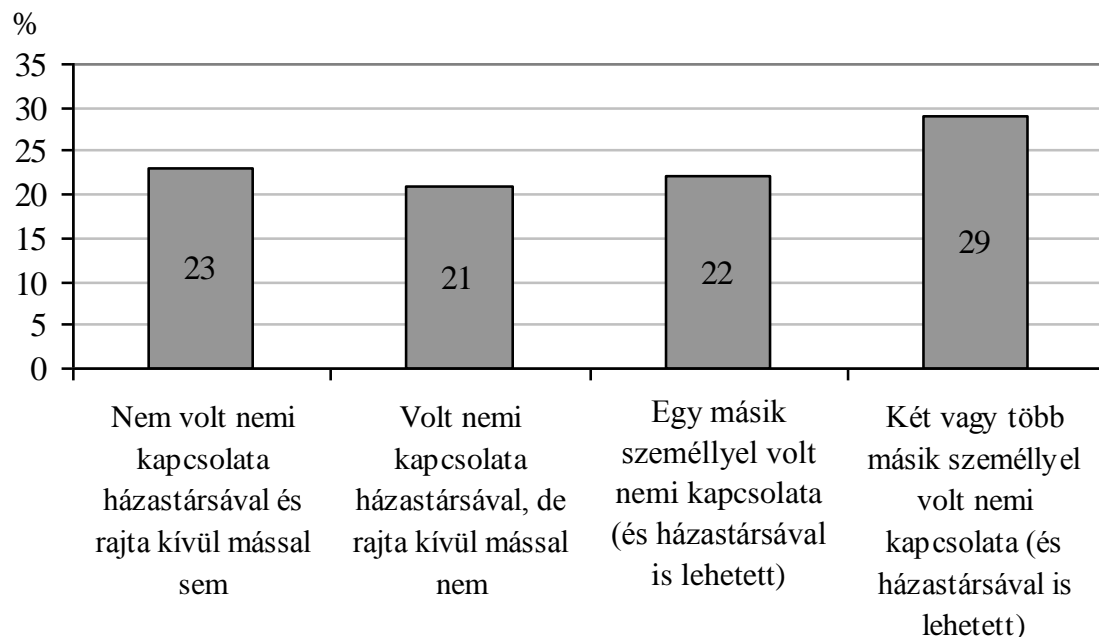
Egy másik eredmény is ebbe az irányba mutat. Az együtt élő házasoknak csak 3%-a esetében volt az első házasságkötésük előtt felbomlott másik élettársi kapcsolata, (nem a leendő házastárssal), míg elváltaknál 11%-nak (n=11).

²⁸ Ezek és a következő ismertetett eredmények forrása: Tárkányi Ákos: Az élettársi kapcsolatban élés háttértényezői. Kézirat. (Az 1993-as vizsgálatnak – amely az adatok forrása volt – az anyagát bemutatja Pongráczné, 2000.)

²⁹ Az élettársi kapcsolatban élés a szakmunkásképzőt végzettek között volt a legritkább. Az 1996-os mikrocenzus adatai szerint miközben az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága minden iskolai végzettségi szinten nőtt 1990-től 1996-ig, iskolai végzettség szerinti megoszlása ekkor is ugyanúgy alakult, mint 1990-ben és mint az 1993-as vizsgálat adatai szerint, tehát az iskolai végzettség növekedésével egy erős csökkenés keveredett egy U alakú görbével. Vagyis az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága erősen csökkent a 8 osztályt sem végzettektől a szakmunkásképzőt végzettek felé haladva, majd kissé nőtt az egyetemet vagy főiskolát végzettek csoportja felé.

³⁰ Ezek az összefüggések általában szignifikánsak voltak. Kivétel a munkapiaci sikeresség és az élettársi viszony közötti kapcsolat a szakmunkásképzőt végzetteknek (ahol gyenge volt az összefüggés) és a diplomásoknál (ahol kicsi volt az esetszám).

³¹ Pearson: 0,049

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

10. ábra: Elváltak aránya az első házasságot megelőző nemi kapcsolatok száma³² szerint, %

Úgy tűnik, hogy ami romboló, az a több komoly kapcsolat megszakadása. Ez teheti talán „begyakorolttá”, megoldási mintává a szakítást, vagy olyan sérültté, zavarttá a személyiséget, hogy nem lesz ezáltal alkalmas a sikeres párkapcsolatra. Bár itt is felvethető, hogy talán csak (vagy nagyobb arányban) olyan személyeknek van sok párkapcsolata, akik nem igazán veszik komolyan a hűséget vagy a párkapcsolatot, ezért a házasságot is könnyebben felbontják (vagy olyanoknak, akik személyisége eleve sérültebb, vagy akiknek rossz volt a szocializációjuk). Tehát lehet itt is úgy érvelni, hogy csak előzetes szelekció eredménye ez a tapasztalat.

Ennek a tapasztalatnak, hogy bomlékonyabbak azok a házasságok, amelyeket élettársi kapcsolat előzött meg, mint azok, amelyeket nem, a négy lehetséges magyarázatát összegezve az addigi eredmények alapján egy korábbi kutatás (Cohan, 2002):

1. Az élettársi kapcsolatban élők összetétele valamilyen (szociológiai, pszichológiai, kulturális) szempontból különbözik a házasokétól. Tehát olyanok lépnek élettársi kapcsolatra, akik a válásra eleve hajlamosabbak.
2. Az élettársi kapcsolat megváltoztatja a benne élők értékrendjét. Tehát az élettársi kapcsolatban élés a benne élők számára leértékeli a házassághoz köthető erkölcsi értékeket, így a hűséget, tartósságot.
3. Mire az élettársi kapcsolatban élők eljutnak a házasodásig, már kezdenek kiábrándulni a kapcsolatból, a partnerből. Tehát ha az élettársi kapcsolattal együtt nézzük a párkapcsolat hosszát, akkor – e szerint az érv szerint – mindegy, hogy élettársi kapcsolat előzte-e meg a házasságot, ezzel a számítási módszerrel ugyanolyan lesz a felbomlás valószínűsége.
4. Az élettársi kapcsolatban már élt házasságok valamilyen rosszabbul kommunikálnak egymással (kevésbé konstruktívan, türelmesen, támogatóan), mint azok, akik korábban ilyenben nem

³² A diagram azon két kérdésre adott válaszokat összegzi, hogy „volt-e Önnek nemi kapcsolata első házastársával a házasságkötésük előtt” és hogy „házastársán kívül hány emberrel élt első házasságkötéséig nemi életet”.

éltek. Ez a magyarázat az előző három kombinációjának is tekinthető, azokat nem zárva ki a „közvetítő tényezőt”, avagy a felbomlás közvetlen okát igyekszik megnevezni.

A fentiek közül a második lehetőséget alátámasztja az a kutatási eredmény (Axinn, 1992), hogy az élettársi kapcsolatban élés a benne élők számára leértékeli a párkapcsolat tartósságát, így az élettársi kapcsolatok terjedése hozzájárul a válás gyakoribbá válásához³³.

Tach kutatása (2009) azt mutatta ki, hogy az előzetes élettársi kapcsolat akkor növeli a válás esélyét, ha ebből már van olyan gyerek, aki nem a házastárssal közös gyermek, Teachmané (2003) pedig azt, hogy akkor növeli a válás esélyét, ha a házasság fél nem vagy nem csak a későbbi, leendő házastársával élt az első házasságkötése előtt élettársi kapcsolatban.

Egyesek az előzetes élettársi kapcsolatot követő házasságoknak a közvetlen házasságokénál nagyobb bomlékonysága hátterében a szelekciós hatást hangsúlyozták (Lillard, 1995). Mások szerint az lehet az ok, hogy az összeköltözés után a kapcsolat „tehetetlensége” („inertia”) folytán a párok belesodródhatnak a házasságba (amit így sokszor nem fontolnak meg eléggé, és hiányzik az egymás iránti komolyabb elkötelezettség). Ezért valószínű, hogy ha volt már eljegyzés az élettársi kapcsolat előtt, akkor jobb lesz az azt követő házasság minősége és nagyobb a stabilitása, mint ha nem volt, minthogy az eljegyzés a megfontolás és elkötelezettség jele lehet (Stanley, 2006). Két kutatási eredmény is igazolja ezt az utóbbi feltevést (Brown, 2004, Rhoades, 2009).

Egy további eredmény (Busby, 2010) szerint pedig, ha viszonylag később, illetve főleg, ha csak a házasságkötés után kezdte egy pár a nemi életet, akkor gyakrabban volt jó a házasságuk minősége. Ennek a magyarázata az lehet, hogy akik korán kezdik a közös szexuális életet, rendszerint össze is házasodnak, mivel az idő előtti³⁴ intim együttlétek miatt kapcsolatuk szociális és pszichés szempontból kusza lesz és bonyolult, amiből nagyon nehéz kilépni. Az ilyen meggondolatlanul, zavarosan induló kapcsolat azonban gyakran nem vezet jóra, azaz kudarc és válás lesz a vége. Akik később kezdték a nemi életet, azok addigra, mire a szexuális élet megerősítette a kapcsolatukat, gyakrabban megtanultak rendesen kommunikálni egymással, és tisztázták azt is, hogy egyformák vagy különbözőek-e az elképzeléseik az életről, ami a házasság alapja.

A válás háttértényezői

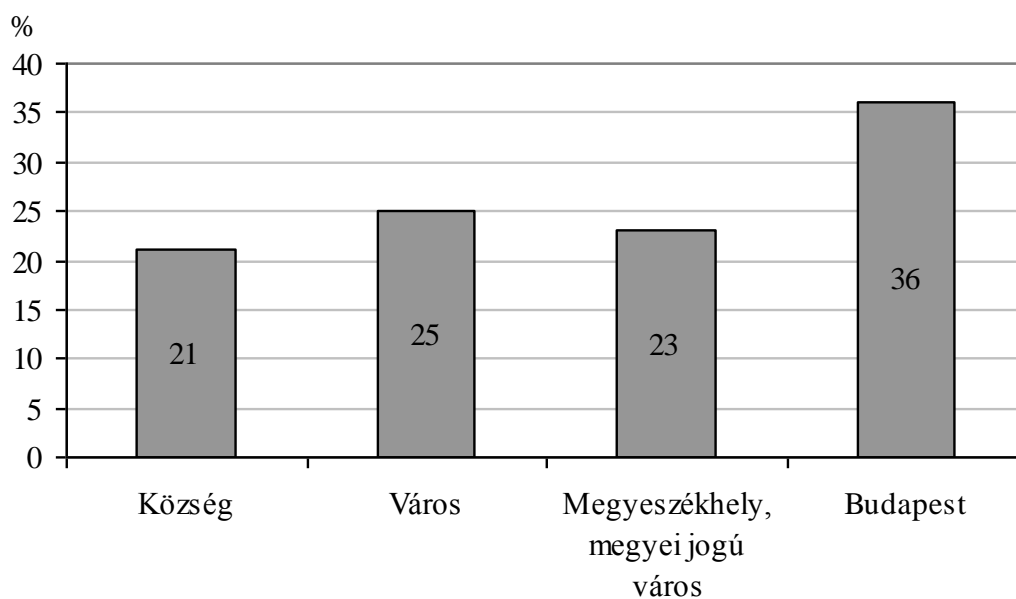
A válás Budapesten és az alacsony iskolai végzettségűek között a leggyakoribb³⁵ (11. ábra). Budapesten feltehetőleg az erkölcsi és családi kötelek lazább volta, a vallásgyakorlás kisebb aránya miatt lehet ez így. A válásnak az alacsony iskolai végzettségűek között leggyakoribb voltára pedig talán az a magyarázat, hogy fejlett társadalmakban (amilyenek a budapestit itt tekintjük), ahol már a nagyfokú individualizáció miatt gyakori és könnyen

³³ Ugyanakkor olyan kutatási eredmény is született (Kulu, 2010), mely szerint pl. erősen individualista, nem vallásos nagyvárosi nők esetében az előzetes élettársi kapcsolatban élés még mindig kisebb későbbi válási aránnyal járt együtt, mint ennek a hiánya. Ez utalhat az élettársi kapcsolat esetükben pozitív szerepére a szerző szerint. Bár elképzelhető, hogy az inkább a magyarázat, hogy ilyen esetben az élettársi kapcsolat választása a részükről nagyobb fokú kötődés, elkötelezettség jele volt, mint az enélküli direkt házasság.

³⁴ Túl korai – azaz pszichés és szociális szempontból nem eléggé érett partnerek kapcsolata, vagy olyan kapcsolat, amelynél a partnerek még nem eléggé ismerték egymást és az összeillőségük mértékét, mire már nagy elkötelezettséget feltételező intim kapcsolatot alakítottak ki.

³⁵ A felsőfokú végzettségűek között vagy már régebben is gyakoribb volt, mint a társadalom átlagában, vagy az a jellemző, hogy itt a válás még a viszonylag idősebb (középkorú és idősebb) házasságok között is gyakoribb az átlagosnál. Ez a kettő egyszerre is igaz lehet. A helyzet tisztázása további kutatást kíván.

elérhető megoldás a válás, ott a több kulturális tőkével rendelkező magasabb iskolai végzettségűek jobban ki tudják választani a házastársukat, és gyakrabban el tudják érni azt is, hogy a házasságuk jól működjön, tehát ritkábban jutnak el odáig, hogy el kívánnak válni. Ezt az összefüggést valószínűsíti egy külföldi kutatási eredmény is. Blossfeld és társai (1995) összehasonlították a válás kockázatának alakulását iskolai végzettség szerint három országban: Olaszországban, Németországban és Svédországban. Azt tapasztalták, hogy a tradicionális olasz társadalomban a válás kockázata jóval kisebb, mint az erősen modernizálódott svéd társadalomban, viszont az olaszoknál a magas iskolai végzettségűek válási kockázata nagyobb, mint az alacsony iskolai végzettségűeké, míg a svédeknél éppen fordítva, az alacsony iskolai végzettségűeké a nagyobb (mint ahogy utóbbit Budapest esetében is tapasztaltuk egy 1993-as kutatás adatainál, vagyis hogy ott az alacsonyabb végzettségűek válnak inkább).

$p < 0,01$. Forrás: „Családi kapcsolatok” felmérés.

11. ábra Az első megkötött házasságok közül a fölbomlottak aránya a település típusa szerint, %

Tehát a tradicionális társadalomban a magasabb iskolai végzettségűek előnye az, hogy könnyebben ki tudnak lépni egy elviselhetetlen kapcsolatból, míg az individualizálódottban az, hogy hatékonyabban és gyakrabban el tudják érni, hogy a kapcsolatuk jól működjön. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek hátrányos helyzete így a nagyobb egyéni szabadság viszonyai között is megmarad.

Ehhez hasonló egy másik, svéd kutatás eredménye (Hoem, 1997), mely nők születési kohorszaiban hasonlította össze a válás kockázatának alakulását iskolai végzettség szerint. Míg az 1944-es kohorsznál még minden iskolai végzettségnél alacsony az elválás valószínűsége, csekély a különbség a különböző iskolai végzettségűek elválásának valószínűsége között, és a magas iskolai végzettségűek kockázata kissé magasabb, mint az alacsony iskolai végzettségűeké, addig a legfiatalabb, 1964-es kohorsznál az átlagos válási valószínűség jóval nagyobb, mint korábban, a legalacsonyabb iskolai végzettségűek elválási esélyének nagysága már messze meghaladja a legmagasabb iskolai végzettségűekét, a

különböző iskolai végzettségűek elválási valószínűségei között óriási különbségek jönnek létre.

Kérdés, hogy Magyarországon az igen magasra nőtt válási arányszám mögött milyen tényezők állnak. Vajon milyen tényezők csökkentik, és – az említetteken kívül – milyen tényezők növelik a válások arányát, kockázatát? Vajon a fiatalok párkapcsolatainak az utóbbi két-három évtizedben kialakult kuszasága, a bizonytalan, átmeneti kategóriák – intim párkapcsolat, élettársi kapcsolat – arányainak a megnövekedése mennyire járulhattak hozzá a válások arányának a növekedéséhez?

A több partner és a házasság nagyobb bomlékonysága között összefüggés mutatkozik, amint az előző részben említettük. Ezt mutatják azok a kissé részletesebb eredmények is, hogy az 1970-es és 1980-as években házasodottak között kisebb arányban bomlottak föl azok házasságai, akik első házasságkötésük előtt nem éltek senkivel, vagy legfeljebb csak a házastársukkal nemi életet, mint azoké, akiknek legalább két más partnerük is volt³⁶. Így valószínűsíthető, hogy a partnerkapcsolatok kuszasága hozzájárult a válások arányának a növekedéséhez, és hogy ez a negatív hatás továbbra is fennáll.

A 2009-es felmérés egy további eredménye az is, hogy a hűség leértékelése és a nemi élettel kapcsolatos nézetek engedékenysége pozitívan függtek össze a válás gyakoriságával. A házastársi hűtlenség szerepét és a pár tagjai egymás iránti elkötelezettségének mértékét tételezhetjük fel lehetséges közvetítő tényezőkként. Egy kutatás (Billingham, 1987) kimutatta, hogy minél alacsonyabb az elköteleződés szintje egy kapcsolatban, annál hajlamosabbak a felek verbális és fizikai erőszak alkalmazására a konfliktusok kezelésében.

Míg a több partnerkapcsolat magasabb válási valószínűséggel járt együtt, a válás gyakorisága csökkent a vallásosság növekedésével. A valaha is házasságot kötötték között 7, 11, és 14% volt a különváltak és elváltak együttes aránya a vallásosság szerint csökkenő kategóriákban, vagyis sorra az egyházuk tanítása szerint vallásosak, a maguk módján vallásosak és a nem vallásosak között. A 35-61 éves korosztályban 10, 16 és 21% voltak ezek az arányok.

A párkapcsolattal való elégedettség ezzel pont ellentétesen alakult: 8, 11, 12% volt a legfeljebb közepesen elégedettek és 67, 57, 55% a párkapcsolatukkal maximálisan elégedettek aránya a vallásosság csökkenő kategóriái szerint. Vagyis minél vallásosabbak voltak a kérdezettek, annál elégedettebbek voltak a párkapcsolatukkal – az egyházuk tanítása szerint vallásosoknak a 67%-a volt maximálisan elégedett a párkapcsolatával, míg a nem vallásosoknak csak az 55%-a. Ha a vallásosság a párkapcsolattal való nagyobb fokú elégedettséget jelent, azzal is a válás arányát csökkentő tényezőnek bizonyulhat.

Összefoglalás

Magyarországon a huszonévesek között az intim vagy „látogató” párkapcsolat a legelterjedtebb, minden harmadik fiatal ilyenben él. Így az élettársi kapcsolat, melynek aránya körükben ennél jóval alacsonyabb, talán csak átmeneti fázis sok esetben a házasság felé. (De lehetséges, hogy sok esetben véget ér az intim párkapcsolat, mielőtt élettársi kapcsolattá vált volna, illetve az élettársi kapcsolat, mielőtt házassággá vált volna.)

³⁶ Az 1970-es években kötött házasságok esetében azok házasságai is gyakrabban bomlottak föl, akiknek még egy másik partnerük is volt a házasságkötés előtt.

Szintén közel egyharmadot tesz ki a partnerkapcsolatban nem élők csoportja. Ez arra látszik utalni, hogy a házasságkötés halogatása és alacsony szintje mögött nemcsak az élettársi kapcsolatok elterjedése állhat, hanem jelentős részben a partnerkapcsolat nélkül élők arányának a növekedése is.

Így tehát a 18-29 éves népességben 30% nem él párkapcsolatban, 56% párkapcsolatban él, de nem él házasságban és 14% házasságban él. Az 56% párkapcsolatban élőből 45% élettársi kapcsolatban vagy intim párkapcsolatban él. A bizonytalan jellegű kapcsolatok aránya még a harmincasok között is 25%.

Magyarországon kb. 1965-85-ig volt egy általános korábbra tolódás az első szexuális kapcsolat kezdetének életkorában: 1,0-1,4 évvel. Az 1990-es években nem csak az első gyermekszülés átlagos időpontja került későbbre, hanem magának a nemi életnek a megkezdéséé is későbbre tolódott. Ez a viszonylag később kezdőknél, tehát valószínűleg főként középiskolát végzetteknél jelentkezik. Talán a felsőoktatás kiterjedésének a hatása lehet ez, vagy a gazdasági válságé. Más vizsgálatból (Kamarás, 2002) már ismert, hogy a leginkább a középiskolát végzettek termékenysége csökkent le a '90-es évek folyamán.

Míg a jelenleg 60-as éveikben járónál 18-19 év volt a nemi élet kezdetének medián életkora, a változások eredményeként a mai huszonévesek között a 17 éves kor jelenti a mediánt. Ugyanakkor a házasság tipikus életkora megnőtt. Mintegy négy évtizede Magyarországon a nők első házasságkötési átlagéletkora 21-22 év volt, ami 2008-ra 28 évre nőtt. Így mintegy 3 évről jó egy évtizednyire nőhetett annak a tipikus életszakasznak a hossza, amelyben a fiatalok jelentős részben már nemi életet élnek, de még nem élnek házasságban.

Természetesen sokféle egyéni szituáció és élettörténet volt és van. Ezek az adatok csak arra mutatnak rá, hogy sokszorosára nőhetett azok aránya, akik házasság előtt nemi életet élnek, illetve hogy az élettársi kapcsolat vagy a látogató párkapcsolat sok esetben már nem csupán a házasság bevezetője lehet. A huszonéves korban jellemző lazább, bizonytalanabb kapcsolatok egy sajátos életformává és ezáltal jellemzett életszakasszá váltak sokak számára. Az esetek egy jelentős részében az ilyen kapcsolatok már nem is válnak később házassággá. A jelenlegi demográfiai trendek, főként a teljes első női házasságkötési arányszám értékének alakulása alapján az jelezhető előre, hogy a jelenlegi 15 évesek 35-50%-a soha nem fog házasságot kötni, hacsak nem nő meg ismét jelentősen és tartósan a házasságkötések arányszáma.

Az élettársi kapcsolatok labilisabbnak, bomlékonyabbnak mutatkoztak a házasságoknál, és az a következtetés is adódott, hogy minél többször él valaki ilyenben, annál nagyobb az esélye arra, hogy fölbomlik a kapcsolata. Az nem derült ki, hogy itt szelekciós hatás van, tehát a tapasztalt jelenség csak annak az eredménye, hogy nagyobb számú élettársi kapcsolatra az erősebben individualista emberek lépnek, akiknél kevésbé fontos a hűség, illetve a párkapcsolat tartóssága, vagy pedig az élettársi kapcsolatban élés állapota eleve, önmagában hozzájárul ehhez a végeredményhez. E kérdés további kutatás tárgya lehet. Az élettársi kapcsolatnak a szelekciós hatástól független, a párkapcsolat bomlékonyságát önmagában növelő hatását már mutatta ki kutatás (Axinn, 1992).

Az első házasságkötés előtti élettársi kapcsolatok általában rövidek, csak egyfajta előzetest jelentenek a házassághoz, a második házasságoknál viszont az emberek egy jelentős kisebbsége akár sokáig halogatja a házasságkötést, és jó darabig mintegy a házasság helyett élnek élettársi kapcsolatban.

Bár csak 14% élt házasságban a 18-29 éves korcsoportban, de a legtöbbjük számára az eszmény és cél a házasság volt. Ilyen szempontból 83% választotta a házasságot, szemben azzal a 6%-kal, aki az élettársi kapcsolatot (vagy tágabb szemszögből azzal a 17%-kal, aki

nem, vagy talán nem döntött még a házasság eszménye mellett). A nagy többség továbbra is házasságban akar élni, nem élettársi kapcsolatban. Ugyanakkor sokan különböző bizonytalanságok, problémák, konfliktusok miatt végül addig halogatják a házasságkötést, amíg nem lesz belőle semmi, és így nekik csak a házasságoknál jóval labilisabb élettársi kapcsolatok maradnak.

A legfeljebb 8 osztályt végzetteknél a legalacsonyabb már évtizedek óta a megházasodók aránya, de az utóbbi két évtizedben a középiskolát végzetteknél is nagyon lecsökkent. Feltételezhető, hogy a jövőben a halasztgatás náluk vezet a leggyakrabban a házasságkötések végleges elmaradásához. Figyelemre méltó, hogy az utóbbi két évtized folyamán náluk volt a leginkább jellemző a nemi élet kezdetének a későbbre halasztása is, és még inkább az első gyermek megszületéséé – utóbbi a házasságon belül is. Így a középiskolát végzettek sajátos problémái további kutatást kívánnak. Így van!

A gyermekük születésekor nem házas szülők kapcsolatát jóval gyakrabban utasítják el, és jóval kevésbé tekintik eszményinek a gyermekeik, mint a házas szülőkét. A fiatalabb generációkban sem változott ez a trend. A házasságon kívüli szülések és az élettársi kapcsolatok elterjedésével ez a helyzet a korábnál sokkal gyakoribbá vált napjainkra, és várhatóan ez a jövőben is így lesz. Mivel egyre gyakoribbá vált az utóbbi két-három évtizedben az, hogy a gyermekek házasságon kívül születnek, az eredmény alapján reálisnak tűnik az a következtetés, hogy egyre ritkábbá vált és válik az, hogy a gyermekek a szülők példájára tudnak építeni párkapcsolatuk kialakításakor, ezért egyre nagyobb szükség van arra, hogy külső segítséget kapjanak a párkapcsolatra való felkészítés, családi életre való nevelés formájában.

Az 1954-69-ben házasodottaknál még 60% volt azok aránya, akiknek sem a házastársukkal, sem mással nem volt nemi kapcsolatuk házasságkötésük előtt, ami a 2000-2009-es házasságkötési kohorszra 8%-ra csökkent. Azok aránya viszont, akiknek legalább két nemi partnerük volt a házastársukon kívül első házasságkötésük előtt, 11%-ról 59%-ra nőtt ugyanezen időszakban. A változás mindkét esetben folyamatos.

Külföldi kutatási eredmények szerint nagyobb a válás esélye, ha volt már korábbi más élettársi kapcsolat vagy más kapcsolatból született gyermek a házasságkötés előtt (Tach, 2009, Teachman, 2003). 2009-es hazai felmérésünk eredményei hasonlóak. Jóval nagyobb volt az elváltak aránya – ahol az első házasság fölbomlott – azoknál, akiknél két vagy több más nemi partner is volt a leendő házastárson kívül az első házasságkötés előtt, mint a többiekénél, akiknél csak egy ilyen partner volt vagy egy sem. Az előbbieknél 29% volt az elváltak aránya, szemben a többiekénél jellemző 21-23%-kal.

A szakirodalom szerint az elvált szülő gyermekei negatívabban viszonyulnak a házassághoz (Thornton, 1987; Riggio, 2008). Összefüggés van a szülők válása és gyermekeik élettársi kapcsolatban élése, korai házasodása és válása között (Kiernan, 1999a). A 2009-es hazai felmérés adatainak elemzése ezen eredményekhez hasonlóan azt mutatta, hogy az elvált szülők gyermekei az el nem vált szülők gyermekeinél jóval gyakrabban utasították el szüleik párkapcsolatát, mint eszményt a maguk számára.

Mint már említettük, nagyobb volt az elváltak aránya – ahol az első házasság fölbomlott – azoknál, akiknél két vagy több más nemi partner is volt a leendő házastárson kívül az első házasságkötés előtt, mint a többiekénél, akiknél csak egy ilyen partner volt vagy egy sem. A házasságoknál jóval labilisabbak az élettársi kapcsolatok számos külföldi kutatási eredmény szerint, amit hazai adataink is megerősítettek. Az ilyen labilis kapcsolatok elterjedése növeli

az olyan helyzetek arányát, ahol két vagy több más nemi partner is volt a leendő házastárson kívül az első házasságkötés előtt.

Ugyanakkor a nemi partnerek átlagos számának generációról generációra való nagyfokú növekedése azt mutatja, hogy az utóbbi helyzet jóval gyakoribbá vált. Ez a gyakoribbá válás összefüggésben állhat a kérdezettek szüleinek generációiban a válás gyakoribbá válásával. Külföldi kutatási eredmények alapján ez valószínű, mivel azok szerint a válást átélő gyermekek gyakrabban vesznek részt serdülőkori „romantikus kapcsolatokban” (Cavanagh, 2008) és gyakoribb köztük a több szexuális partner (Kirby, 2005).

Így a magyar adatok alapján is megalapozottnak tűnik az az amerikai adatok alapján levont következtetés, hogy miután a jelenlegi fiatal generációk szülei már a növekvő válási arányok korszakában voltak fiatalok, ez a demográfiai tény azt jelezheti előre, hogy a jövőben tovább halad előre a fiatalok kapcsolatainak labilisabbá válása (Amato, 1997). Az egyre gyakoribb magas partnerszám az első házasságkötés előtt a válás arányának további növekedése irányába hathat. Ugyanakkor a házasságkötés gyakorisága erősen csökkent, elterjedtek az élettársi kapcsolatok, így a párkapcsolatok labilisabbá válása várhatóan már inkább az élettársi kapcsolatok felbomlásának növekvő számát fogja jelenteni, és csak kis részben a válások arányának esetleges további növekedését.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert OMFB-00701/2009 számú NKTH INNOTÁRS projekt támogatásával készült, melynek címe: A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával

A kézirat publikálását az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is támogatta.

Irodalom

- Amato, P. (1993): Children's Adjustment to Divorce: Theories, hypotheses and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 1993/1, 55, 23-38.
- Amato, P. R. – Booth, A. (1997) A generation at risk: growing up in an era of family upheaval. *Harvard University Press*.
- Amato, P. R. (2000): The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1987.
- Amato, P. R. – DeBoer, D. D. (2001): The Transmission of Marital Instability Across Generations: Relationship Skills or Commitment to Marriage? *Journal of Marriage and Family* 2001/4. 1038-1051.
- Andersson, G: Divorce-Risk Trends in Sweden (1971-1993). In: *European Journal of Population* 1995/4.
- Astone, N. M. – McLanahan, S. (1994): Family structure, residential mobility, and school dropout: A research note. *Demography* 31, 575-584.
- Axinn, W. – Thornton, A. (1992): The Relationship between Cohabitation and Divorce: Selectivity or Causal Influence? In: *Demography* 1992/3

- Axinn, W. – Thornton, A. (1996): The influence of parents' marital dissolutions on children's attitudes toward family formation. *Demography* 1996/1. 66-81.
- Bendheim-Thoman Center for Research on Child Wellbeing (2007) Parents' relationship status five years after a nonmarital birth. Fragile Families Research Brief. Retrieved from <http://www.fragilefamilies.princeton.edu/briefs/ResearchBrief39.pdf>, December 6, 2008.
- Bennett, N. G. et al. (1987): Commitment and the Modern Union: Assessing the Link between Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Stability. In: *American Sociological Review*.
- Berrington, A. – Diamond, I. (1999): Marital dissolution among the 1958 British birth cohort: The role of cohabitation. In: *Population Studies* 1999/1.
- Billingham, R. E. (1987): Courtship Violence: The Patterns of Conflict Resolution Strategies Across Seven Levels of Emotional Commitment. *Family Relations* 36, 283-289.
- Blossfeld, H-P. et al. (1995): Education, Modernization and the Risk of Marriage Disruption in Sweden, West Germany and Italy. in: Mason, K. O. – Jensen, A. M. (eds.) 1995 Gender and Family Change in Industrialized Countries. Oxford: *Clarendon Press*.
- Blank, Rebecca M. (1997): It Takes a Nation: A New Agenda for Fighting Poverty. New York: *Russell Sage Foundation*.
- Bracher, M. – Santow, G. (1998): Economic independence and union formation in Sweden. In: *Population Studies* 52.
- Brown, S. L. (2004): Moving from cohabitation to marriage: Effects on relationship quality. *Social Science Research* 33, 1-19.
- Bukodi E. (2002): Házasság vagy élettársi kapcsolat: ki mikor mit (nem) választ. In: *Statisztikai Szemle* 2002/3.
- Busby, D. M. et al. (2010): Compatibility or restraint? The effects of sexual timing on marriage relationships. *Journal of Family Psychology* 24, 766-774.
- Cavanagh, S. E: et al. (2008): Family Structure History and Adolescent Romance. *Journal of Marriage and Family* 70, 698-714.
- Chase-Lansdale, P. L. et al. (1995): The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A developmental perspective. *Child Development* 66, 1614-1634.
- Cherlin, A. J. – Chase-Lansdale, P. L. – McRae, Ch. (1998): Effects of Parental Divorce on Mental Health throughout the Life Course. In: *American Sociological Review* 1998/2.
- Cohan. C. L. – Kleinbaum, S. (2002): Toward a Greater Understanding of the Cohabitation Effect: Premarital Cohabitation and Marital Communication. In: *Journal of Marriage and the Family* 2002/1.
- DeMaris, A. - Rao, K. V. (1992): Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Stability in the United States. A Reassessment. In: *Journal of Marriage and the Family*.
- Hablicsek L. (1995): Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában. KSH NKI Kutatási Jelentései 54, KSH NKI, Budapest.

- Harper, Cynthia – McLanahan, Sara: Father Absence and Youth Incarceration. Working Paper #99-03, www.aboutdads.org/reports/Father_Absence_and_Youth_Incarceration.pdf, Center for Research on Child Wellbeing.
- Hill, M. et al. (2001): Childhood family structure and young adult behaviors. *Journal of Population Economics* 14, 271-299.
- Hoem, Jan M. (1997): Educational Gradients in Divorce Risks in Sweden in Recent Decades. In: *Population Studies* 1997/1.
- Jensen, An-Magritt – Clausen, Sten-Erik (2003): Children and Family Dissolution in Norway: The Impact of Consensual Unions. In: *Childhood*. Sage Publications (p65-81).
- Johnson, Robert A. et al. (1996): The Relationship Between Family Structure and Adolescent Substance Use. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administrations, Office of Applied Studies, U. S: Department of Health and Human Services.
- Kamarás F. (2002): Gyermekvállalás. In: Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. (Életünk fordulópontjai Műhelytanulmányok 1). Budapest: KSH NKI.
- Kennedy, S. – Bumpass, L. (2008): Cohabitation and children's living arrangements: New estimates from the United States. *Demographic Research*, 19, 1663-1692.
- Kiernan, K. (1999): Cohabitation in Western Europe. *Population Trends*, Summer, 1999. 25–32.
- Kiernan, K. (1999): Childbearing outside marriage in Western Europe. in: *Population Trends*, Winter.
- Kirby, D. et al. (2005): A matrix of risk and protective factors affecting teen sexual behavior, pregnancy, childbearing, and sexually transmitted disease. Washington, DC: The National Campaign to Prevent Teen Pregnancy.
- Kopp M. - Kovács M. E. (szerk.) (2006): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón, Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Kulu, H. – Boyle, P. J. (2010): Premarital cohabitation and divorce: Support for the “Trial Marriage” Theory? *Demographic Research* 23(31), 879-904.
- Leridon, H. (1990): Cohabitation, Marriage, Separation : An Analysis of Life Histories of French Cohorts from 1968 to 1985. In: *Population Studies* 1990/1.
- Les femmes (1995): *Les femmes. Portrait social*. 1995. INSEE, Paris.
- Lichter, D. T. - Qian, Zh. - Mellott, L. M. (2006): Marriage or Dissolution? Union Transitions Among Poor Cohabiting Women. *Demography* 2006/2.
- Lillard, L. A. et al. (1995): Premarital cohabitation and subsequent marital dissolution: A matter of self-selection. *Demography* 1995/3. 437-457.
- Lindgren, J. (1997): Non-Marital Cohabitation and Union Dissolution. *The Population Research Institute*, Helsinki.

- Manning, W. D. (1993): Marriage and Cohabitation Following Premarital Conception. In: *Journal of Marriage and the Family* 1993/4.
- Martinson, B. C. – Wu, L. L. (1992): Parent histories: Patterns of change in early life. *Journal of Family Issues* 13, 351-377.
- Mason, K. O. – Jensen, A. M. (eds.) (1995): Gender and Family Change in Industrialized Countries. *Clarendon Press*, Oxford.
- McLanahan, S. et al. (1991): The role of mother-only families in reproducing poverty. in: A. C. Houston (ed.): Children in poverty: Child development and public policy. Cambridge, UK: *Cambridge University Press*.
- Monostori Judit és tsai (szerk.) (2009): Demográfiai portré 2009. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest: *KSH NKI*.
- Osborn, Cynthia et al. (2007): Married and Cohabiting Parents' Relationship Stability: A Focus on Race and Ethnicity. In: *Journal of Marriage and Family* 2007/5, vol 69, p 1345-1366.
- Pongrácz Tiborné – S. Molnár E. (2000): Kísérlet a "tradícióörző" és az attól elszakadó "modernizálódó" családi értékek empirikus vizsgálatára. In: Spéder Zsolt – Tóth Pál Péter 2000. *Emberi viszonyok*. Cseh-Szombathy László tiszteletére. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.
- Popenoe, D. (1993): American Family Decline, 1960-1990: A Review and Appraisal. *Journal of Marriage and the Family* 1993/3. 527-542.
- Ranschburg J. (1994): A családi diszharmónia és a válás hatása a gyermek fejlődésére. In: *Demográfia* 1994/3-4.
- Recent (2005): Recent Demographic Developments in Europe 2005. *Council of Europe Publishing*, Strasbourg.
- Rhoades, G. K. et al. (2009): The pre-engagement cohabitation effect: A replication and extension of previous findings. *Journal of Family Psychology* 17, 169-180.
- Riggio, H. R. – Weiser, D. A. (2008): Attitudes toward marriage: Embeddedness and outcomes in personal relationships. *Personal Relationships* 15, 123-140.
- Sigle-Rushton et al. (2005): Parental divorce and subsequent disadvantage: a cross-cohort comparison. *Demography* 42, 427-446.
- Simmons, R. G. et al. (1987): The impact of cumulative change in early adolescence. *Child Development* 58, 1220-1234.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Kantorová, V. (2003): Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View. *European Journal of Population* 2003/3. 249-277.
- Spéder Zs. (2004): Gyermekvállalás házasságon kívül – egy terjedő magatartásminta összetevői. *Századvég* 2004/1, 83-100.
- Spéder Zs. (2005): Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. In: *Demográfia* 2005/2-3.

- Stanley, S. M. et al. (2006): Sliding versus deciding: Inertia and the premarital cohabitation effect. *Family Relations* 55, 499-510.
- The State of the Nation Report: Fractured Families. The Social Policy Justice Group, 2006, 9–13. forrás: www.centreforsocialjustice.com/client/downloads/BB_family_breakdown.pdf.
- Szukicsné Serfőző K. (1996): Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján. *KSH NKI Kutatási Jelentései* 59, Budapest: KSH NKI.
- Tach, L. – Halpern-Meehan, S. (2009): How does premarital cohabitation affect trajectories of marital quality? *Journal of Marriage and Family*, 2009/2. 298-317.
- Tárkányi Á.: Az élettársi kapcsolatban élés háttértényezői. Kézirat.
- Tárkányi Á. (2008): A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. In: *Demográfia* 2008/4.
- Teachman, J. (2003): Premarital sex, premarital cohabitation, and the risk of subsequent marital dissolution among women. *Journal of Marriage and Family* 2003/2. 444-455.
- Thornton, A. – Camburn, D. (1987): The influence of the family on premarital sexual attitudes and behavior. *Demography* 23, 323-340.
- Van de Kaa, D. (1987): Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin* 1987, 42 (1).
- Villeneuve-Gokalp, C. (1991): From marriage to informal union: recent changes in the behaviour of French couples. In: *Population* 1991/3. (English version)
- Whitton, S. W. et al. (2008): Prospective associations from family-of-origin interactions to adult marital interactions and relationship adjustment. *Journal of Family Psychology*, 22, 274-286.
- Wilson, B. – Stuchbury, R. (2010): Do partnerships last? Comparing marriage and cohabitation using longitudinal census data. *Population Trends* No. 139.
- Wu, L. L. – Martinson, B. C. (1993): Family structure and the risk of a premarital birth. *American Sociological Review* 58, 210-232.
- Wu, Zh. – Rao, B. T. (1995): Dissolution of Premarital Cohabitation in Canada. *Demography* 1995/4. 521–532.

A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása és annak kapcsolata a vallásossággal Magyarországon 2009-ben

Mayer Annamária, Balásházy Imre, Czettele Győző
info@tcse.hu

A mai fogyasztói társadalom és így hazánk valószínűleg legalapvetőbb válságtényezője – mind az egyén, mind a közösség vonatkozásában – a család körüli válság, amelynek csak egyik következménye és tünete a küszöbön álló demográfiai krízis. A 2008-ban hazánkban alakult Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa (NFFT) felmérése szerint „a szociális biztonság kérdései megoldhatatlannak látszanak egy olyan társadalomban, amelyben a család és a szolidaritás közösségi önszerveződéseinek megbecsülése alacsony szintű.” „A család, a család nyújtotta harmonikus élet, boldogság, gondoskodás elengedhetetlen feltétele az egyén teljességének” (NFFT, 2009: 22 és 49).

Igen kevés szó esik arról, hogy e válságnak köze lenne a nemiséghez, illetve a párkapcsolati formákhoz, pedig pl. S. Molnár Edit a „Demográfia” című folyóiratban azt írja, hogy: „A 20. század második felétől fogva a nemzetközi és hazai demográfiai szakkutatások egész sora látszik bizonyítani, hogy éppenséggel a párkapcsolatok terén bekövetkezett változások azok, amelyek a legnagyobb hatást gyakorolták/gyakorolják a termékenységre, a családok stabilitására” (S. Molnár, 2010: 236).”

A „szexualitás, mint a társadalom különböző részei közötti kötelékeket közvetítő tényező” (Tóth, 1996: 14) szoros összefüggésben áll az adott társadalmi viszonyokkal, mind gazdasági, életminőségi, mind fenntarthatósági szempontból. A téma relevanciáját mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a szexualitás, a szexuális kapcsolatok természete, jellege a fajfenntartás, a reprodukтивitás szempontjából kulcsfontosságú jelentőséggel bír.

Idézhetjük II. János Pál pápa leghíresebb művét, a Test teológiáját, amelyben azt írja, hogy a „kulturális vitában hihetetlenül nagy a tétje a szex és a házastársi szeretet jelentésének”. „A nemek közössége az emberi etika és kultúra legfontosabb alapja. De mit jelent ez? Röviden azt, hogy az emberi szexualitásnak életbevágó a jelentősége házasságra és családra nézve és alapvető kapcsolatban áll velük. Amilyen a házasság és a család, olyan a kultúra.” (II. János Pál Test Teológiájáról Christopher West 2010: 20-21.)

Míg régen a nemi kapcsolatok megélése, a társadalmi elvárások szerint, csak a házasságban volt javasolt, addig napjainkban, a média és a társadalom nagy része természetesnek tartja a házasságon kívüli, főként a házasság előtti együttlétet, sőt sokan a házasságot is feleslegesnek, egyesek akár károsnak is tartják. Úgy a helyesnek tartott, mint a megélt nemi szokások spektruma az utóbbi évtizedekben igen szélessé terjedt a fogyasztói társadalmakban. „Az elmúlt harminc-egynéhány évben a szexualitással kapcsolatos attitűdök a legtöbb nyugati társadalomban egyre megengedőbbé váltak” (Giddens, 2003: 205).

A fentiek alapján egyértelműnek látszik, hogy ha a társadalom fejlődését, fenntarthatóságát, vagy hanyatlásának fékezését, esetleg jelentős negatív tendenciák megfordítását célozzuk meg, akár az egyén, akár a közösség szempontjából, akkor először érdemes megvizsgálni az egyes jellemző nemi viselkedéstípusok gyakoriságát, majd kutatni

célszerű azok legkülönbözőbb hatásait az egyénre, a közösségekre és az egész társadalomra vonatkozóan. Ekkor esély van arra, hogy a fent említett válságot megérthessük, jobb esetben enyhíthessük és a vonatkozó negatív folyamatok megfordítását elősegíthessük.

Jelen közlemény egy tervezett cikksorozat első tanulmánya. Ezekben az írásokban felmérések adatainak elemzése révén vizsgáljuk majd az alapvető nemi viselkedéstípusok, (viselkedésformák, normák), vagy az azokról alkotott vélemények (mint e tanulmányban is) magyarországi eloszlását és ezek kapcsolatát a vallásossággal, a gyermekszámmal, a párkapcsolatok minőségével és reméljük még számos fontos paraméterrel. Vagyis arra fogunk törekedni, hogy az alapvető nemi viselkedéstípusok, más szóval nemi normák, minél több hatását (az egyénre, közösségre, társadalomra) felmérjük és elemezzük, illetve vizsgáljuk az azokról alkotott vélemények kapcsolatát számos fontos paraméterrel. Jelen írás egy korábbi felmérés, a 2009-ben készült „Családi kapcsolatok” című országos reprezentatív szociológiai munka adataira támaszkodik, melynek során többek között a 15 és 62 évesek körében egy 1493 fős mintán vizsgáltuk a párkapcsolatok alakulását és azok számos hatását. A felmérésre a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert NKTH INNOTARS OMFB-00701/2009 számú projektben került sor (INNOTARS 2009). A konkrét felmérést az Adatgyűjtő Kft. végezte és a szakmai felügyeletet Tárkányi Ákos, a KSH egyik akkori családszociológusa irányította. E folyóirat jelen kötetében is van még néhány tanulmány, amelyek ezen felmérés eredményein alapulnak.

Jelen tanulmány az alapvető nemi viselkedéstípusokról alkotott vélemények magyarországi eloszlását vizsgálja, valamint elemzi e vélemények kapcsolatát a vallásossággal.

Alapvető nemi viselkedéstípus alatt sok mindent érthetnénk. E bekezdés után definiáljuk, hogy e tanulmányban milyen értelemben alkalmazzuk e kifejezést. A nemi viselkedéstípus alapja lehetne például a szexuális beállítottság, azaz hogy heteroszexuális, homoszexuális, biszexuális, aszexuális, transzszexuális (és ma már folytathatnánk a sort a legkülönbözőbb elnevezések között) e valaki. A 2009-es fent említett felmérésünk szerint 95%-os valószínűségi szint mellett a heteroszexuálisok aránya 97,9%. A meglehetősen nagy arányuk (97,9%) miatt feltételezhető, hogy elsősorban a heteroszexuálisak nemi viselkedésformájában bekövetkezett változásoknak lehet köze a fent említett, a család és a házasság körüli, negatív tüneteknek. Természetesen az egyén szintjén ugyanolyan fontos a nem heteroszexuálisok viselkedésének kérdésköre is. Csak arra utalunk, hogy a fent említett negatív folyamatokban szerepük – a kis statisztikai súlyuk miatt – valószínűleg nem szignifikáns. Még megemlítjük, hogy a válaszok alapján a megkérdezettek 0,7%-a aszexuális, azaz egyik nemhez sem vonzódik (és ezen válaszadók 80%-a 40 év feletti, tehát feltételezhető, hogy válaszukkal többnyire azt akarták kifejezni, miszerint ez a kérdéskör őket már nem igazán érdekli). 0,4%-uk mondta magát biszexuálisnak és 1%-uk homoszexuálisnak (akik között több a hölgy, mint a férfi). (Természetesen az is elképzelhető, hogy nem mindenki válaszolt őszintén.) E tanulmányban többet nem foglalkozunk a szexuális beállítottsággal.

Alapvető nemi viselkedéstípus alatt e tanulmányban azt értjük, hogy valaki mennyire laza vagy szigorú feltételek között él teljes nemi kapcsolatot, pl. bármikor, amikor teheti, csak tartós kapcsolatban, csak házasságban. E cikkben az elemzéseket az alapvető nemi viselkedéstípusokról alkotott vélemények alapján vizsgáljuk, azaz mikor helyes a kérdezett szerint teljes nemi kapcsolatot létesíteni (részletesebben lásd később az „Eredmények” rész elején).

Szexuális reformok, avagy a kultúra elpusztítása?

Az 1960-as és 1970-es évektől kezdődően a nyugati társadalmak körében a szexuális viselkedési formák liberalizálódására figyelhetünk fel (Giddens, 2003: 206). Ez mind a mai napig igaz. Jelentős politikai erők e változások mellé állnak és az ember felszabadításáról beszélnek. Mások a legbensőbb emberi kapcsolatok, a házasság és a család szétrombolását látják ebben, például II. János Pál egyenesen a „halál kultúrájának” nevezte e folyamatokat (II. János Pál, CW 2010). Gabriele Kuby német szociológus szerint a „szexuális forradalom” és a fogyasztói társadalmakban a témakörben tapasztalható „liberalizálódó” változások célja a kultúrák és vallások hagyományos értékrendszerének a lerombolása (Kuby, 2013: 10). Kuby a „Globális szexuális forradalom” című könyvében egy olyan totális diktatúra közeledtéről beszél, amely „a szabadság nevében rombolja szét a szabadságot” (Kuby, 2013: 11). Ír az iskolákban és óvodákban folytatott szexuális nevelés hátrányairól, a szexuális normák lebomlásáról és az erkölcsi értékek háttérbeszorítására, elpusztítására irányuló centralizált politikai és állami törekvésekről (Kuby, 2013). Nyilván vannak, akik másként látják. Akárhogyan is nevezzük ezeket a folyamatokat, tény, hogy a történelem során a szexualitás, a szexuális viselkedéssel kapcsolatos attitűdök, az ezt szabályozó társadalmi normák körében számos változásra figyelhetünk fel. A ma ismert jellemző trendek közül néhány: csökken a házasságkötések száma és későbbre tolódik a házasságkötés, a házasságok több mint fele válással végződik, egyre kevesebb gyermek születik, növekszik a nemi úton terjedő fertőzések száma, „a szexuális funkciózavarok pedig már népbetegség jellegűvé váltak”, egyre többen házasságot sem kötnek, csak hosszabb-rövidebb ideig együtt élnek vagy a szingli életformát választják”, vagyis a szexuális párkapcsolatok világválságát éljük. (Szilágyi, 2010: 19-20)

Alkalmazott módszerek

Az adatelemzés alapjául szolgált a fent már említett 2009-ben készült „Családi kapcsolatok” című országosan reprezentatív szociológiai felmérés. Ebben a szexualitásra vonatkozó kérdések önkitöltős kérdőív formájában kerültek lekérdezésre. A felmérést az Adatgyűjtő Kft. végezte.

A kutatási eredmények értelmezése során e tanulmányban az SPSS Statistics programcsomag 20-as verzióját alkalmazva kereszttábla elemzésekre került sor. A változók közötti kapcsolatok felderítésére a Pearson-féle Khi-négyzet¹ mérőszámát vizsgáltuk és 0,05-ös szignifikancia szintet² alkalmaztunk.

Hipotézisek

1. A fiatalabb korcsoportba tartozók megengedőbb nemi viselkedéstípusokat tartanak helyesnek, mint az idősebbek.
2. Minél vallásosabb valaki, annál szigorúbb nemi viselkedéstípust tart helyesnek (a megkérdezett három lehetőség közül).

¹ A Pearson-féle Khi-négyzet mutatószám két nominális vagy ordinális változó közötti összefüggés statisztikai szignifikanciáját méri.

² A szignifikancia szint alapján állapítható meg, hogy a két változó között van-e statisztikailag összefüggés. Ha a szignifikancia szint értéke „p” nagyobb, mint 0,05, akkor nincs szignifikáns kapcsolat a két változó között, ha ennél kisebb, akkor van.

Eredmények

Mint fent említettük az alapvető nemi viselkedéstípusokat itt aszerint kategorizáljuk, hogy ki milyen szigorú feltételek mellett vagy körülmények között él teljes nemi kapcsolatot. E tanulmányban az alapvető nemi viselkedéstípusokról alkotott vélemények eloszlását és e vélemények kapcsolatát a vallásossággal vizsgáljuk.

A 2009-es országos reprezentatív felmérésben szerepelt az a kérdés, hogy: „Ön szerint mikor helyes szexuális életet élni (itt teljes értékű nemi kapcsolatra gondolunk).” Négy lehetőség között választhattak. Ebből kettőt összevontunk és így lett három alapvető vélemény a nemi viselkedéstípusokról, melyek a következők.

Teljes szexuális kapcsolatot élni helyes:

- 1) bármikor, amikor az ember kívánja és talál magának hozzá partnert;
- 2) csak ha szerelmesek egymásba, vagy ha komoly, tartós kapcsolat alakult ki közöttük;
- 3) csak házasságkötés után.

Nézzük e 2009-es magyarországi országos reprezentatív felmérés ide vonatkozó eredményeit.

1. A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása kor és nem szerint

A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok kor és nem szerinti gyakoriság eloszlását mutatja az 1. ábra. Az elemszám $N=1326$, ugyanis nem mindenki válaszolt. A korcsoport és a helyesnek tartott szexuális viselkedéstípus között szignifikáns kapcsolat figyelhető meg (Pearson³: 0,000). A Cramer's V^4 értéke 0,284, tehát a változók között gyenge (majdnem közepes) erősségű összefüggés⁵ van.

A megkérdezettek 22 %-a véli úgy, hogy bármikor helyes szexuális életet élni, amikor az ember kívánja és talál magának hozzá partnert, 71 %-a gondolkozik azon módon, hogy akkor helyes szexuális életet élni, ha a partnerek szerelmesek egymásba, vagy ha már tartós kapcsolat alakult ki közöttük, és végül mindössze 8 %-a vélekedik akképpen, hogy a nemi életnek csak a házasságban van helye.

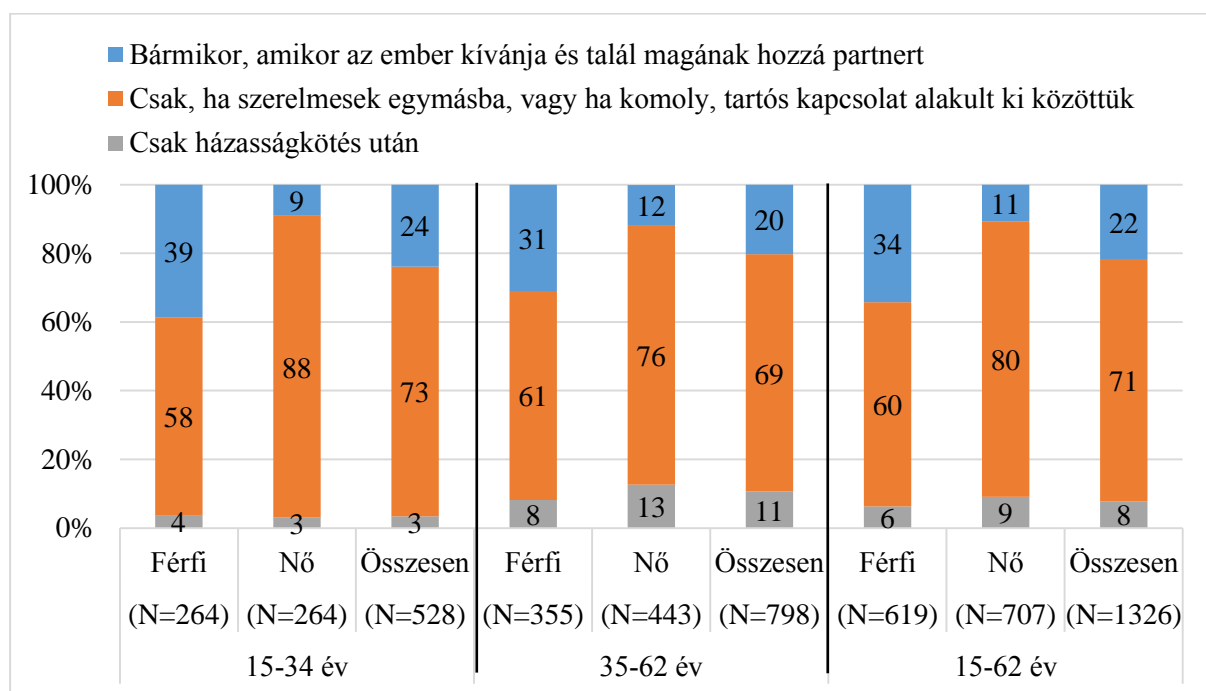
Jelentősek és szignifikánsak (Pearson: 0,000) a nemek szerinti különbségek: a teljesen megengedő álláspont mellett áll ki a férfiak 34 %-a, de a nőknek csak 11 %-a, tehát több mint háromszor annyi férfi, mint nő vallja ezt a nézetet. A második kategóriával ért egyet a férfiak 60 %-a és a nők 80 %-a. Azt, hogy csak házasságban helyes nemi életet élni a férfiak 6 %-a és a nők 9 %-a mondja magáénak.

A kor szerinti megoszlás egy kivételtől eltekintve igazolja első hipotézisünket, miszerint a fiatalabbak megengedőbb nemi viselkedéstípust vallanak magukénak, mint az idősebbek. A kivétel, hogy a 35-62 éves nők 12 %-a, míg a 15-34 éves nőknek csak 9 %-a tartozik a legmegengedőbb kategóriába. Érdekes még odafigyelni arra, hogy az idősebbeknek (35-62 éveseknek) 11 %-a, míg a fiataloknak (15-34 éveseknek) csak 3 %-a vallja azt, hogy a nemi életnek csak a házasságban van helye. E különbség majdnem négyszeres.

³ Rövidítés: Pearson-féle Khi-négyzet

⁴ Két (nominális vagy ordinális) változó közötti kapcsolat szorosságának a mérőszáma. Értéke 0 és 1 határok között helyezkedik el. 0- a két változó független egymástól, 1- a két változó teljes mértékben függ egymástól, avagy determinisztikus kapcsolatban állnak.

⁵ A két változó között nincsen determinisztikus kapcsolat, vagyis a helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusokat nemcsak a nemi hovatartozás, hanem más tényezők/változók is befolyásolhatják.

1. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása két korcsoportban és összesen, valamint nemi megoszlás szerint (N=1326)

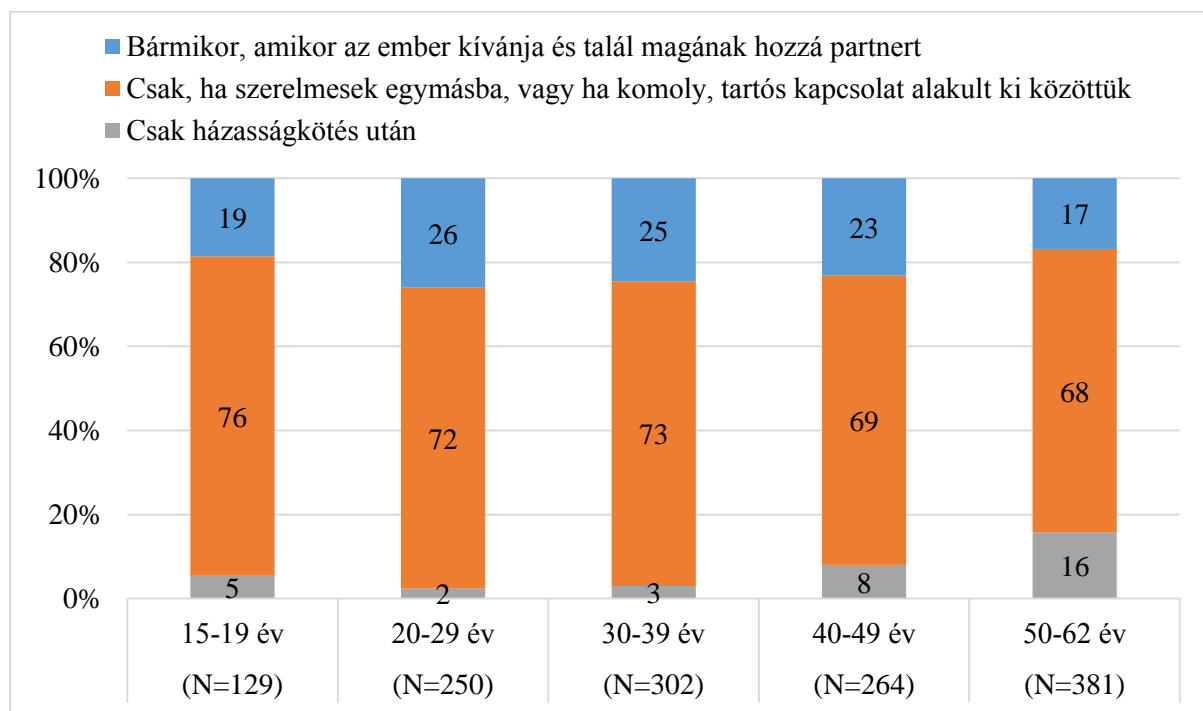
Továbbá jelentős eltérések figyelhetők meg az egyes korcsoportokon belül a nemek közötti vélemények megoszlása terén is. A 35-62 év közötti férfiak kétszer annyian, míg az ebbe a korcsoportba tartozó nők több mint négyszer annyian vélik úgy, hogy csak házasságkötés után helyes szexuális életet élni, mint a 15-34 éves korcsoportba tartozó férfiak és nők.

Közel 10 éves korcsoportonkénti bontásban mutatja ezen összefüggéseket a 2. ábra. A helyesnek tartott nemi viselkedéstípus gyakorisága és a korcsoportok között gyenge erősségű (Gamma⁶: 0,188) szignifikáns kapcsolat van (Pearson: 0,000). A finomabb korcsoportos bontás alapján megállapítható, hogy a 20-29 éves korcsoporttól az idősebb korcsoportok felé haladva egyre inkább növekszik azoknak az aránya, akik úgy vélik, hogy csak házasságkötés után helyes szexuális életet élni, míg egyre csökken azoknak az aránya, akik a legmegengedőbb kategóriába tartoznak. Érdekes megjegyezni, hogy az 50-62 évesek körében nyolcszor annyian vélekednek úgy, hogy csak házasságkötés után helyes szexuális életet élni, mint a 20-29 évesek körében. Az 50-62 évesek és a 15-19 évesek között ez az arány már csak valamivel több, mint háromszoros. E viszonylag nagy különbség a nyolcszoros és a háromszoros szorzó között abból adódik, hogy a tinédzserek (15-19 évesek) 5 %-a, viszont a huszonéveseknek csak 2 %-a tartja a helyes viselkedéstípusnak a legszigorúbb kategóriát.

A legmegengedőbb nemi viselkedéstípus nem a tinédzserek (15-19 évesek), hanem a huszonévesek között a legkedveltebb. A legszigorúbb álláspontot a huszonévesek tartják a legkisebb arányban helyesnek. Így hazánkban (2009-ben) egyértelműen a huszonévesek tekinthetők a legszabadelvűbbeknek az élet e fontos síkján. Szintén érdekes, hogy ugyan a legmegengedőbb álláspontot magukénak vallók aránya csökken a huszonéves kortól az ötven-

⁶ Két ordinális (sorrendi) változó közötti kapcsolat szorosságának a mérőszáma. Értéke -1 és 1 határok között mozog. A kapcsolat szorosságán kívül annak irányát is megadja.

hatvan évesekig, mégis e legszabadelvűbb nemi viselkedéstípust a tinédzserek között majdnem olyan kevesen vallják magukénak, mint az 50-62 évesek (19% kontra 17%).

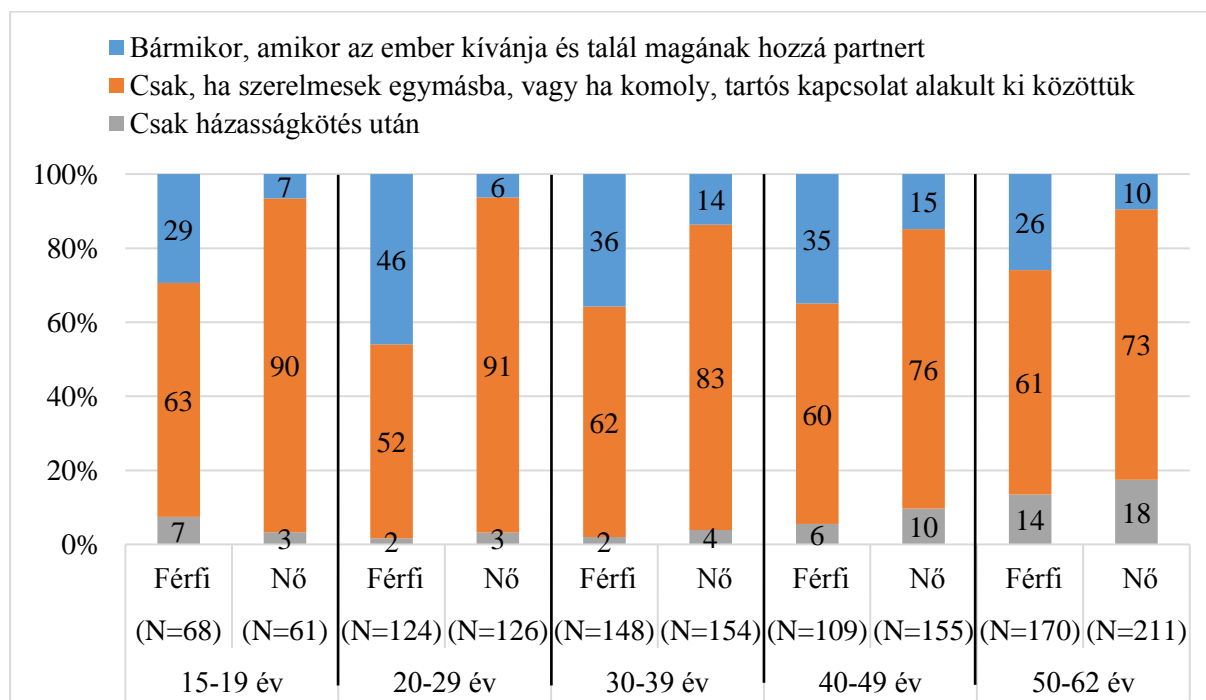
2. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása közel 10 éves korcsoportonként (N=1326)

A 3. ábra ugyanezen paramétereket mutatja, de még nemi megosztás szerint is. Itt mind a férfiak mind a nők körében a helyesnek tartott nemi viselkedéstípus szigorúsága és az életkor között gyenge erősségű szignifikáns összefüggés van (a férfiak esetében: Gamma: 0,181, Pearson: 0,001), a nők esetében: Gamma: 0,178; Pearson: 0,005).

A 2. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a 20-49 évesek körében a legmagasabb az aránya azoknak, akik úgy vélik, hogy bármikor helyes szexuális életet élni, amikor az egyén kívánja és talál magának hozzá partnert. Vagyis ők azok, akik a legmegengedőbb attitűddel rendelkeznek e téren. Ugyanakkor a 3. ábra alapján kiderül, hogy ez csak a férfiakra igaz és e tekintetben jelentős a különbség a nők és a férfiak között, például a huszonéves fiúknak 46 %-a, míg a huszonéves lányoknak csak 6 %-a vallja helyesnek e legmegengedőbb viselkedéstípust. A különbség közel nyolcszoros! A tizenévesek között szintén jelentős mértékű különbség figyelhető meg (29 % kontra 7%, ami 4,1 szeres). Érdekes megjegyezni, hogy a legmegengedőbb kategóriát valamennyi korcsoportban a férfiak nagyobb százalékban vallják magukénak, mint a nők. Érdekes, hogy a legmegengedőbb nemi viselkedéstípust legkisebb arányban (6 %) a huszonéves nők, majd a tizenéves nők (7%) tartják helyesnek és nem az idősebb hölgyek.

A huszonéves férfiak körében messzemenően a legnagyobb a legmegengedőbb nemi viselkedésmódot helyesnek tartók aránya (46%). Ez az oka annak, hogy itt a legalacsonyabb (52%) azok aránya, akik a 2. nemi viselkedéstípust tartják helyesnek, azaz akik szerint akkor helyes nemi életet élnie egy párnak, ha szerelmesek egymásba, vagy ha komoly, tartós kapcsolat alakult ki közöttük. A huszonéves lányok körében viszont e második kategória a

legnépszerűbb (91%), és majdnem ennyire népszerű a második viselkedéstípus a tinédzser lányok körében is (90%).

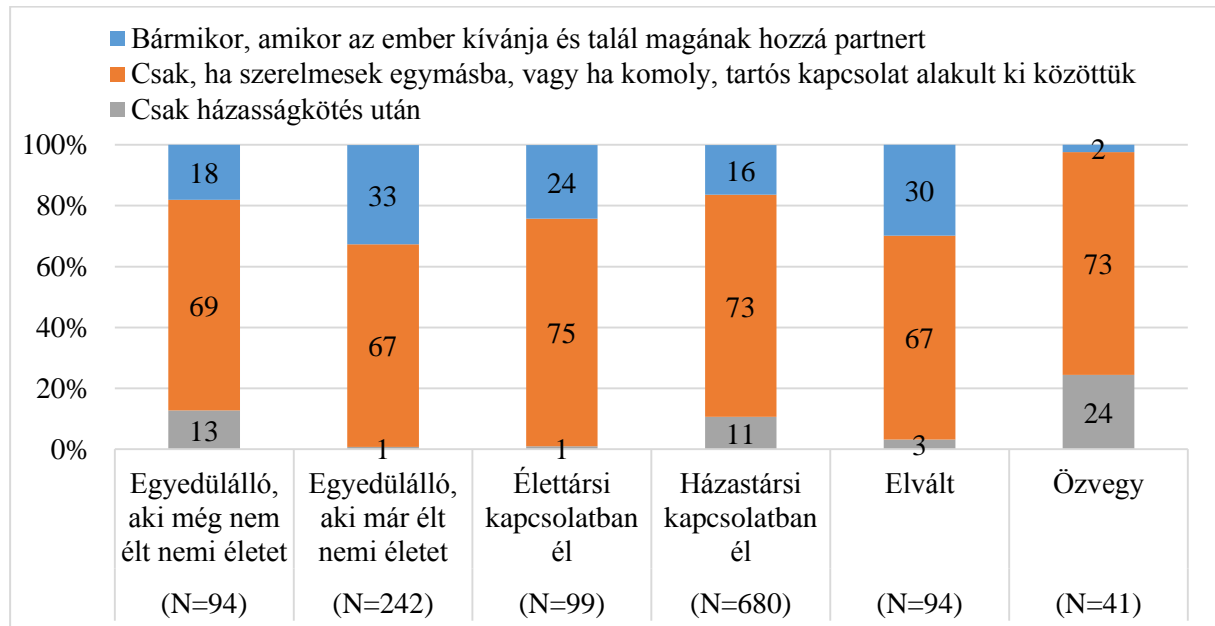

3. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása közel 10 éves korcsoportonként, valamint a férfiak (N=619) és a nők körében (N=707)

A legszigorúbb nemi viselkedéstípust helyesnek tartók arányának értéke a következő: a tizenéves fiuknál 7%, a tizenéves lányoknál 3 %, azaz a fele sem. E korosztályban a fiúk között gyakoribb mind a legmegengedőbb, mind a legszigorúbb kategória, mint a lányok között. Azt a véleményt, hogy a nemi életnek csak a házasságban van helye, egyedül a tinédzsereknél mondja több fiú, mint lány, azaz a további korcsoportokban e legszigorúbb kategóriát mindig nagyobb arányban tartják helyesnek a nők, mint a férfiak. E kategóriában a két legmagasabb arányszám az ötvenéves (50-62 éves) nőknél található (18%), majd az e korosztályba tartozó férfiaknál fordul elő (ami 14%). E legszigorúbb nemi viselkedésmódot helyeslők aránya a huszoneves és harmincéves férfiaknál a legalacsonyabb (2 %), ezt követi a 40 év alatti nők csoportja, ahol e gyakoriság 3-4 %.

Vizsgáltuk a helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlását a családi állapot szerint is (4. ábra). Ezen elemzésnél hatféle speciális családi állapotot különböztettünk meg. E hatféle speciális állapot nem fedi le az összes megkérdezettet. Azért választottuk e speciális eseteket, hogy a kategóriák közötti különbségek minél egyértelműbbek legyenek, hiszen lehet valaki például elvált és özvegy is egyszerre, vagy ugyanakkor elvált és élettársi kapcsolatban élő is, vagy akár mindhárom egyszerre. A választott hat speciális kategória a következő: (i) hajadon vagy nőtlen – a továbbiakban egyedülálló –, aki még nem élt nemi életet; (ii) egyedülálló, aki már élt nemi életet, de nem él élettársi kapcsolatban és sosem volt házas; (iii) aki élettársi kapcsolatban él és sosem volt házas, (iv) aki házasságban él és sosem vált el, (v) aki elvált, de nem házasodott újra és nem él élettársi kapcsolatban sem, (vi) aki özvegy és nem házasodott újra és sosem vált el és nem él élettársi kapcsolatban sem. A helyesnek tartott

nemi viselkedéstípus szigorúsága és a családi állapot között gyenge erősségű (Cramer's V: 0,181) szignifikáns összefüggés figyelhető meg (Pearson: 0,000).

4. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása hat különböző családi állapot szerint (N=1250). E családi állapotok definícióját lásd a szövegben.

A három fent definiált szexuális viselkedéstípus között, az első, azaz a legmegengedőbb viselkedéstípust helyesnek tartók – mármint akik szerint bármikor, amikor az ember kívánja és talál magának hozzá partnert helyes nemi életet élni – aránya az egyes családi állapotoknál az alábbi. Azon egyedülállók között, akik még nem éltek nemi életet 18%, azon egyedülállóknál, akik már éltek nemi életet 33%, az élettársi kapcsolatban élőkénél 24%, a házasoknál 16%, az elváltaknál 30% és az özvegyeknél 2%. Ezek szerint e legmegengedőbb nézet a nemi életet még nem élt egyedülállóknál közel fele annyira népszerű, mint a már nemi életet élt egyedülállók között. E nézet egyébként az utóbbiaknál a legnépszerűbb (33%) és az özvegyeknél a legkevésbé elfogadott (2%). Érdemes még megjegyezni, hogy a házasoknál e nézet népszerűsége viszonylag alacsony és az hasonló a nemi életet még nem élt egyedülállókéval. Szintén említésre méltó, hogy a házasokéhoz képest jóval nagyobb e nézet népszerűsége az élettársi kapcsolatban élők között (24%), az elváltak között (30%) és a már nemi életet élt egyedülállók között (33%). E tekintetben ők jellemezhetők a legmegengedőbb attitűdökkel. Míg az özvegyeknél, illetve azon egyedülállóknál, akik még nem éltek nemi életet, valamint a házasoknál a legmagasabb azoknak az aránya, akik csak házasságkötés után tartják a nemi kapcsolatot helyesnek.

A második szexuális viselkedéstípust helyeslők – azaz akik szerint csak akkor helyes nemi életet élni, ha szerelmesek egymásba, vagy ha komoly, tartós kapcsolat alakult ki közöttük – aránya az egyes családi állapotoknál a következő. Azon egyedülállók között, akik még nem éltek nemi életet 69%, azon egyedülállók között, akik már éltek nemi életet 67%, az élettársi kapcsolatban élőkénél 75%, a házasoknál 73%, az elváltaknál 67% és az özvegyeknél 73%. Ezek szerint e részlegesen megengedő nézet a vizsgált családi állapotok között elég domináns és ez viszonylag homogén (minimum 67 %, maximum 75%).

A harmadik, azaz a vizsgáltak között a legszigorúbb, szexuális viselkedéstípust helyeslők – akik szerint csak házasságban helyes nemi életet élni – aránya az egyes családi állapotoknál a következő: Azon egyedülállók között, akik még nem éltek nemi életet 13%, azon egyedülállók között, akik már éltek nemi életet 1%, az élettársi kapcsolatban élőknel 1%, a házasoknál 11%, az elváltaknál 3% és az özvegyeknél 24%. Ellentétben az előző (2.) nemi viselkedéstípust helyeslők esetével itt meglehetősen ingadoznak az arányok (a legnagyobb érték a legkisebb 24-szerese). A kétféle egyedülálló csoport között 13-szoros az eltérés. A második egyedülálló típus és az élettársi kapcsolatban élőknek csak 1 %-a vélekedik így. Valamennyire érhető, hiszen ők még nem élnek házasságban, de már volt nemi kapcsolatuk és így nagy valószínűséggel nem mondják, hogy a nemi kapcsolatnak csak a házasságban van helye. Az elváltaknál szintén népszerűtlen e viselkedéstípus, mert nem sikerült a házasságuk. Azonban náluk még mindig 3-szor népszerűbb, mint azon egyedülállók, akik már éltek nemi életet, illetve az élettársi kapcsolatban élőknel. A házasságban élők és özvegyek jóval nagyobb eséllyel helyeslik e szigorú nemi normát. A házasságok esetében a már nemi életet élt egyedülállókhoz képest 11-szer és az élettársi kapcsolatban élőkhez képest is 11-szer annyian, az elváltakhoz képest 4-szer annyian tartják helyesnek, hogy csak házasságban van helye a nemi kapcsolatnak. Az özvegyeknél e három szám: 24-szeres, 24-szeres és 8-szoros.

Igen érdekes kérdés lenne, hogy mindezek hogyan alakulnak nem a helyesnek tartott, hanem a megélt nemi viselkedéstípusok szerint, például az eddigi nemi partnerek valahogy kategorizált száma szerint. Ezt azonban – a terveink szerint – egy következő tanulmányban elemezzük majd.

Első hipotézisünk, mely szerint a fiatalabb korcsoportba tartozók megengedőbb nemi viselkedéstípusokat tartanak helyesnek, mint az idősebbek, általában igaz, azonban van egy-két kivétel. A legszigorúbb nemi normát a huszonéves korral kezdődően a korral haladva valóban egyre gyakrabban vallják helyesnek az egyének. A legmegengedőbb nemi viselkedéstípust valóban egyre kevesebb férfi tartja magáénak a huszonéves korral kezdődően és a korral haladva. A nőknél azonban ilyen tendencia nincs. Ott e legmegengedőbb viselkedéstípus a huszonéveseknél a legkevésbé népszerű. A tizenévesek kilógnak e sorból és ott (a huszonévesekhez hasonlóan) igen nagy a különbség a lányok és a fiúk között.

2. A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípus kapcsolata a vallásossággal

A 2. hipotézisünk szerint minél vallásosabbnak vallja magát valaki, annál szigorúbb alapvető nemi viselkedéstípust tart helyesnek.

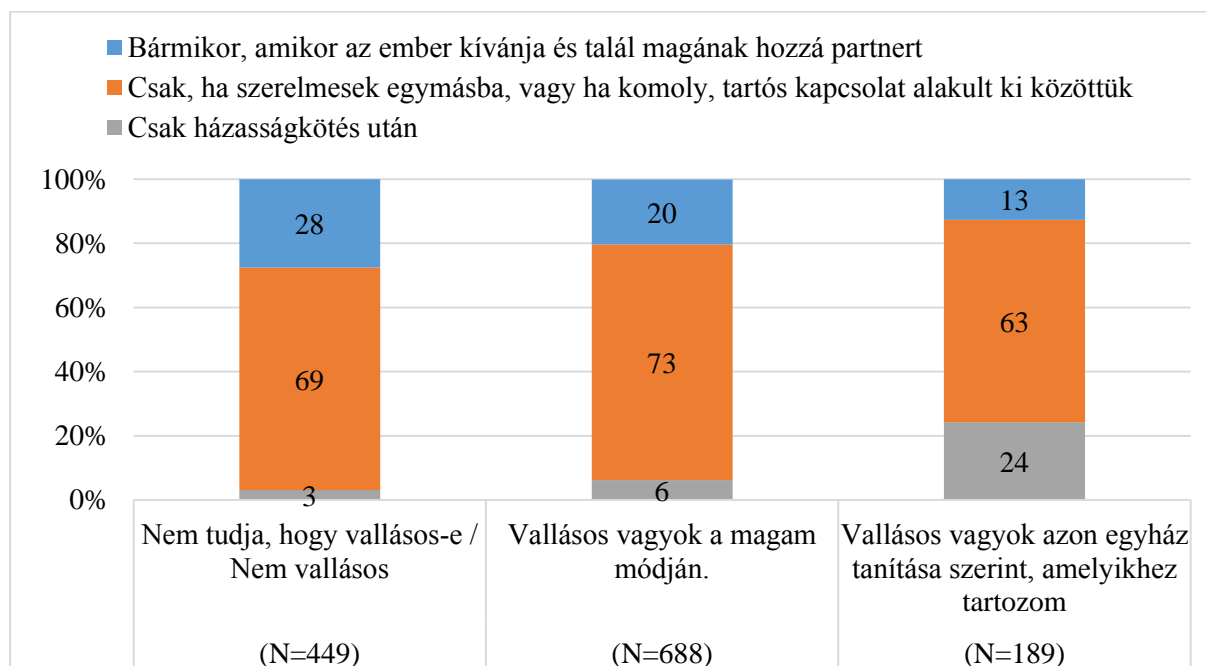
A vallásosságra vonatkozóan a felmérésben arra válaszolhattak a megkérdezettek, hogy:

- (i) nem vallásos, vagy nem tudja, hogy vallásos-e,
- (ii) vallásos a maga módján,
- (iii) vallásos azon egyház tanítása szerint, amelyikhez tartozik.

A nem vallásos (N=393), illetve a nem tudja, hogy vallásos-e (N=56) válaszlehetőségek a lekérdezett kérdőívben külön kategóriákként szerepeltek, azonban jelen elemzés során ezeket összevontuk, mert az eloszlásaik nagymértékben hasonlóak voltak. (Sőt a Pearsons-féle Kihínégzet statisztika elemzéséhez is szükség volt erre az összevonásra.)

Az eredmények szerint a helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok szigorúsága és a vallásosság foka között gyenge (majdnem közepes) erősségű (Gamma: -0,338) szignifikáns összefüggés figyelhető meg (Pearson: 0,000).

Az 5. ábra a helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok gyakoriság-eloszlását mutatja a vallásosságra adott válaszok fenti három esetében.

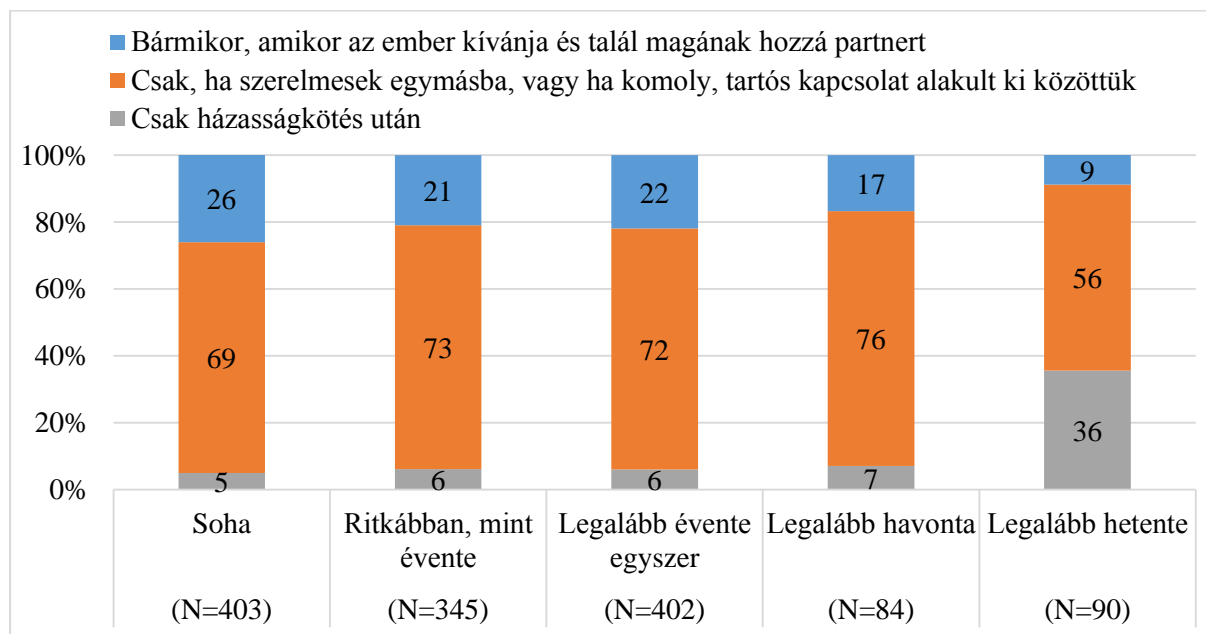
5. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása, az alapján, hogy ki mennyire tartja magát vallásosnak (N=1326)

Ismerve, hogy a hazánkban elterjedt vallások semmiképp sem javasolják a házasságon kívüli nemi kapcsolatot, így nem meglepőek a kapott tendenciák, maguk az értékek azonban „érdekesek”. Az 5. ábra szerint a legmegengedőbb nemi viselkedéstípust (első kategória) a nem vallásosak és a nem tudják, hogy vallásosak-e – a továbbiakban nem vallásosak – kategóriákban az emberek 28%-a vallja magáénak. A „vallásos vagyok a magam módján”-t választók között ez az érték már csak 20%. A legvallásosabb kategóriában, azaz „vallásos vagyok azon egyház tanítása szerint, amelyikhez tartozom” ezen legmegengedőbb nemi viselkedéstípus gyakorisága már csak 13 %. Ha vallási szempontból próbáljuk ezt megközelíteni, akkor ez a 13% is viszonylag nagy jelentőséggel bírhat, hiszen ezen egyének az adott egyházhoz tartozónak vallják magukat, ugyanakkor annak egyik alapvető tanításával nem értenek egyet. Olyan ez, mintha a vegetáriánusok klubjához sorolná magát az olyan, aki helyesnek tartja a húsevést bármikor, amikor az ember kívánja vagy talál magának húst.

A második alapvető nemi viselkedéstípus helyeslése – amely szerint a nemi élet azok között helyes, akik szerelmesek egymásba vagy már komoly tartós kapcsolatot alakítottak ki – a vallásosság fenti három kategóriája mindegyikében meglehetősen domináns (69%, 73% és 63%). Mivel ezen nézet is ellentmond a Magyarországon honos vallások alapvető emberképével és alapvető tanításával, ezért ezen adatok is igen érdekesek és a nem vallásosak kivételével itt is el lehet mondani, hogy olyan ez, mint amikor a vegetáriánusok húst esznek.

A harmadik, a legszigorúbb fent definiált, alapvető nemi viselkedéstípusról alkotott vélemény – mely szerint a nemi életnek csak házasságban van helye és amely megfelel a magyarországi vallások és egyházak tanításával – gyakorisága növekszik a vallásosság fokával. E legszigorúbb viselkedéstípust a nem vallásosak 3%-a, a maguk módján vallásosak

6%-a, és az egyházuk tanítása szerint vallásosak 24%-a tartja helyesnek. Ez azt jelenti, hogy „az egyháza tanítása szerint magát vallásosnak nevező” emberek $100\% - 24\% = 76\%$ -a nem fogadja el a saját egyháza és vallása egyik alapvető tanítását. Ennek okait is érdekes – és valószínűleg érdemes – lenne kutatni.

6. ábra A helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlása a templomba járás gyakorisága alapján (N=1324)

Mivel az eredmények alapján az emberek kétharmada vallásosnak mondja magát, ugyanakkor meglehetősen eltérően vélekedik az alapvető nemi normákról, mint a vallásuk, sőt egyházuk tanítja, ezért tovább elemeztük ezt a témakört. Azt néztük meg, hogy a templomba járás gyakorisága szerint, hogyan oszlanak meg az elemzett alapvető nemi normákról alkotott vélemények.

A 6. ábra a tárgyalt helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok eloszlását mutatja a templomba járás következő ötféle gyakorisága esetén: (i) soha nem jár templomba, (ii) ritkábban, mint évente jár templomba, (iii) évente legalább egyszer jár templomba, (iv) havonta legalább egyszer jár templomba, és, (v) hetente legalább egyszer jár templomba.

Gyenge erősségű (Gamma: 0,208) szignifikáns összefüggés (Pearson: 0,000) figyelhető meg a templomba járás gyakorisága és a helyesnek tartott alapvető nemi viselkedéstípusok szigorúsága között. Minél gyakrabban jár valaki templomba, annál szigorúbb alapvető nemi viselkedéstípust tart helyesnek.

A legmegengedőbb nemi viselkedéstípus, azaz akik úgy vélik, hogy bármikor helyes szexuális kapcsolatot létesíteni, amikor az ember kívánja és talál magának hozzá partnert, aránya a templomba járás gyakoriságával párhuzamosan csökken. A soha nem templomba járóknál e szexuális norma helyeslésének gyakorisága 26%, a havonta templomba járóknál ez 17%-ra csökken és a hetente templomba látogatóknál 9%.

A második nemi norma, azaz akik szerint a nemi életnek akkor van létjogosultsága, ha a pár tagjai szerelmesek egymásba vagy ha komoly tartós kapcsolat alakult már ki közöttük, dominálja az eloszlást mind az öt templomba járási gyakoriság esetén. A „soha nem jár

templomba” válaszadóknál ez az érték 69%, majd, 73%, 72% és 76% e második nemi norma helyeslésének gyakorisága és végül a hetente templomba járóknál 56%-ra csökken.

A harmadik, legszigorúbb nemi viselkedéstípus helyeslése, azaz amikor csak házasságban van helye a szexuális életnek, egyre gyakoribb a templomba járás gyakoriságával. Igen érdekes, hogy az első négy templomba járási szokásnál e szigorú szexuális viselkedéstípus helyeslésének gyakorisága szinte konstans és ugyancsak alacsony, 5% a soha templomba nem járóknál és 7% a templomba legalább havonta járóknál! Azaz a havonta legalább egyszer templomba járók mindössze 7 %-a fogadja el a vallásának egyik alapvető tanítását. Ez a gyakoriság viszont ötszörösére nő a hetente templomba járóknál, ahol a felmérésben választható legszigorúbb nemi viselkedéstípust már a válaszadók 36%-a helyesli. Ami azt jelenti, hogy a legalább heti rendszerességgel templomba járók túlnyomó többsége, konkrétan 64%-a, nem fogadja el vallásának és egyházának a szexualitásra vonatkozó egyik legalapvetőbb tanítását. Azt gondoljuk, hogy ezt mindenképpen érdemes kutatni az egyházaknak is, a kormányoknak is, a családszervezeteknek is és a családdal foglalkozó valamennyi tudományág képviselőinek is. Ezen eredmények fényében nem kell csodálkoznunk, hogy család körüli válság dül hazánkban és Európában. Az lenne érthetetlen, ha ezen adatok mellett nem lenne család körüli és így például demográfiai válság.

Egy irodalmi összehasonlítás: Gunter Runkel német szociológus és szexuális viselkedéskutató (Runkel, 2000) németországi felmérései szerint a vallásos emberek 56%-a elfogadhatatlannak tartja a házasság előtti nemi életet. A mi 2009-es magyarországi felmérésünk szerint ez jóval alacsonyabb arány. Ha a legszigorúbb kategóriáinkat vesszük alapul, azaz a vallásos vagyok az egyházam tanítása szerinti kategóriát, akkor ez 24% (5. ábra jobboldali oszlop). Ha a legalább hetente templomba járókat vesszük alapul, akkor ez 36 % (6. ábra jobboldali oszlop.) A két felmérés eredményei közti különbség fő oka valószínűleg a két felmérés között eltelt tíz év és csak kisebb mértékben az, hogy más országról van szó, mivel számos irodalmi adat alapján az utóbbi évtizedekben a magyarok családpártibbak voltak, mint a németek. Runkel azt is megjegyzi, hogy a vallásos embereknél nagy a különbség az elvek és a gyakorlat között, mivel kutatási eredményei szerint, ugyan a vallásosak 56%-a elfogadhatatlannak tartja a házasság előtti nemi életet, mégis 67%-uknak volt ilyen kapcsolata (Runkel, 2000:72).

Második hipotézisünk, miszerint minél vallásosabb valaki, annál szigorúbb nemi viselkedéstípust tart helyesnek (a megkérdezett három lehetőség közül), teljes mértékben beigazolódott, viszont felétlenül megjegyzést érdemel, miszerint – nemhogy a megélt, de – a helyesnek tartott nemi normák is szigorúságban messze elmaradnak a vallások és az egyházak által javasolttól.

Összegzés

E tanulmány egy tervezett cikksorozat első eleme, melyekben az alapvető nemi normák, azaz az alapvető szexuális viselkedéstípusok egyénre, közösségekre és a társadalomra vonatkozó legkülönbözőbb hatásait igyekszünk majd felmérni és elemezni a tudományágak minél szélesebb és minél alaposabb bevonásával. Mindezt főként azért, hogy a család körüli válság okait megérthessük, és kivezető utakat kereshessünk. Jelen munka az alapvető nemi normákat aszerint elemezte, hogy ki milyen nemi viselkedéstípust tart helyesnek.

Ezen első tanulmány mindössze egy 2009-es országos reprezentatív felmérés alapján vizsgálja a helyesnek tartott alapvető, e tanulmányban definiált, nemi viselkedéstípusok

magyarországi gyakoriság-eloszlását kor és nem szerint, majd néhány szempontból elemzi ezek kapcsolatát a vallásosság fokával.

A felállított két hipotézisből a másodikat teljesen, az elsőt csak részben igazolták az eredmények. A két hipotézis: (i) a fiatalabb korcsoportba tartozóak megengedőbb nemi viselkedéstípusokat tartanak helyesnek, mint az idősebbek, (ii) minél vallásosabb valaki, annál szigorúbb nemi viselkedéstípust tart helyesnek a definiált kategóriák közül. Kivétel az első hipotézisnél, hogy az a nők és a tinédzserekre nem igaz.

Meglepő, hogy a magukat vallásosnak nevezők (a megkérdezettek kétharmada) többségének mennyire eltérő a nemiségről alkotott véleménye, mint azt a vallásuk és egyházuk tanítja.

Ismerve, hogy az alapvető nemi viselkedéstípusoknak igen fontos szerepe van a családok stabilitásában, harmóniájában és sikerében, lásd például a fenti S. Molnár Edit tanulmányából való idézetet, valamint látva a helyesnek tartott nemi viselkedéstípusok hazai eloszlását (és az óriási különbséget a vallások javasolta tanítás és a gyakorlat között), mondhatjuk, hogy az lenne csoda, ha nem lenne a házasságon alapuló család körüli válság hazánkban és általában az úgynevezett fogyasztói társadalmakban, ahol ismert, hogy többnyire még szabadosabb az emberek nemiségre vonatkozó véleménye és gyakorlata, mint Magyarországon.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Tudomány a Családért Egyesület által elnyert OMFB-00701/2009 számú NKTH INNOTÁRS projekt eredményei további feldolgozásával készült. Az OMFB projekt címe: A gazdasági fejlődésnek és a magyar társadalom egészségi állapotának kapcsolata a családok stabilitásával.

A kézirat létrejöttét és publikálását az NCSSZI CSP-KÖZG-13-12333 projekt is támogatta.

Irodalomjegyzék

Giddens A. (2003): Szociológia, *Osiris Kiadó*, Budapest.

West C. (2010) A test teológiája kezdőknek. Kiadó: *Missio Christi Alapítvány*, Budapest.

Kuby G. (2013): Globális szexuális forradalom, A szabadság elpusztítása a szabadság nevében, Budapest, *Kairosz Kiadó*.

Runkel G. (2000): A kereszténység nemi erkölce, M. Szexológiai Szemle, 1. szám in: Szilágyi Vilmos (2006): Szexuálpszichológia, Tankönyv és dokumentáció, *Medicina Könyvkiadó Rt*, Budapest.

Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa, NFFT Jövőkereső, 2009/augusztus, 1–93. http://www.foodlawment.hu/downloads/jovokereso_a_nemzeti_fenntarthato_fejlodes_tanacs_jelentese.pdf.

Szilágyi V. (2010): A nemek viszonyának jövője Egyenrangúság, nyitottság, önmegvalósítás, *Háttér Kiadó*, Budapest.

Tóth L. (1996): A szex, Szociológia és társadalomtörténet, Szöveggyűjtemény 1, *Új Mandátum Könyvkiadó*, Budapest.

A házasság és nemiség kérdésköre a buddhizmusban, az iszlámban és a hinduizmusban

Török Péter

Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet

1089 Budapest, Nagyvárad tér 4.

torok.peter@public.semmelweis-univ.hu

A buddhizmus, iszlám és hinduizmus követőinek aránya Magyarországon ma még nem számottevő, együttesen sem érik el az egy százalékot.¹ A családért felelősséget érzőknek mégis érdemes megvizsgálni, hogy ezek a világvallások mit tanítanak a házasságról és a nemiségről, illetve a kettő kapcsolatáról.² A népesedéssel kapcsolatos kérdésekben ugyanis egyes iszlám és keresztény államok közti bizonyos szövetségről a világsajtó már az ENSZ által szervezett 1994-es kairói International Conference on Population and Development (Népesedés és Fejlődés nemzetközi Konferencia) kapcsán említést tett. Az eseményeket elemezve Radford (1994) arra a következtetésre jutott, hogy ez a szövetség a második évezred végén sokkal inkább képzeletbeli volt, mint valós, mégsem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, mert Kaliforniában például elindított egy tanácskozás-sorozatot konzervatív keresztény és muszlim hívők közt. Másfél évtizeddel később Ilkharacan (2008) pedig egyenesen a nemiség és család témakörében az iszlám és kereszténység közti több éven és konferencián átívelő „állandó szövetségről” tesz említést.

Kiterjeszthető-e, vagy legalábbis elképzelhető-e ez a „szövetség” a hinduizmussal és a buddhizmussal? A téma komplexitása miatt természetesen a tanulmány az adott keretek közt teljes és átfogó képet nem tud adni, de megpróbálhatja e kérdéskörbe tartozó néhány jelentősebb téma összehasonlítását. Célja ennek az összevetésnek az, hogy megvizsgálja, lehetséges-e legalább néhány, a házasság és családi élet szempontjából jelentősebb kérdésben hasonló álláspontot, egyfajta „közös nevezőt” találni a nem keresztény-zsidó világvallásokban. Feladata egy ilyen vállalkozásnak természetesen az is, hogy rámutasson a „közös nevező” használatának korlátaira. A tanulmány ezt vallásszociológiai megközelítésben teszi: rámutat a vallások alakulására – különös tekintettel a szekularizált társadalomban –,

¹ A 2001-es népszámlálás eredményei szerint a lakosság döntő többsége keresztény. A vallási hovatartozásra adott válaszadás nem volt kötelező, a megkérdezettek 90 százaléka mégis válaszolt rá. Eszerint a magyarok 73,4 százaléka vallotta magát – legalább névleg – a katolikus, református, vagy az evangélikus egyházakhoz tartozónak. Minden máshoz a lakosságnak összesen csak 1,2 százaléka tartozik – de ebben benne vannak az ortodox egyházakhoz és a kisebb keresztény vallási entitásokhoz tartozók is (Központi, 2002). A népszámlálás idevonatkozó adatainak illetve a hazai bejegyzett és négy be nem jegyzett vallási entitás rendszerezett kutatásának összevetéséből juthatunk arra a következtetésre, hogy az új vallási mozgalmak – beleértve a hazánkban lévő hindu, buddhista és muszlim entitások – tagságának aránya maximum a lakosság 0,7 százalékát teszi ki (Török, 2006). Hasonló eredményre jut egy korábbi kutatásban Szigeti is (1994). Fontos annak megjegyzése is, hogy az új vallási mozgalmak többsége eredendően még mindig keresztény gyökerű. Bár az új vallási mozgalmak aránya elenyésző, hírértékük miatt mégis nagy jelentőséggel bírnak (Török, 2007).

² Szalai (2009) szerint 2009-ben Magyarországon 28 buddhista, 17 hindu és 3 muszlim vallási entitás működött.

illetve a vallási tanítás és gyakorlat közti különbségek forrásaira, végezetül a fentiek illusztrálására bemutatja néhány új vallási mozgalom nemiséggel és családdal kapcsolatos tanítását és időben változó gyakorlatát. Az elemzés a további kutatások lehetséges irányvonalainak felvázolásával zárul.

Nemiség és család

A nemiségről és családról alkotott hindu, buddhista és muszlim felfogás összevetését szükségszerűen négy lépésben kell megtenni. Természetesen az adott vallás alapkoncepciójából kell kiindulnunk, vagyis abból, hogy mit gondol az emberről. Második lépésként ebben a kontextusban kell vizsgálni a nemiségről, szenvedélyről, szexuális gyönyörről alkotott felfogást. A harmadikban a nemek megítélése, pontosabban elsősorban inkább a nők, a női természet megítélésének elemzése kap helyet. Végezetül pedig az előzőeken alapulva a házassággal és nemiséggel kapcsolatos konkrét szabályok összehasonlítása történik. Már itt felszínre kerülnek majd azok a tényezők is, amelyek a három, nem keresztény-zsidó világvallás „közös nevezőinek” korlátaira utalnak.

Az alapkoncepciók

A hinduizmus alapkoncepciója a *dharma*, amelyet pontosan ugyan nem lehet lefordítani, mert nincs közvetlen szemantikus megfelelője, de összességében és együttesen a kötelesség, az előírás, a norma, valamint a világ (kozmosz) rend és törvény jelentésével bír. A hindu embernek a születéséből eredő korlátok, tilalmak (*jati*) és kötelességek (*varna*) szerint kell cselekednie. Hogy az ember milyen korlátok közé születik, reinkarnálódik, az a személy *karmájának*, cselekedeteinek függvénye. A reinkarnációból való kilépés lehetőségére négyféle utat-módot, lehetőséget látnak, melyek közül számunkra itt most a legfontosabb a *karma marga*, a cselekvés útja, méghozzá az önzetlen, jutalmat nem váró cselekvés, kötelességteljesítés (*dharma*). Ebben természetesen részletesen szabályozott az is, hogy mikor mit kell a házasoknak, a férjnek és a feleségnek is tennie (Baumann, 2002).

Bár a buddhizmus is tanítja a lélek-vándorlást és a reinkarnációt, de az attól való megszabadulás módja miatt – többek közt a házasságra és szexualitásra nézve – gyökeresen ellentétes következményekkel bír. Gotama herceg, a későbbi Buddha, hindu nevelést kapott kényeztető és védett királyi udvarban, majd az udvart, feleségét és gyermekét elhagyva egy ideig szélsőségesen aszketikus életet élt, de abból is kiábrándult és az „arany középutat” választotta. A legenda szerint egy fa alatt üldögélt, s négy lépésben érte el a megvilágosodást. Ebben ráébredt, hogy minden múlandó, csak átmeneti, ideiglenes. A szenvedés éppen abból fakad, hogy az emberek valami olyasmit keresnek, ami kielégítené őket, de mivel semmi sem örök, ezért keresésük, kielégültség utáni vágyuk szükségszerűen kudarccal jár, s ebből fakad a szenvedés. Ha ezt a keresést, a bárminemű kielégülés utáni vágyat meg tudjuk szüntetni magunkban, akkor elérjük a nirvanát, ki tudunk lépni a reinkarnációból. Természetesen elemzésünk tárgyai, a szexualitás és a család is múlandók, tehát ezektől is meg kell szabadulni. Éppen ezért a buddhizmus nem is ad iránymutatást arra, hogy a nemiséget hogyan éljük meg, akár házasságban, akár házasságon kívül, s hogy a házasságban kinek mit és hogyan kell tennie, mert a végső cél az ilyen múlandó dolgoktól való megszabadulás.³

³ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szerzetesi élet nagyon aprólékos és részletes szabályozása mellett (Faure, 1998, főleg a második fejezet) ne lennének általános iránymutatások még oly, a témánkhoz közelálló területeken is, mint például a családtervezés, a gyermek és a szülő, valamint a férj és feleség közti

Megvilágosodása után Gotama hercege ott akart maradni a fa alatt, de Brahma istenség meggyőzte, hogy kezdje el tanítani az embereket mindarra, amire megvilágosodásában rájött. Jellemző a buddhizmus emberképére, hogy Brahma mivel, milyen érveléssel tudta Gotama herceget, azaz a Buddhát meggyőzni. Eszerint az emberek olyanok, mint a lóbuszok a tóban: sárban gyökereznek, legtöbbjük, nagyobb részük a víz felszíne alatt él, de néhányan azért a fény felé törekednek, sőt némelyik még virágot is hoz.

A buddhizmussal és hinduizmussal szemben az Iszlámnak nincs igazán „alapkoncepciója”. Ahogy Beverly (2002) megjegyzi, az Iszlám sokkal inkább a megfelelő, helyes út (viselkedés) vallása, mintsem a helyes koncepcióké.⁴ Ennek megfelelően a Korán jelentős része az igazhitű ember viselkedését írja le, a bekezdések többsége a helyes és helytelen viselkedéssel foglalkozik. Így tehát szabályozza, méghozzá igen alaposan a nemiséget és a házasságot is. Némiképp hasonlóan a buddhizmushoz – bár egészen más megfontolásból – rossznak tartja a szexuális kényeztetést (ezért kell a nőknek tartózkodóan, magukat elfedve öltözni⁵), de elítéli a vallási szélsőségeket, többek közt a cölibátust is, mondván, hogy a szexualitás is az ember része.

Ezek után már könnyebben megértjük az egyes vallásoknak konkrétan a nemiségről, szexualitásról vallott nézeteit.

A szexus megítélése

Talán csak az iszlám az, amely egyértelműen értéknek, pozitívnek tekinti a nemiséget (Ali, 2006: 6), s ezt büszkén vállalja is – természetesen szembeállítva a kereszténység és a többi világvallás alapvetően aszketikus beállítottságával. Ahogy fent már jelzésre került, bár a szexualitás önmagáért és mindenáron való élvezete, a szexuális kényeztetés, illetve annak kiváltása ugyan rossz, a szexus, a szexuális élvezet önmagában az emberi természet velejárója. Ezért tanácsolja tehát Mohamed azt, hogy ha egy férfi szexuális vágyra gerjed egy nő láttán, akkor jól teszi, ha haza megy, és feleségével azonnal nemi életet él.⁶ Ez a nő részéről egyfajta kötelesség, férjének rendelkezésére kell állnia, hogy annak ne „kelljen” bünt elkövetnie. Ugyanakkor a férfinak viszont kötelessége arról gondoskodnia, hogy felesége is

kapcsolatok alakítása. Ezek azonban megmaradnak az általánosság szintjén. A családtervezés minőségi programját – Phra Medhidhammaporn (1994) közlése szerint – Buddha így összegezte: A legnagyobb áldás az anya és apa segítése, a feleség és gyermekek támogatása, valamint a konfliktusmentes életet biztosító jövedelem („Aid for mother and for father, And support for wife and children. A livelihood that brings no conflict: This is the highest blessing” (1994: 76). A férj ideális viszonya feleségéhez pedig a következőképp szabályzott: a férjnek tisztelnie kell a feleségét, udvariasan kell vele viselkednie, hűségesnek kell lennie hozzá, bizonyos mérvű hatalmat és tekintélyt is át kell ruháznia feleségére, és el kell halmoznia ajándékokkal és ékszerekkel (Phra Medhidhammaporn 1994: 79).

⁴ „Islam is a religion about the right path, much more than it is a religion about right ideas” (Beverly, 2002: 682). Természetesen hozzáteszi, hogy bár az Iszlám a törvények vallása, azért a törvények mögött van valami „alapkoncepció” (larger principles). Csakhogy ennek a lényege is valami olyan pozitívum, amely minden hívőtől elváratik: Allah követése és féltése, amelyet azzal fejez ki, hogy életének példaképe – cselekedeteink mintája – Mohamed próféta és az ő élete.

⁵ Ugyanezt fogalmazta meg felháborodottan egy személyes beszélgetés során még az 1990-es évek közepén az egyik magyarországi muszlim vallási entitás vezetője egy étteremben, amikor asztalunk mellett elment egy csinosan öltözködő, ám másodlagos nemi jellegét kissé kihívóan szemléltető hölgy: „Hát kinek mutogatja ez magát? Hogy nem a férjének, az biztos!”

⁶ Mohamed prófétáról Jabir b. 'Abdullah mesélte el, hogy egy nő láttán felébredt benne a vágy, és ezért hazament feleségéhez, Zainabhoz, aki éppen bőrt cserzett, és közösült vele. (Ali, 2006: 60). A részletesebb elbeszélés szerint, ezután az eset után javasolta Mohamed követőinek a fent említett gyakorlatot.

örömét – élvezetét – lelje a nemi aktusban.⁷ Egyesek odáig mennek, hogy a Koránban és Mohamed próféta tanításában megtalálni vélik a nemi aktust megelőző előjáték előírását (Ali, 2006: 7).

A buddhizmus felfogásában a szexualitás egyike azoknak a vágyaknak, melyek végső soron az ember boldogtalanságát okozzák. Bár a házasságban megélt szexualitás megfelelő, a nemiség önmagában olyasmi, amit az egyén fejlődésében – reinkarnációi során – valamikor elhagy (Bowker, 1997: 621). Legalábbis ez a cél, amire persze csak nagyon kevesen képesek, illetve kevesen akarják ezt igazán elérni (Walshe, 1975).

A hinduizmus szexushoz való viszonya nem egyértelmű. A hindu férfi és nő legfontosabb vallási kötelezettsége a vallási gyakorlatok, rítusok végrehajtásán túl, hogy minél több nagyszerű gyermeknek adjon életet, és azok felneveléséről gondoskodjon. Az utódnemzés élvezete, a szexuális gyönyör sem tiltott, ezért mondják, hogy „a házasság célja a házi áldozatok végzése, az utódnemzés (és gondozás), illetve az érzéki gyönyör” (Pál és Kiss, 2006: 26). A szexus tehát nemcsak elfogadott, hanem szerves részét is képezi a vallásos életnek, mégis rituálisan tisztátalan. A nemi aktus után tisztálkodni kell, tilos bizonyos szent szövegek recitálása, sőt olykor magától a szexuális közösüléstől is tartózkodni kell. Manu törvénykönyve ezért aztán arra a következtetésre jut, hogy vallásilag legkívánatosabb, és az üdvösség szempontjából legcélravezetőbb állapot az önmeztartóztatás.⁸

A nemek

A hinduizmusban – többek közt – azért is vált elfogadottá a gyermekházasság sokat vitatott intézménye, mert véleményük szerint a pubertásba lépett leány mindig buja természetű és könnyen rosszra csábítható, ezért aztán könnyen szégyenbe kerülhet, s nem lehet majd kiházasítani. A hindu felfogásban a férfiak elcsábulásáért egyértelműen a nő a felelős, a nő a kísértő, ezért a férfiember jól teszi, ha még nőrokonaival sem marad magára. Lényegileg hasonló a buddhizmus felfogása is a nők természetéről. Buddha véleménye szerint a nők érzékenyek, erkölcstelenek, gonoszak, és elfajzottak.⁹

Nagyon leegyszerűsítő – és igazságtalan – lenne azonban ez az ábrázolás, ha nem tennénk mellé azt is, hogy – kezdeti bizonytalansága után¹⁰ – Buddha szerint a nők ugyanúgy képesek

⁷ Ez azonban, ahogy a fogalmazás jelzi is, sokkal inkább a férfi kötelessége, mintsem a nő „joga”. Ali (2006: 10) megjegyzi, hogy amíg a feleségnek „bármikor” szexuálisan is a férj rendelkezésére kell állnia, addig egyes értelmezések szerint a férjnek csak négyhavonta kell nemi aktust létesítenie feleségével, és azt is csak akkor, ha képes rá. („However, a husband is not obliged to satisfy her 'whenever' she 'desires it'; rather the husband must 'have sexual intercourse with his wife (at least) once in each third of the year, if he is able to do so'” – dőlt szedés az eredetiben.)

⁸ Pál és Kiss (2006: 44) Manu törvénykönyvének (Manava Dharma-Sastra) 2.95 és 2.100-as helyeire utalnak. A továbbiakban, ha másképp nem jelzem, a hinduizmussal kapcsolatos nézetek mind Pál – Kiss (2006) tanulmányából valók.

⁹ „Women, Brother, are lustful, profligate, vile, and degraded.” 61. számú – Asatamanta – jataka. <http://www.sacred-texts.com/bud/j1/j1064.htm>, utolsó elérés: 2010. december 7. Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet Bíró Dávidnak, és főleg Németh Beatrix Johanna „Uma-nak” a pontos források megkeresésében való segítségükért.

¹⁰ Buddha ambivalensen viszonyult a nőkhöz, kezdetben nem akarta engedélyezni a női szerzetesek intézményét. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a buddhizmus kulturális felfogása (Buddha világszemlélete) a bráhmanikus (hindu) hagyományokból eredezik, ahol a nőt veszélyes csapdának tartották a lelki élet útján haladó férfiak számára – ahogy azt fentebb tárgyaltam is. A témához magyarul lásd pl. Schmidt (1998), különösen az első fejezetet, angolul pedig Cabezon (1992), Smith (1992) és Bartholomeusz (1992), illetve Faure (2003), különösen az első és a harmadik fejezetek.

a megvilágosodásra, mint a férfiak, melyet a női szerzetesek intézménye is bizonyít (Sponberg, 1992). Éppen ebből adódik egy a házasságra, illetve a nők társadalmi helyzetének megítélésére vonatkozó jelentős különbség a hinduizmus és buddhizmus között. A hindu nő számára a legfőbb kötelesség és erény a gyermekek világrahozatala és felnevelése, valamint a háztartás vezetése, következésképp az egyedül maradt nők társadalmi megvetésben részesültek.

Ezzel szemben a buddhizmus a házasság életet mindig is a lelki törekvések kerékkötőjének tekintette. A buddhista kultúrákban éppen ezért a nőket sehol nem érte olyan erős családi és társadalmi nyomás a házasságkötésre, mint a más vallású társadalmakban. Amint a buddhista női szerzetesrendek megalakultak, a magasabb spiritualitási-vallási igénnyel rendelkező nők számára az egyedül-maradás a házasságnál sokkal kedvezőbb életformának minősült (Sutra Translation Committee, 1998: 447).¹¹

Hasonlóképp, egyoldalú lenne a hindu nők természetét is csak ezen a negatív „szűrőn” keresztül látni, az önfeláldozó női szeretet példája teremtette meg az európaiak számára oly borzalmas *satit*, az özvegyek máglyahalálát.¹²

Nem könnyű egyértelműen megállapítani, hogy mi az iszlám tanítása a nők természetéről. Allah ugyanabból a lélekből teremtette a férfit és a nőt is, de a férfiak azért előbbre valók, mint a nők: két nő tanúskodása ér csak fel egy férfiével, a nők csak a felét öröklik annak, amit a fiúgyermek örökölné, stb. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a férfiak és nők közti társadalmi különbségek alapja az eltérő nemi identitásból adódik, a nők eredendően anyák és feleségek.

Konkrét szabályok összevetése

Az alapkoncepciók kiindulásából a konkrét szabályok összevetését két részletben lehet megtenni. Amíg az iszlám és hinduizmus szabályait viszonylag könnyen össze lehet hasonlítani, addig a buddhizmus álláspontjával, pontosabban a szabályozás hiányával, illetve az abból adódó következményekkel külön kell foglalkozni.

Az iszlám és a hinduizmus konkrét szabályai

A szüzesség

Az első, amit mind a két világvallás tanításában megfigyelhetünk, hogy értéknek tekinti a szüzességet, pontosabban a nők házasságkötés-kori szüzességét. Amint az a nemek, konkrétan a nők megítélésénél a hinduizmussal kapcsolatban már említésre került, a gyermekházasság

¹¹ A kérdéskör igen árnyalt tárgyalásához lásd még Miriam L. Levering (1992) értekezését egy a – sokszor – nem kívánt nemi életet feladni kívánó kurtizánból lett buddhista szerzetesnőről. Levering egyrészt rámutat arra, hogy a vallási alapú cölibátus tényleges alternatívává vált a buddhista nők számára, ugyanakkor jelzi azt is, hogy a nők számára azért ez is hagyott kívánnivalót maga után.

¹² Már csak a keretek adta lehetőségek miatt sem tárgyalható itt részletesen a *sati*, melynek eredetét Sati, vagy más néven Dakshayani, istennőre vezetik vissza (Bowker: 861). Ő ugyan nem elhunyt férje utáni bánatában, hanem amiatti szégyenében égette el magát, hogy apja, Daksha, oly tiszteletlenül bánt Sati férjével, Shívával. A *sati* gyakorlata keresztény misszionáriusok és hindu reformerek hatására már 1829-ben a brit gyarmatosítók alatt törvényileg tiltás alá került, de még a közelmúltban, 2008-ban is történtek ilyen esetek. Vö. a *The Times of India* híradását http://timesofindia.indiatimes.com/India/Woman_jumps_into_husbands_funeral_pyre/articleshow/3587874.cms, utolsó hozzáférés 2010. december 2.

részben éppen azért vált elfogadott intézménnyé a hindu kultúrában, mert féltek attól, hogy az egyébként bujaságra hajlamosnak vélt kamaszodó lányok elveszítik szüzességüket.¹³ Az azonos kasztból és jó családból való származás, valamint a vőlegényénél fiatalabb életkor mellett a lány szüzessége volt tehát az egyik előírása a házasságkötésnek.¹⁴

A szüzesség, mint érték kérdése az iszlám vallásban olyan formában kerül felszínre, hogy törvényes, legális szexuális aktus csak a házasság intézményén belül volt elképzelhető (Ali, 2006: 56). Következésképp a szüzesség elvesztése is csak a házasság keretein belül történhetett. Ez – legalábbis elméletileg – vonatkozott mind a férfira, mind a nőre – ahogy azt még a házasságon belüli nemi élet kérdésénél ismét látni fogjuk.

De hogy a lányok szüzességének milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak, arra a megerőszakolt lányokkal való bánásmód szolgáltatja a legerősebb bizonyítékokat (Shalhoub-Kevorkian, 2008). A legmegrendítőbb kétségkívül annak a 15 éves palesztin lánynak az esete, akit úgy erőszakoltak meg, hogy nem történt teljes behatolás, következésképp a szűzhártyája épségben maradt. Ennek ellenére az aktustól a lány állapotos lett. Az anyja azt kérte az orvostól, hogy lehetőleg úgy abortálja a magzatot, hogy a szűzhártya továbbra is ép maradjon. Az orvos bele is egyezett, és egyfajta császármetszéssel távolította azt el, mit sem törődve a vele járó fájdalommal és szenvedéssel. Ez annál is inkább kivitelezhető volt, mert az anya meg tudta győzni a lányát, hogy szüzessége megőrzése mindennél fontosabb. Ezt természetesen még az is elősegíti, hogy a lányok jól tudják, a társadalmi elvárás az, hogy ilyen esetben vagy „fedjék el a kárt, vagy öljék meg a lányt”.¹⁵

A házasságon belüli nemi élet

Mind az iszlámban, mind pedig a hinduizmusban a nemi élet csak házasságon belül volt megengedett. A hinduizmusban a nemi élet pozitív vallási kötelezettség, mely – egyebek mellett – biztosítja, hogy a hívő ne hulljon ki Brahman világából. Egyes hindu vallási tekintélyek szerint „ha a férj három évig nem él nemi életet a feleségével, miközben az menstruál [tehát foganni képes], akkora bünt követ el, mintha magzatot hajtana el” (Pál és Kiss, 2006: 29). Ez az idézet azonban már előrevetíti, illetve jelzi azt is, hogy bizonyos tanítások szerint nemi életet csak gyermeknemzés céljából szabad élni, következésképp tiltott volt a nemi aktussal a termékenység időszakon kívül élni.¹⁶

¹³ Pál és Kiss (2006: 27) Meyerre hivatkozva megemlíti azt is, hogy emellett létezhetett még egy gazdasági motiváció is: „a családfőnek mihamarább jó férjet kellett találnia leányának, ám ha a házassági piacon nagy volt a verseny, igyekezett minél hamarabb „áruba bocsátani portékáját”.

¹⁴ Emellett még az eltérő nemzetiségbe való tartozás is feltétel volt, valamint az, hogy az ifjú pár az apa oldalán hat, az anya oldalán pedig négy nemzedéknyire visszamenően nem állhattak rokonságban egymással.

¹⁵ Shalhoub-Kevorkian idéz egy apát, akinek a lányát megerőszakolták, és az orvos közölte vele, hogy sebészi úton sem tudja a szűzhártyát megreparálni. „The father’s response was: ‘How am I going to facet he public? [...] In our cultur, we say Waitha bulitum fastairu [if you are faced with misery or calamity, cover it]. There are only two ways to hide the calamity: one is to kill my daughter; the other is to perform the hymen repair and not tell anybody about the incident. If you won’t do the hymen repair, you’ll be the reason for her death.” (2008: 186). Az ilyen társadalmi normák, elvárások ellen nagyon nehéz harcolni, de nem lehetetlen, mint ahogy azt a „honor crime” – a családi hírnév megóvása érdekében a ledéren viselkedő nők meggyilkolása a család egy férfi tagja által – elleni jordán civil mozgalom esete tanúsítja (Nanes 2008).

¹⁶ A nő termékeny időszakának (rtu) azokat a napokat tekintették, „melyek közvetlenül a menstruáció befejeződését követik [...] a menstruáció negyedik napjától (amikor az asszony tisztátalansága rituális fürdőjével véget ér) kezdődik és a tizenhatodik napig tart” (Pál és Kiss, 2006: 29). Tiltott volt még tovább a nemi aktus a hold változásának napjain is.

Bár az iszlám is csak a házasság keretein belüli nemi életet engedélyezi, és amint láttuk, törődik mind a férj, mind pedig a feleség nemi kielégítettségével, egy pontban megengedőbb volt a férfiak számára. Ez pedig az ágyasság intézménye. Az a férfi, aki megengedhette és megtehetette, ágyasokat/rabnőket¹⁷ is tarthatott, akikkel – a dolog természetéből adódóan értelemszerűen – nemi életet élhetett. A törvényes szexuális élet tehát csak házasságban, férj-feleség, illetve férj-ágyas/rabnő között történhet. Aki ezen kívül élt nemi életet, az a legsúlyosabb szexuális vétséget (*zina*) követte el, és a férfit és nőt is egyformán száz-száz korbácsütésre ítélték. Az ágyasság intézménye ma már nem engedélyezett az iszlám államokban. Ali (2006: 58) megfogalmazásában ugyanakkor egyes muszlim vallási irányzatok által jóváhagyott, úgynevezett házassághoz hasonló gyakorlatok kerültek, vagy kerülnek ismét felszínre. Ilyenek a shiíták és esetenként a szuniták által is elfogadott, és főleg a nyugati országokban gyakorolt *mut'a*¹⁸, a szaudi muftik által engedélyezett *zaway al-misyar*¹⁹, és a főleg Egyiptomban gyakorolt *zaway 'urfi*²⁰.

Önkielégítés, anális - orális szex tiltása

A hindu szent szövegek szerint a férfi spermiuma csak a nő hüvelyébe (*yoni*²¹) kerülhet, ha nem így történik, az gyilkosságnak minősül. Következésképp, ahogy Olivelle-re hivatkozva Pál és Kiss (2006) megjegyzi a kifejezés alatt érthetünk „önkielégítést, éjszakai magömlést, orális vagy anális szexet” (2006: 30, 24. lábjegyzet).

Hasonló a helyzet az iszlám vallásban is. Ibn Hayar Haytami XVI. századból származó listája²² többek közt egyértelműen tiltja a férfiak közti, illetve egy férfi és egy idegen (nem házastárs) nő közti anális nemi kapcsolatot, az állatokkal való közösülést, a leszbikus szexuális aktust, illetve a férjnek felesége tetemével történő közösülését.

Az évszázadok során a legtöbb iszlám tudós egyetértett abban is, hogy az önkielégítés *haram*, azaz tiltott dolog. Syed Mumtaz Ali²³ ugyanakkor Ahmed Hanbal imámra utalva azt állítja, hogy a könyörületes Allah elnézi azok vétkeit, akik a nagyobb gonoszság – mint például a homoszexualitás, az állatokkal való fajtalankodás, illetve a házasságtörés – elkerülése végett maszturbálnak.

¹⁷ Az angol szöveg (Ali 2006: 56) a következő kifejezéssel él, amikor arról beszél, hogy törvényes nemi élet csak a házastárral vagy ágyassal/rabszolgánővel történhet: „with a spouse or with what one's right hands possess” (akit az ember a jobbkezzel birtokol). A jobb-kézzelel való birtoklás egyértelműen rabszolgára (slave) utal, de az adott kontextusban Ali (2006: 57) slave-concubinage-ról beszél.

¹⁸ Időleges házasságként lehetne lefordítani.

¹⁹ Átmeneti házasság, melyben a házastársak jogai az átlagosnál korlátozottabbak.

²⁰ Hagyományos házasság, azaz olyan házasság, amelyet – elsősorban Nyugaton – csak a vallási hatóságok előtt kötnek meg.

²¹ Pál és Kiss (2006: 30, 23. lábjegyzet) megjegyzése tovább erősíti a nemi aktus gyermeknemzésre irányultságát, amennyiben a yoni nemcsak a nők külső és belső nemi szervét, hanem magát az anyaméhet is jelenti.

²² Idézi Ali (2006: 75). Lásd még Dobrovits Mihály: Szex és iszlám <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/dobrovits.html> utolsó hozzáférés: 2010. december 14.

²³ Vö. <http://muslim-canada.org/masturb.html>, utolsó látogatás: 2010. december 8.

Az abortusz tiltása

Nehéz lenne a hinduizmusban és iszlámban tényleges közös nevezőt találni az abortusz kérdéskörében. Bár a hindu kultúra korábban egyértelműen elítélte az abortuszt, a jelenkori gyakorlat egészen más értékek mentén rendezi be életét. Az iszlám állásfoglalása pedig már korábban sem volt ennyire egyértelmű, pontosabban ennyire „élet párti” (pro life).

A klasszikus hindu szövegekben az abortusz olyan súlyos bűnnek számított mind a nők, mind pedig a férfiak (!) számára, hogy azt a kasztból való kizárással büntették, és csak kemény aszkétikus vezekléssel volt lemosható. Mi több, a nő természetes vetélés esetén is tisztátalannak számított, méghozzá annyi napig, ahány hónapos volt a magzat.

Ez azonban a múlt. Az indiai társadalom 1972 óta törvényileg is engedélyezi a művi abortuszt. „Úgy tartják, hogy a beavatkozás, noha szenvedéssel jár, megelőzi azt a szenvedést, mely a későbbiekben a nőre vagy gyermekére várna. A modern Indiában szintén elfogadják a fogamzásgátlást és a sterilizációt is” (Pál és Kiss, 2006: 31).

Az iszlám egyértelműen megosztott az abortusz kérdésében.²⁴ Vannak, akik a Korán 16. szúrájának 72 versére²⁵ hivatkozva azt mondják, hogy az utódnemzés Allah ajándéka, ezért nem szabad vele visszaélni. Mások a Korán 6. szúrájának 151. versére – „Ne öljétek meg a gyermekeiteket szegénység miatt – mi ellátunk benneteket és őket a szükségessel!”²⁶ – utalva egyértelműen tiltják az abortuszt. Csakhogy Hassan professzorra hivatkozva Daniel C. Maguire rámutat, itt a már megszületett gyermekekről, elsősorban lányokról van szó. Ráadásul a „megölésként” fordított szó nemcsak a fegyverrel, ütéssel vagy méreggel való veszélyeztetést jelenti, hanem a gyermekek megalázását, a megfelelő felneveléstől és iskoláztatástól való megfosztását is jelentheti.²⁷ Komoly érvek szólnak tehát amellet is, hogy a Korán nem tiltja az abortuszt.

Az abortuszt megengedő főbb iszlám jogi iskolák²⁸ többsége egyetért abban, hogy a művi abortusz az állapotosság első négy hónapjában lehetséges, feltéve, ha van valamilyen komoly ok – mint például az anya életének veszélyeztetettsége, vagy annak a lehetősége, hogy a fejlődő magzataból deformált vagy sérült gyermek születne. A zaidiva síita irányzat ugyanakkor mindaddig megengedhetőnek tartja az abortuszt, amíg „élet nem lehelődik a magzatba”, függetlenül attól, hogy van-e bármiféle komoly ok a művi vetélésre.²⁹ Ez gyakorlatilag az abortusz korlátlan alkalmazhatóságát jelenti.

²⁴ Egyértelműen ezt az álláspontot – bár kevésbé részletesen kifejtve – képviseli Phra Medhidhammaporn (1994) is.

²⁵ „Allah saját magatokból támasztott nektek feleségeket. És adott nektek a feleségeitektől fiakat és unokákat. És mindenféle jóval látott el titeket. Vajon a hamisban hisznek, és hálátlanok Allah kegyével szemben?” <http://www.egyistenhit.com/Quran/default.php>, utolsó látogatás 2010. december 13.

²⁶ <http://www.egyistenhit.com/Quran/default.php>, utolsó látogatás 2010. december 13.

²⁷ http://www.religiousconsultation.org/islam_contraception_abortion_in_SacredChoices.htm, utolsó hozzáférés 2010. december 8.

²⁸ Az iszlámban öt főbb iskola létezik. A négy „klasszikus” iskola – alapítójuk nevei után – a malikita, a hanifita, sháfita, és a hanbalita. Az ötödik a shíta irányzat számos iskolájára utal.

²⁹ http://www.religiousconsultation.org/islam_contraception_abortion_in_SacredChoices.htm, utolsó hozzáférés 2010. december 8.

Az iszlám a születésszabályozás más módjait is ismeri.³⁰ Ilyenek a *coitus interruptus* (azaz megszakított közösülés), amelynek alkalmazásához – az öt főbb iszlám iskolából négy véleménye szerint – azonban a férfinak meg kell kérnie a nő engedélyét is. És innentől kezdve az *ijtihád*-ra hivatkozva, vagyis a már egyszer megengedett alapjából kiindulva analogikus érveléssel azt mondhatják, hogy minden olyan fogamzásgátló eszköz, illetve módszer megengedett, amely nem okoz állandó sterilitást.

A fogamzásgátlás is megengedett tehát.³¹ Indoklásul nemcsak gazdasági és egészségügyi okokat lehet felhozni, hanem még a nők előnyösebb külalakjának megőrzését, sőt az utódok minőségének fejlesztését is (!). Ez annak fényében már jobban érthető, ha figyelembe vesszük, hogy az iszlám a közjót tartja mindennél fontosabbnak. A beteg, gyenge vagy fejletlen, avagy a későbbiekben nem tanuló-tanítható gyermekek pedig nem jók az *umma* (társadalom) számára.

A homoszexualitás kérdése

Mivel a hinduizmusban a nemiség egyértelműen és elengedhetetlenül összekötődik az utódnemzéssel, az alá rendelt, ezért az egyneműek nemi kapcsolata teljesen idegen a hindu kultúrában. Így természetesen abban sincs különbség, hogy férfiakra, vagy nőkre van-e szó.

Ahogy Pál és Kiss összegzi, a hindu irodalom nem vesz róla tudomást, morális megítélése pedig a szodómiával azonos kihágásnak tekinti. „Azok a megtévelyedett, gonosz-életű eszementek, kik örömeiket lelik abban, ha állatok ölével vagy férfiakkal közösülnek, nemzéképtelen férfiakként születnek majd újjá (Mahabharata XIII.133.51) Manu törvényei előírják, hogy ha egy férfi egy másik férfival közösül, vagy úgy viselkedik, mint egy nő, a kasztjából való kizárás legyen az osztályrésze ... maga a bűn pedig ... aszkétikus vezekléssel mosandó le. ... A nők közötti szexuális kapcsolat hasonló negatív megítélés alá esik: a leányok közti egynemű aktus komoly pénzbüntetéssel és tíz korbácsütéssel toroltatik meg, míg ha egy felnőtt nő egy leányt ront meg, azon nyomban leborotválják a fejét és számárhátra ültetve közszégyennek teszik ki. Alternatív büntetésként két ujját vágják le.” (2006 : 33)

A homoszexualitást még ma is bünteti az indiai társadalom, akár életfogytiglani börtönbüntetéssel is.

Egészen más a homoszexualitás kérdése, megítélése az iszlámban. Ahogy azt már Ibn Hayar Haytami XVI. századból származó listája kapcsán említettem, a homoszexualitás – mind a férfiak, mind a nők számára – *haram*, azaz tiltott. Mi több, Ahmadinejad iráni elnök 2007 szeptemberében a new yorki Columbia egyetemen tartott előadásában kereken

³⁰ Az iszlám kultúra büszkén hangsúlyozza, hogy a „sötét középkorban” az európaiak Avicenna Törvény c. munkájából értesülhettek mintegy húsz olyan szubsztanciáról, melyeket születésszabályozásra használhattak. http://www.religiousconsultation.org/islam_contraception_abortion_in_SacredChoices.htm, utolsó hozzáférés 2010. december 8.

³¹ Daniel C. Maguire-ral (http://www.religiousconsultation.org/islam_contraception_abortion_in_SacredChoices.htm, utolsó hozzáférés 2010. december 8.) ellentétben Dobrovits Mihály szerint az iszlám „alapvető szabályként tartja, hogy a fogamzás gátlása minden esetben tilos. A házasság alapvető célja amúgy is a gyermekáldás, így a hívő muszlim nem zárkozhat el az elől, ha Allah gyermekkel kívánja megáldani kapcsolatát. Az iszlám felfogás szerint a fogantatás, lévén a lehetőség és a valóság között iszonyatos aránytalanság úgyis inkább Allah, s nem az ember műve. Éppen ezért szigorúan tilos az orális vagy az anális közösülés” (<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/dobrovits.html> utolsó hozzáférés: 2010. december 14).

kijelentette, hogy országában – az Amerikai Egyesült Államokkal ellentétben – nincsenek is homoszexuálisok.³²

A valóság azonban egész más. A szexuális orientáció körüli tabuk a Közel Keleten olyan erősek, hogy a térségben nyilvánvalóan és évszázadokra visszamenően gyakorolt homoszexualitásról való hallgatás, illetve annak tagadása a hipokrita viselkedés iskolapéldájává válhat. Ennek részbeni oka az, hogy az iszlám kultúrkörben létezik két olyan elv, amelyek lehetővé, mi több, szinte előírassá teszik – többek közt a homoszexualitásról való – hallgatást. Az egyik ilyen elv, hogy nem illik, nem szabad felfedni, nyilvánossá tenni a bűnt, függetlenül attól, hogy az az illető személy sajátja-e, vagy másé. A másik elv pedig azt mondja ki, hogy nagyobb bűn bizonyos szabályok tagadása, mint azok megszegése (Ali, 2006: 78). Így aztán a muszlimok döntő többsége a „ne kérdezd, ne mond” gyakorlatát alkalmazza.

A válás

A válás kérdéskörében hasonló állásponton van a hinduizmus és az iszlám: bizonyos körülmények esetében lehetséges. Bár a hindu törvénykönyvek szerint a válás a nők számára nem lehetséges, de ha a férj impotens, kasztjából kitaszított, súlyos beteg, nyomorék – azaz a vele való házasság nem eredményez kíváncs utódokat – akkor nemcsak lehetséges, hanem kötelessége is a nőnek a válás. A férj is elküldheti azt az asszonyt, aki tíz éven át nem szül neki gyermeket, vagy tizenkét év után is csak leánygyermekkel áldja meg, illetve tizenöt év után azt, akinek minden gyermeke meghal. Azt az asszonyt azonban, „akinek éles a nyelve, azonnal el kell küldenie. Az erényes feleség számára ilyen lehetőség nincs, „még akkor is istenként szolgálnia kell férjét, ha az erénytelen, kéjvágyó, és minden jó tulajdonságnak híján van.”³³ Indiában 1955 óta törvényileg engedett a válás.

Bár a Korán a perlekedő házaspárok számára a megbékélést ajánlja – akár közvetlenül a házastársak, akár egy, a házastársak családjából származó mediátor által –, ha az mégsem lehetséges, akkor az iszlám a válásnak legalább négy formáját ismeri. A leggyakoribb a *talaq*, az asszony férj általi elbocsátása, melynek két változata – visszavonható, és vissza nem vonható – létezik. A *talaq thalatha*, a hármass válás³⁴, mely talán a nem-muszlimok számára a legismertebb, egyszer s mindenkorra, visszavonhatatlanul megszünteti a házasságot. A nő számára is lehetséges a válás. Ennek egyik formája a *khul'*, ami kártérítésért való válást jelent: ilyenkor a nőnek vissza kell fizetnie a menyasszonyváltságot, amelyet a férje a házasságkötéskor a lány családjának fizetett, vagy egy más, meghatározott összeget. Ehhez természetesen a férj beleegyezése szükséges. A másik lehetőség a nők számára a törvényi válás (*firaq*, *faskh*, vagy *tatliq*), amikor a nőnek jogi lehetősége (oka) van a válásra, mint például az, ha a férje nem tartja őt el, elhagyta, életfogytiglani börtönre ítélték, vagy bántalmazta.

³² Idézi Ilkharacan (2008: 1). A helyzet iróniája, hogy évszázadokkal korábban a „keresztény Nyugat”, pontosabban a Brit Birodalom vélekedett úgy, hogy a homoszexualitás kifejezetten idegen, muszlim vétek (Sanders, 2005).

³³ Pál és Kiss (2006: 35). A szerzők azonban megjegyzik, hogy korábbi hindu szövegek a fenti megkötésekkel szemben még elfogadhatónak és megengedhetőnek tartották a válást, ha az mindkét fél kölcsönös megegyezésén alapult.

³⁴ A férj háromszor, egymás után kimondja, hogy „elválok tőled”.

Mindemellett meg kell említeni, hogy Mohamed próféta szerint bár Allah törvényileg lehetővé tette, semmi sem olyan utálatos a szemében, mint a válás (Ali, 2006: 24).

Poligámia

Pál és Kiss (2006: 40) szerint a jelenkori – monogám – gyakorlattal ellentétben, a házasság Indiában ismerte mind a poligámia (többnejűség), mind pedig a poliandria (többférjűség) gyakorlatát, sőt még a szexuális szabadosság, valamint „a csoportházasság bizonyos formái vagy a közvetlen rokonokkal való intimitás sem számított ismeretlennek”.

A köztudatban a többnejűség leginkább az iszlámmal kapcsolatban él. Valóban, a *saría* lehetővé teszi, hogy egy férfi négy törvényes feleséget, illetve, ahogy láttuk, ágyasokat tartson, csak hogy az ebből fakadó anyagi és fizikai terheket³⁵ gyakorlatilag nagyon kevesen tudják vállalni. Ahogy azt Dobrovits Mihály nem kis öniróniával megjegyzi, a „közel-keleti poligámia jószerivel éppen olyan fikció, mint a nyugati monogámia.”³⁶

A hinduizmus és iszlám összehasonlítása után rátérhetünk a buddhizmus nemiségről való felfogásának tárgyalására, pontosabban arra, hogy miért hiányzik ez, illetve, hogy milyen társadalmi következmények származnak ebből.

A buddhizmus „tanítása”

A házasságot és a nemiséget illetően a buddhista tanítás meglehetősen liberális, ami az alapkoncepció ismeretében már nem is olyan meglepő. Hogy valaki házasságra lép-e, vagy nem, hogy önként vállalt (szerzetesi vagy laikus) cölibátusban él-e, vagy aktív nemi életet él hetero- vagy homoszexuális³⁷ kapcsolatban, mindez teljesen egyéni döntés kérdése. Ezekre nincsenek vallási előírások. Mindezt persze annak fényében kell értelmezni, hogy mind a nemiség, mind a házasság, mind pedig a családalapítás a magasabb spirituális célok elérésének akadályaként szerepel a buddhista világfelfogásban.

Az iszlámmal, kereszténységgel és hinduizmussal ellentétben valószínűleg azért sem biztatja követőit a Buddha arra, hogy „szaporodjanak és sokasodjanak”, mert szerinte a születés (és szülés) mindig szenvedést von maga után.³⁸ Így már érthetőbb az is, hogy a buddhisták számára semmi akadálya sincs a születésszabályozásnak, elfogadhatónak tartanak minden olyan módszert, amelyben nincs abortusz, egy élő lény meggyilkolása. Viszont az (akár szándékolatlan) öléstől való félelem, illetve tartózkodni akarás az oka annak, hogy a

³⁵ A férjnek ugyanis – amint láttuk – gondoskodnia kell adott esetben mind a négy felesége szexuális kielégültségéről is.

³⁶ Dobrovits Mihály: Szex és Iszlám. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-tár. <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/dobrovits.html> utolsó hozzáférés: 2010. december 14. Az általános – monogám – helyzet hangsúlyozása mellett Dobrovits megjegyzi, hogy a gazdag, Öböl menti olajországok kivételt képeznek, „ahol ma is divat két, egy fehér és egy fekete, feleség tartása.”

³⁷ A buddhista alapkoncepció fényében az, hogy valaki hetero- vagy homoszexuális, teljesen irreleváns, egyik sem jobb, vagy rosszabb a másiknál, hisz a vágyak feladása, mint cél fényében mindkettőtől meg kellene szabadulni. Vö. Zwilling (1992), és főleg Schalow (1992), aki rámutat, hogy a japán homoszexuális kultúra megteremtője maga a buddhizmus, mivel a szigetországra a buddhizmus „importálta” a „férfi-szerelmet” (male love).

³⁸ Ahogy Phra Medhidhammaporn (1994: 69) idézi „Dukkha jati punappunam”. Ha másképp nem jelzem, a buddhizmus erkölcsiséggel kapcsolatos tanítását Phra Medhidhammaporn (1994) tanulmánya alapján ismertetem.

buddhisták számára születésszabályozási módszerként inkább ajánlják az önmegtartóztatást, mint a különféle fogamzásgátló eszközök használatát.

Ennek ellenére – főleg Japánban – igen óriási a művi abortuszt igénybevevő nők száma (Smith, 1992). Hogyan lehetséges ez? Kétféle megközelítésben is tárgyalhatjuk a témát.

A buddhisták tartózkodnak az élő lények megölésétől. A kérdés az, hogy a magzat mikortól számít élő lénynek. Phra Medhidhammaporn (1994: 71) közlésében a Buddha szerint a magzat a fogantatás (*patibandhi-khana*) pillanatától kezdve élőnek számít. A kérdés csak az, hogy mikor történik meg a fogantatás? Ehhez három feltételnek kell teljesülnie, egyszerre léteznie, nevezetesen:

- a szülők közösülésének,
- a nő fogamzóképességének, valamint,
- a Gandhabba jelenlétének.

A kulcs a „harmadik factor”, a Gandhabba, amit magyarul talán „újjászületés-tudat(osság)nak” lehetne fordítani³⁹. A Gandhabba nem más, mint a reinkarnáció során újjászületendő lény, aki az anya méhébe jön. Hogy ez a Gandhabba jelen volt-e a közösüléskor, azt természetesen nem tudhatja biztosan senki. Talán ez az egyik oka annak, hogy a buddhisták közül mégis oly sokan választják az abortuszt, mint születésszabályozási eszközt. Phra Medhidhammaporn magyarázatában azonban ez csak kimondatlanul létezik, ő sokkal inkább azt hangsúlyozza, hogy az abortusz, még ha az a fogantatás pillanatában történik is, lényegileg és gyakorlatilag egy emberi lény meggyilkolásával egyenlő. Éppen ezért a buddhista felfogás szerint az abortuszt sosem szabad családtervezési módszerként ajánlani, kezelni (1994: 73).

Smith (1992) ezzel szemben egy sokkal gyakorlatiasabb magyarázattal – és főleg társadalomkritikával – szolgál. Tanulmányának kutatási témája nem az abortusz *per se*, hanem az, hogy miért olyan népszerű az abortált magzatokért végzett buddhista kegyeleti rítus. Az egyik ok kétségkívül az, hogy a művi vetélés mind fizikailag, mind lelkileg-érzelmileg megviseli az abortuszt kérő nőt. A buddhista templomok, ahol az elvetélt magzatért bemutatott rítust végzik, így tehát a sokkolt nők mentális egészségének gyógyító helyeként foghatók fel.

Smith (1992) azonban kegyetlen – marxizmusra emlékeztető – kritikával tépi szét ezt az ájtatos leplet. A japán társadalomban a nők minden szempontból csak a férfiaknak alárendelt szerepben létezhetnek. Alárendeltek a férjüknek, az – abortuszt végző – (férfi)orvosnak, sőt a rítust bemutató szerzetesnek is. Ez, a japán társadalom „általános betegségének” az alárendeltségben, kiszolgáltatottságban való megnyilvánulása Smith (1992) szerint az egyik oka a művi vetélések magas számának. Állítja mindezt természetesen annak közlésével is, hogy ebben a beteg társadalomban a családtervezésnek, születésszabályozásnak más lehetőségei meglehetősen korlátozottak, és főleg kevésbé ismertek a nők számára. Ilyen megvilágításban pedig, teszi hozzá Smith, a nők krízishelyzetében vigaszt nyújtó buddhista templomok tulajdonképpen ugyanúgy okozói és fenntartói annak a krízisnek, melyből aztán a rítusok ellenszolgáltatásaként ugyanazok a templomok komoly anyagi hasznot húznak.

Hiba lenne azonban a buddhizmust ilyen erkölcsileg liberális, és főleg képmutató vallásként beállítani. Az, hogy a szexualitást önmagában az egyén döntésére bízza, egyáltalán

³⁹ Az angol szövegben „rebirth-consciousness” (*patibandhi-vinnana*) szerepel.

nem jelenti egy libertáriánus szemlélet propagálását.⁴⁰ De tény az, hogy a saját szabadságára utalt buddhista egyén számára szükséges lenne valamiféle iránymutatás. Walsh (1975) szerint ezt pedig a moderált keresztény attitűdben lelhetnék fel a buddhizmus követői (is). Eszerint „a szexualitás, nemiség megélése a monogám házasságban éppoly ideális kellene, hogy legyen a buddhisták számára, mint a keresztényeknek. Vagy legalábbis nem volna szabad oly gyorsan és könnyen elhagyni azt.”⁴¹

A „közös nevező”, és használatának korlátai

Amint az a fent tárgyaltakból kiderül, a három világvallás talán csak egyetlen ponton tud közös nevezőre jutni, de abban is inkább csak a konzervatívabb⁴² irányzatok. Ez pedig az abortusz tiltásában való viszonylagos megegyezés. Hogy erre lehet-e koalíciót építeni, az még számos más körülménytől függ, de ezek elemzése mindenképp a jelen tanulmány keretein túlra mutatnának.

Azt viszont itt is meg kell vizsgálni, hogy még abban az esetben is, ha lehetséges egy ilyen „közös nevezőre” hozás, milyen korlátai lennének annak. Egyszerűen megfogalmazva azt lehet mondani, hogy a közös állásfoglalás mellett, vagy annak ellenére, a világvallásokon belül továbbra is meg lenne az eltérő gyakorlat, és nem csak az egyén viselkedésének a hivatalos vallástól való eltéréséből adódóan, hanem más okok miatt is.

Ezek közül az első az, hogy mindhárom vallás nagyon sokrétű, változatos. Ahogy láttuk, csak az iszlám jogértelmezésének van ötféle iskolája, a buddhizmusnak két fő irányzata⁴³, a hinduizmusnak pedig számos, az egyén magatartását – legalábbis elméletben – nagymértékben szabályzó kasztja⁴⁴.

Említésre került az is az iszlámmal kapcsolatban, hogy bár világos elvek, normák léteznek, azok betartását mégsem kontrollálja a társadalom. Egyfajta „másképp írjuk, és másképp mondjuk, de legfőképp másként tesszük” hozzáállás ez.⁴⁵

⁴⁰ Ugyanakkor érdemes annak megfontolása is, amire Kamphuis (2001) mutat rá, nevezetesen a buddhizmus népszerűségére a „New Age”-ben. A buddhizmust az a felfogás, hogy bűneink és hibáink következményeit egy következő reinkarnációnkba jóvátehetjük, igen szimpatikusá teszi az individualizmust istenítő New Age követői számára. Kamphuis önéletrajzi írása jól szemlélteti ezt, amennyiben leírja, hogy a holland pszichológusok körében a hatvanas és nyolcvanas évek közt mennyire elterjedt volt a kábítószer-fogyasztás, az alternatív gyógy módok keresése, mely utóbbi magában foglalta a különféle New Age irányzatok és a buddhizmus egyidejű gyakorlását is.

⁴¹ „The ideal of sex only within monogamous marriage should be just as valid for Buddhists as for Christians. It should, at least, not be lightly departed from.” (Walsh, 1975).

⁴² Itt most egyfajta „pro-life” értelemben használható a konzervatív megkülönböztetés, különösen akkor, ha még a kereszténységet is megpróbálnánk bevonni a „koalícióba”. Erre hoz példát a bevezetőben említett Radford (1994).

⁴³ A két fő irányzat a Theravada és a Mahayana. Olykor különállónak tekintik a Vajrayana-t, olykor pedig a Mahayana egyik „alfajaként” nyilatkoznak róla. Természetesen ezeknek is mind-mind számos alváltozata van (Bowker 1997: 177-179).

⁴⁴ A többnyire foglalkozásokhoz köthető kasztok (és alkasztok) száma több ezerre tehető. A legkisebb technológiai változás újabb alkaszt (egyfajta cég) megalakításához vezethetett (McGilvray, 1982).

⁴⁵ Kádár Jánosnak tulajdonítják e mondás első két részének (másképp írjuk, másképp mondjuk) alkalmazását az 1968-as „új gazdasági mechanizmus” bevezetése után. Az MSZMP első titkára arra a kérdésre, hogy ha a kádári Magyarország, egy szocialista társadalom, a kommunizmus építésén fáradozik, akkor miért tér vissza, miért engedélyezi legalábbis kis mértékben a magánszektor.

Fontos tudnunk azt is, hogy az előírások is lehetnek ellentétesek, területenként, társadalmi rétegenként eltérők. Különösen áll ez a hinduizmusra, ahol egészen más normák vonatkoznak egy brahminra, mint egy érinthetetlenre (pariah).

Végezetül nézzük meg, hogy milyen okok miatt térhet el az egyén vallásossága az úgynevezett hivatalos vallástól⁴⁶. Nem biztos, hogy az egyén milyen és mennyire megfelelő vallási nevelésben, szocializációban részesült, azaz mennyire volt az a hivatalos vallásban való szocializáció. A keresztények számára például alapvető tanítás a „Tízparancsolat”, az amerikaiak döntő többsége azonban még a felét sem tudta megnevezni. Kérdés az is, hogy a szocializáció során mennyire internalizálta a tanultakat, azaz mennyire tette azokat ténylegesen a magáévá.

Az egyén eltérő vallásosságának forrása lehet az is, hogy mennyire volt korrekt a szocializáció során elsajátított vallási tudás. Egy jó szándékú, ámde kevésbé képzett hitoktató sajátos hiedelmeit multiplikálva adhatja tovább évek során. Egyáltalán nem biztos tehát, hogy az egyénben koherens kép alakul ki saját vallásáról; az inkonzisztenciák pedig további eltérések forrásai lehetnek.

Ennek az egyéni inkonzisztenciának lehet egy további következménye, hogy az egyén sajátos prioritásokat, egyéni sorrendet állít fel a hitelvekből és vallási normákból, elvárásokból. Így megtörténhet, hogy az egyén olyan elemeket tart fontos(abb)nak, melyek a hivatalos tanítás szerint kevésbé, vagy egyáltalán nem lényegesek.

Megtörténhet természetesen az is, hogy az egyén nem ért egyet a hivatalos valláserkölcse állásfoglalásaival. Különösen vonatkozik ez témánkra, a szexualitásra. A római katolikusok jelentős része nem ért egyet egyházának házassággal, nemiséggel kapcsolatos hivatalos tanításának számos elemével, mint például a szüzesség, születésszabályozás, abortusz, válás, a klérus cölibátussága, homoszexualitás kérdésköreivel – és főleg nem is követi azokat. Ráadásul már az 1980-as évek közepén az amerikai katolikusok 79 százaléka vélekedett úgy, hogy a pápával való egyetértés, tanításának elfogadása és követése nem szükséges a jó katolikussághoz.

A „közös nevező” korlátai közt kell feltétlenül megemlíteni azokat a gyakorlatokat, amelyek egy világvallás, vagy legalább egy szegmensének ugyan bevett, elfogadott elemeit képezik, de amelyek súlyos etikai kérdéseket keltenek másokban. Ilyen például az Észak-Afrikában, Közel-Keleten és Délkelet-Ázsia egyes részein a legkülönbözőbb vallású népcsoportok körében még ma is alkalmazott női genitáliák csonkítása (female genital mutilation, FGM). A női külső ivarszervek csonkításának elsődleges célja, hogy ezzel is csökkentsék a nőkben a tiltott szexuális tevékenység utáni vágyat.⁴⁷

Végezetül, bár egyáltalán nem utolsó sorban fontos azt is figyelembe venni, hogy a vallások a földrajzi és országonkénti eltérések mellett időben is változnak. Különösen fontos itt az új vallási mozgalmak megjelenésére és rövid időn belüli változására, szinte „hivatalos

⁴⁶ A hivatalos vallást legkönnyebben a nem hivatalos, népies vallásossággal szembeállítva lehet megragadni. Amíg korábban a vallás diffúz módon áthatotta a mindennapokat, addig a modern korban a vallás is az intézményi differenciálódás (specializálódás) következményeként alakult át, és aszerint definiálható. E specializáció eredményeként (1) kialakul egy jól meghatározott doktrinális tanítás, (2) a vallási szerepeket specialisták, „szakemberek” végzik, és (3) létrejön egy szervezet a doktrinális tanítás, valamint a rituális cselekedetek ellenőrzésére, és a tanítás terjesztésére (McGuire 1987: 81-82). Ha másképp nem jelzem, az egyéni vallásosság eltérésének okait McGuire (1987) munkája alapján tárgyalom.

⁴⁷ Minden bizonnyal a női genitáliák csonkítása elleni harc legismertebb műve a szomáliai származású londoni topmodel Dirie (1998) önéletrajzi könyve.

vallássá alakulására” rámutatni. Ezek az új vallási mozgalmak két irányban is módosíthatják egy világvallás házassággal, szexualitással kapcsolatos tanítását. Szigorúbbá, konzervatívabbá tehetik azt, melyre talán legjobb példa a magát kereszténynek valló Egyesítő Egyház⁴⁸, amely korábbi gyakorlatában még a házasságkötés után is évekig önmegtartóztató életre intette híveit. Más vallási entitások pedig éppen ellenkezőleg, liberálisabb, erkölcsileg megengedőbb formába önthetik ugyanazt a tanítást.⁴⁹ A Család – korábbi nevükön Isten Gyermekei (Children of God, COG) nevű magát ugyancsak kereszténynek⁵⁰ valló csoportosulás – kezdeti gyakorlatában megtalálható volt a „flirty fishing” (flörtölve halászás), melyben a női tagok szexuális szolgáltatásaikkal vonzották a férfiakat, illetve a csoporton belüli szabad szerelem egy bizonyos formája.⁵¹ A Család azonban arra is nagyon jó példa, hogy viszonylag rövid idő alatt hogyan változtatta meg, tette szigorúbbá, „konzervatívabbá” saját hitrendszerét és ebből adódóan gyakorlatait.⁵²

Az új vallási mozgalmak tehát egyrészt még tovább növelik a már amúgy is meglehetősen tarka kép változatosságát, másrészt pedig gyorsan intézményesül(het)nek, ezzel még inkább „gyengítik” az adott vallási kultúrkör egységét.

Mindent összevetve tehát a „közös nevező” alkalmazhatósága meglehetősen esetleges. Eleve kérdéses, hogy mennyire közös ez a nevező, de ezt még tovább módosítják a felsorolt korlátok.

Összegzés helyett

A tanulmány vizsgálódása arra irányult, hogy lehetséges-e, s ha igen, mennyiben lehetséges a nem keresztény-zsidó gyökerű világvallásokkal, azaz a hinduizmussal, buddhizmussal és iszlámmal egy, a családért felelősséget érző-vállaló koalíció. Legalábbis e vallások konzervatívabb csoportosulásai egy pontban, az abortusz kérdésében valószínűleg egyetértenének, s ezen a ponton elindulhat egyfajta párbeszéd közöttük. Ennek a közös alapnak azonban, ahogy láttuk, számos bizonytalansága van. Koalícióról álmodni egyelőre felelőtlenység lenne, de talán nem is ez a legfontosabb teendő.

Fontos, és lehetséges azonban a világvallások folytonos tanulmányozása, hisz önmagukban is változnak, alakulnak. Hasonló megfontolásból érdemes az új vallási mozgalmakat figyelni, vizsgálni. Adott esetben akár tanulhatunk is mind a világvallások „klasszikus”, mind pedig azok új megjelenési formáitól. Felmerülhetnek olyan újabb szempontok, amelyek akár biztosabb alapra is helyezhetik a családért – esetlegesen közösen – végzett munkát.

⁴⁸ De amelyet az Egyházak Világtanácsa nem tart annak. Az Egyesítő Egyházzal lásd bővebben Török (2008).

⁴⁹ Egy ilyen hindu mozgalomra, Osho mozgalmára Pál és Kiss (2006) is felhívja a figyelmet.

⁵⁰ S amelyet az Egyházak Világtanácsa ugyancsak nem tart annak. Tanulmányozásukhoz lásd (Melton, 1994, 1997).

⁵¹ Ha az egyik tag missziós tevékenységet folytat egy idegen helyen, és ott szexuális vágya támad valaki iránt a csoporton belül, akkor annak beleegyezésével a misszionáló tag nemi aktust létesíthet az illetővel. (Egy tag személyes közlése.)

⁵² Vö. „What we believe” <http://www.thefamily.org/en/about/our-beliefs/>, és a szexualitásról szóló tanításuk <http://www.thefamily.org/en/about/our-beliefs/sexuality/> utolsó hozzáférés mindkettőhöz: 2010. december 15. A gyermekek és a nők csoporton belüli helyzetéről külön nyilatkozatokat tettek közzé, melyek elérhetők a szerzőnél pdf. Formátumban.

Fontos annak tanulmányozása is, hogy az egyes vallási értékek hogyan jelennek meg egy adott társadalom gondolkodásában, különös tekintettel a családról, házasságról vallott gondolkodásában.⁵³ S főleg, hogy hogyan változnak azok az idő folyamán.

A munkából nem fogunk kifogyni.

Irodalomjegyzék

- Ali, K. (2006): *Sexual Ethics and Islam. Feminist Reflections on Qur'an, Hadith and Jurisprudence*. *Oneworld*, Oxford.
- Bartholomeusz T. (1992): „The Female Mendicant in Buddhist Sri Lanka” Pp. 37 – 63, in Caberon, J. I. (szerk.) *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Baumann M. (2002): „Hinduism” Pp. 586 – 597 in Melton, J. G. and Baumann, M. *Religions of the World*. Santa Barbara – Denver – Oxford (England), ABC CLIO.
- Beverly J.A. (2002): „Islam” Pp. 677 – 691 in Melton, J. G. and Baumann, M. *Religions of the World*. Santa Barbara – Denver – Oxford (England): ABC CLIO.
- Bowker J. (1997): *Oxford Dictionary of World Religions*. *Oxford University Press*.
- Cabazon J. I. (1992): „Gender and Buddhist History” Pp. iii – xix, in Caberon, J. I. (szerk.) *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Dirie W. (1998): *Desert Flower. The Extraordinary Journey of a Desert Nomad*. *William Morrow Publisher*, (1st edition).
- Faure B. (1998): *The Red Thread. Buddhist Approaches to Sexuality*. *Princeton University Press*, Princeton, New Jersey.
- Faure B. (2003): *The Power of Denial. Buddhism, Purity, and Gender*. *Princeton University Press*. Princeton and Oxford.
- Ilkharacan P. (2008): „Introduction: Sexuality as a Contested Political Domain in the Middle East” Pp. 1-17, in Ilkharacan, P. (szerk.) *Deconstructing Sexuality in the Middle East. Challenges and Discourses*. ASHGATE.
- Kamphuis M. (2001): *Buddhista voltam. Egy zarándokút vége*. *Evangéliumi Kiadó*, Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2002): *Népszámlálás 2001. 5. Vallás, felekezet*, Budapest: KSH.
- Levering M. L. (1992): „Lin-chi (Rinzai Ch'an and Gender: The Rhetoric of Equality and the Rhetoric of Heroism” Pp. 137 – 158, in Caberon, José Ignacio (szerk.) *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Lewis J. R. – Melton J. G. (szerk.) (1994): *Sex, Slander and Salvation. Investigating The Family / Children of God*. Stanford, California: Center for Academic Publication.

⁵³ Vö. Rosta – Tomka (2010), s azon belül Tomka (2010), illetve Török – Martos – Horváth-Szabó (2010) írásait.

- McGuire M. B. (1987): *Religion: The Social Context*. Second Edition. *Wadsworth Publishing Co.*, Belmont, California.
- McGilvray D. G. (szerk.) (1982): *Caste Ideology and Interaction*. *Cambridge University Press*.
- Melton J. G. (1997): *The Children of God. „The Family”*, *Signature Books in cooperation with CESNUR*.
- Nanes S. E. (2008): „Fighting Honor Crimes: Evidence of Civil Society in Jordan” Pp. 65 – 81, in Ilkharacan, P. (szerk.) *Deconstructing Sexuality in the Middle East. Challenges and Discourses*, ASHGATE.
- Pál D. és Kiss K. (2006): „Szex, szerelem, szentség a hinduizmus vallási rendjében” *Keréknymok*, 1: 23-60.
- Phra Medhidhammaporn (Prayoon Mererk) (1994): *Buddhist Morality*. Mahachulalongkornrajvidyalaya University.
- Radford R. R. (1994): „Vatican alliance with Muslims did not materialize in Cairo - United Nations conference on population” *National Catholic Reporter*. October 14.
- Rosta G. és Tomka M. (szerk.) (2010): *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Agóra IX. Budapest: OCIPE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.
- Schmidt J. (1998): *Ázsia világossága (Buddha élete, tana és egyháza)*, *Aszklépiosz 2000 Kiadó*, Budapest.
- Shalhoub-Kevorkian N. (2008): „Towards a Cultural Definition of Rape: Dilemma in Dealing with Rape Victims in Palestinian Society” Pp. 177 – 198, in Ilkharacan, P. (szerk.) *Deconstructing Sexuality in the Middle East. Challenges and Discourses*. ASHGATE.
- Smith B. (1992): „Buddhist Women of the Contemporary Maharashtrian Conversion Movement.” Pp. 91 – 110 in Caberon, J. I. (szerk.), *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Sponberg A. (1992): „Attitudes toward Women and the Feminine in Early Buddhism” Pp. 3-36, in Caberon, José Ignacio (szerk.) *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Sanders D. (2005): „Flying the Rainbow Flag in Asia” paper presented at the Conference on Sexualities, Genders and Rights in Asia, Bangkok, July 7-9, 2005. <http://bangkok2005.anu.edu.au/papers/Sanders.pdf> utolsó hozzáférés 2010. december 14.
- Schalow P. G. (1992): *Kukai and the Tradition of Male Love in Japanese Buddhism*. Pp. 215 – 230, in Caberon, J. I. (szerk.) *Buddhism, Sexuality, and Gender*. *State University of New York Press*.
- Sutra Translation Committee of the United States and Canada (Dharma Master Lok To, director) (1998): *The Seeker's Glossary of Buddhism*. 2nd edition, updated and enlarged. New York – San Francisco – Niagara Falls – Toronto.
- Szalai A. (2009): *Vallási-világnézeti közösségek Magyarországon*, 2009. március 1. www.apologia.hu, utolsó hozzáférés: 2010. november 1.

- Szigeti J. (1994): „Újabb vallásfelekezetek” Felekezeti megoszlás Magyarországon, *Zárótanulmány*. Pp. 58-67.
- Tomka M. (2010): „Vallási helyzetkép – 2009” Pp. 401-426, in Rosta G. és Tomka M. (szerk.) Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei. Agóra IX. Budapest: OCIPE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.
- Török P. (2006): „Not a Child’s Play: An Attempt to Analyze Membership Figures of New Religious Movements in Hungary”. Pp. 130 – 141, In: Borowik, Irena (szerk.) *Religions Churches and Religiosity in Post-Communist Europe*. Krakow, Zaklad Wydawniczy NOMOS.
- Török P. (2007): És (a)mikor destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete. Interdiszciplináris szakkönyvtár 5. Budapest, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – *Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, HÍD Alapítvány*.
- Török P. (2008): „Az Egyesítő Egyház.” Pp. 131-152 in In: Máté-Tóth András, Nagy Gábor Dániel (szerk.) Vallásosság változatok: Vallási sokféleség Magyarországon. Vallás a társadalomban. Szeged: *JATE Press*.
- Török P., Martos T., Horváth-Szabó K. (2010): „Család, házasság és párkapcsolatok az értékek és elégedettség fényében” Pp. 53-80, in Rosta G. és Tomka M. (szerk.) Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értékrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei. Agóra IX. Budapest: OCIPE Magyarország – Faludi Ferenc Akadémia.
- Walshe, Maurice O’Connel (1975): Buddhism and Sex. Third and further revised version of the original Sangha Guide on Buddhism and Sex. *Published by the English Sangha Trust, Dharmapadipa*, London NW3, utolsó hozzáférés: 2010. november 2. <http://www.accesstosight.org/lib/authors/walshe/wheel225.html>.
- Zwilling L. (1992): „Homosexuality as Seen in Indian Buddhist Texts.” Pp. 203 – 214 in Caberon, J. I. (szerk.) Buddhism, Sexuality, and Gender. *State University of New York Press*.

Bemutakozások, Interjúk

Erőteljes szlovákiai mozgalom bontakozott ki a családok védelmében

Pogány Erzsébet

Szövetség a Közös Célokért, Nám. 1. mája 10-12., SK-81557 Bratislava, Slovakia

pogany@szakc.sk

A Szövetség a Családért szlovákiai mozgalom, melynek több felvidéki magyar szervezet is a tagja, április 5-én a pozsonyi Grassalkovich palota kertjében aláírásgyűjtést indított, a klasszikus családmódel értékeinek, a család és házasság intézményeinek védelme érdekében. A szervezetnek 350 ezer aláírásra van szüksége ahhoz, hogy Szlovákia elnöke referendumot írjon ki az ügyben.

Az aláírásgyűjtés kezdeményezői négy kérdést fogalmaznak meg a petíciós íveken, melyek – a szervezet szóvivője, Anton Chromík szerint – mind egy célt szolgálnak: Törvényi keretek biztosítsák, hogy egy gyermek számára az a legjobb, ha hagyományos családban, egy anya és egy apa mellett nő fel.

A szervezet képviselői abban is kikérik az emberek véleményét, egyetértenek-e azzal, hogy a házasság kizárólag egy nő és egy férfi között jöhet létre, valamint felteszik azt a kérdést is, elfogadják-e, hogy az egyenmő párok nem fogadhatnak örökbe gyermeket. „Céljaink nagyon egyszerűek, fel szeretnénk kínálni az emberek számára a lehetőséget, hogy elmondhassák, nem szeretnék szociális kísérletezést, felkínáljuk a lehetőséget a számukra, hogy elmondhassák, saját fejlődésük érdekében meg szeretnék tartani működő intézményeiket. Szeretnénk, hogy elmondhassák, egyetlen társas kapcsolat sem nevezhető házasságnak, ami nem egy nő és egy férfi között jött létre, vagy azt, hogy elmondhassák, két vagy több apa sem pótolhatja az anya szerepét és fordítva: két vagy több anya nem helyettesíthet egyetlen apát sem” – fogalmazott Anton Chromík a sajtónak az aláírásgyűjtés megkezdésekor.

A szervezet másik szóvivője, Peter Kremský hozzátette: szimbolikus oka van annak, hogy akciójukat a Grassalkovich palota kertjében kezdték el, 350 ezer aláírás után ugyanis ide szeretnék majd visszatérni. Ez az aláírásmennyiség szükséges ahhoz, hogy a szlovák államfő referendumot írjon ki az ügyben. Kremský emlékeztetett: a márciusban megválasztott új elnöktől, Andrej Kiskától ígéretet kaptak – amennyiben teljesítik az alkotmányos feltételeket –, nem fog a referendum kiírása elé akadályt gördíteni.

A Szövetség a Családért mozgalom (Aliancia za rodinu) kezdeményezői pártpolitikától és vallási felekezetektől függetlenül mindazon civil szervezetek felkutatását és megszólítását kezdeményezte, amelyeknek célja a magzat-, anya-, család- és gyermekvédelem, valamint a házasság tisztelete és a gyermekvállalás elősegítése. A polgári kezdeményezésként tavaly év végén 24 szlovák, családokkal foglalkozó szervezet, köztük a Keresztény Intézmények Fóruma polgári társulás, az Emberjogi és Családpolitikai Intézet kezdeményezésére alakult meg, és jelenleg már több mint 80 tagszervezet alkotja a szövetséget. A magyar szervezetek közül elsőként a Szövetség a Közös Célokért társulás csatlakozott a kezdeményezéshez, amelynek elnöke Duray Miklós, és 2001-től szlovákiai magyar civil szervezetek, jogi személyek társulásaként Felvidéken tájékoztató hálózatot működtet.

A Szövetség a Családért mozgalom referendumának célja, hogy a szlovák jogszabályokban továbbra is szilárdan meghatározva, a házasság egy férfi és egy nő közötti életközösséget jelentsen. Továbbá, hogy a fiatalok kellő tájékoztatást kapjanak a család fontosságáról és előnyeiről, amely közösség a házasságkötéssel jön létre. Szeretnék elérni, hogy a családra, mint a nemzet alappillére tekintsen a társadalom. Az örökbefogadásoknál pedig kritériumként szeretnék megjelölni a gyermekek családban való elhelyezését, ahol nem egyedülálló szülőként nevelik majd az örökbefogadott gyermekeket.

A kezdeményezést 2014. április 9-én támogatásukról biztosították a szlovákiai keresztény egyházak legmagasabb rangú képviselői, és közös nyilatkozatot írt alá Stanislav Zvolenský, római katolikus érsek, a püspöki konferencia elnöke, Fazekas László, a református egyház püspöke, Miloš Klátik, az evangélikus egyház püspöke, Ján Babjak, a görögkatolikus egyház vezetője és Rastislav, a pravoszláv egyház vezetője.

Interjú Pogány Erzsébettel A Felvidéki Magyar Családszervezetekről

Pogány Erzsébet

Szövetség a Közös Célokért, Nám. 1. mája 10-12., SK-81557 Bratislava, Slovakia

pogany@szakc.sk

Pogány Erzsébet neve a felvidéki közéletben, Magyarországon, a Kárpát-medencében, sőt a nyugati diaszpórában is sokak számára ismert, mert több évtizede szervezi a közösségi életet a Felvidéken, számos nemzeti együttműködési programba kapcsolódik be. Tavaly nyáron vállalta el, hogy bevonja a Családláncba a felvidéki magyar szervezeteket, amelyek tevékenysége a családokat, gyermekeket érinti, és koordinálja azok tevékenységét, a Családlánc felvidéki láncszemeinek erősítése érdekében.

Kérem, mutakozzék be olvasóinknak:

A pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetemen 1987-ben szereztem diplomát. 1992-ben a budapesti Századvég Politikai Iskolát végeztem el, és a Budapesti Közigazgatási Főiskola emberi jogi szemináriumán szereztem oklevelet. Tíz éven át a somorjai városházán dolgoztam különböző munkakörökben, három évig a helyi gazdálkodási osztályt vezettem. 1990-ben az Együttélés Politikai Mozgalom központi irodájának vezetője, majd sajtótitkára lettem. Hat évig Budapesten a Magyarok Világszövetségének felvidéki tanácsnoka voltam, egy évig a Rákóczi Szövetség alapítványi titkára, 2001-től pedig a Szövetség a Közös Célokért társulás igazgatójaként dolgozom itthon, Pozsonyban, és ebben a munkakörben a Felvidék.ma hírportál felelős kiadójának feladatát is ellátom.

Több éve tevékenyen részt veszek a szlovákiai magyarság társadalmi, politikai és kulturális életében. Községi embernek ismernek, s ez talán abból adódhat, hogy testvéreimmel korán árvaságra jutottunk, és a nővérem családjában nevelkedtünk. Sorsom alakulását nagyon sokan figyelték féltő szeretettel, tanítóimtól kitüntetett figyelmet kaptam. Olyan közösségbe születtem az akkori Somorján, ahol nem engedték el a bajba jutott ember kezét; ennek is köszönhetem, hogy az életem révbe ért. Az iskolában is örökké szervezkedtem, sokat szerepeltem – ilyen indíttatást kaptam a tanítóimtól. Első munkahelyem a somorjai városháza volt, ott is, azóta is közösségi problémák megoldásával foglalkozom, emberekkel kerülök kapcsolatba.

Hogyan került kapcsolatba a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetségével és a Családlánccal?

A Szövetség a Közös Célokért társulás, amelynek igazgatója vagyok, valójában a szlovákiai magyar szervezetek jogi társulásaként 2001-től tájékoztató irodahálózatot működtet Felvidék magyar városaiban. Tavaly nyáron vállaltuk el, hogy bevonjuk a Családláncba a felvidéki magyar szervezeteket, amelyek tevékenysége a családokat, gyermekeket érinti, és koordinálja azok tevékenységét a Családlánccal való kapcsolat erősítése érdekében.

Mint ismert, a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetségének (KCSSZ) alapításában 2001-ben három szlovákiai nagycsaládos szervezet vállalt szerepet: a FECSKE Nagycsaládosok Társulása (elnöke Dr. Tóth Attila), a Mátyusföldi Nagycsaládosok Egyesülete (elnöke a peredi Pásztor Csaba), a Kistárkányi Nagycsaládosok Egyesülete (elnöke Buzogány Katalin).

A KCSSZ a budapesti Nemzeti Erőforrás Minisztériummal együttműködve 2012 tavaszán alakította meg a Kárpát-medencei Családláncot, amelynek célja, hogy felkutassa és összefogja a határon túli magyar lakta területeken a családdal foglalkozó civil szervezeteket, a nagycsaládos egyesületek mellé.

A Családlánc bővítése további tagokkal Felvidéken azonban sajnos két évig váratott magára, sokáig a felvidéki láncszem volt a leggyengébb a láncban.

A KCSSZ vezetői részt vettek 2013. július 18-án a tallói Esterházy kastélyban megrendezett ünnepségen, több felvidéki szervezet összefogásával megtartott emléknapon. Az alkalmat az adta, hogy 250 évvel ezelőtt itt nyílt meg az első magyar állami árvaház, és itt ünnepelte a Mátyusföldi Nagycsaládosok Egyesülete megalakulásának 15. évfordulóját. A KCSSZ vezetői itt kérték fel a Szövetség a Közös Célokért társulást, hogy koordinálja a Családlánc erősítése érdekében szervező munkát a Felvidéken. Rövid idő alatt, 2013 júliusától több szervezet kérte a felvételét a Családláncba. Tizenegy új szervezet csatlakozására Rozsnyón került sor, ahol „A család a nemzet alappillére” címmel 2013. november 8.-án konferenciát szervezett a Szövetség a Közös Célokért társulás (SZAKC) és a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége (KCSSZ). A rozsnyói konferencia egyik programpontja volt, hogy a KCSSZ által létrehozott Családlánchoz csatlakozó új felvidéki szervezetek aláírták a csatlakozási nyilatkozatot. A FEMIT (Felvidéki Magyar Ifjúságért Társulás) elnöke, Győri Margit Dunaszerdahelyről, a Jóindulat-Dobroprajnost’ társulás elnöke, Puss Sándor jezsuita szerzetes, a Kuckó polgári társulás elnöke, Csémi Ildikó Komáromból, a Szövetség a Közös Célokért társulás igazgatója Pogány Erzsébet, a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség elnöke, Csémi Szilárd megbízásából Kukoricás Róbert, a Szlovákiai Református Egyház Diakóniai Központ igazgatója Rácz Jolán Marcelházáról, a Carissimi polgári társulás elnöke, Tóth Erika megbízásából Zupko Mária, a KIK- Keresztény Ifjúsági Közösségek, Nagy Attila elnök nevében Puss Sándor jezsuita szerzetes, a Komáromi Protestáns Nőegylet elnöke, Körtvélyesi Piroska nevében Gál Mária, a Jó Pásztor szervezet vezetője, Szabóné Kozár Éva Perbenyikből. Továbbá csatlakozott a somorjai Vita Humana polgári társulás is, melynek elnöke Bándy Katalin. És azóta a szervezetek sora még tovább nőtt, csatlakozott a Gömöri Kézművesek Társulása, Várhosszúrét - Nagy György elnök vezetésével, a Kultúráért és Turizmusért Társulás, Búcs- Szobi Eszter, elnök, a Mentálhigiénés segítőközpont, Rozsnyó- Drenkó Zoltán, református lelkész, és Rákóczi Magyar Ház, Rozsnyóról - Palcsó Zsóka, elnök.

A csatlakozó szervezetek feladatul tűzték ki a gyermekekkel való foglalkozást, a család intézményének erősítését, ezáltal a felvidéki magyar közösség építését.

A Családlánc eseményeiről rendszeresen tájékoztattuk a sajtón keresztül az érdeklődőket, elsősorban a Felvidék.ma portálon, a Pátria Rádióban és a Kossuth Rádióban nyílt erre lehetőség.

A szervezet építése során több emlékezetes eseménybe kapcsolódtunk be: szeptember 19-én Ókovács Szilveszter, az Operaház főigazgatója jóvoltából meghívást kapott több mint ezer határon túli magyar néző, Guiseppe Verdi: Falstaff című operájának főpróbájára. Felvidékről a magyar családokkal foglalkozó szervezetek képviselői jutottak el a rendezvényre a SZAKC

szervezésében. Ezután 2013 szeptemberében részt vettünk a KCSSZ által szervezett őszi Családláncos találkozón Sonkolyoson, ahol megbeszéltük az együttműködés módját, valamint az új szervezetek felkutatásának és becsatlakozásának módját.

Az elmúlt év decemberében csatlakoztunk a Szövetség a Családokért elnevezésű mozgalomhoz. Ezt a mozgalmat huszonnégy szlovák, családdal foglalkozó szervezet – akik a konzervatív, keresztény értékrend képviselői – hozták létre, és arra hivatott, hogy közös összefogással támogassa a házasság és a család intézményét Szlovákiában.

Kárpát-medencei családtalálkozót szervezett a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége február 15-én a magyar Országházban, a több száz vendég közt felvidékiek is voltak. Felvidékről tizennégy, családdal foglalkozó szervezet képviselői élvezhették a vendéglátást. Részt vettek a rendezvényen az egyes szervezetek vezetői és családok, akik odahaza önkéntes munkával segítik a saját egyesületüket. Az országházban a Családlánc felvidéki tevékenységéről, eredményeiről örömmel számoltam be. Az eseményről részletesebb beszámoló innen tölthető le:

<http://www.felvidek.ma/nezopont/publicisztika/44252-a-csaladlanc-felvideki-szervezetei-a-magyar-orszag hazban>

Interjú Botos Katalin közgazdással

Az Európai Családtudományi Szemle az első időszakban intenzíven szeretne foglalkozni az európai fogyasztói társadalmakra jellemző család körüli válság tüneteinek okaival és a lehetséges kivezető utak keresésével. Ezen interjúban e témakörrel kérdezzük Botos Katalint, aki ismert szakember és a közgazdaság-tudomány doktora.

A család körüli válság néhány jellemző tünete:

- az utóbbi évtizedekben lecsökkent a házasságkötések aránya,
- gyakorivá váltak a házasság előtti együttélések,
- elszaporodtak az élettársi kapcsolatok,
- a fiatalok fele nem is házasodik meg,
- magasra nőtt a válások aránya,
- egyre több gyermek nevelkedik csonka családban,
- egyre több gyermek nevelkedik válás utáni bonyolult és új környezetben,
- az utolsó másfél emberöltő alatt a depresszió megtízszereződött az USA-ban, ennek okát az individualizációban és az önzésben látják (mondta idén az amerikai pszichiátriai társaság elnöke). (A szerkesztő megjegyzése: az individualizáció és az önzés szorosan összefügg a párkapcsolatokban bekövetkezett változásokkal),
- a nemek nem tisztelik egymást,
- demográfiai krízis, nincs elég gyermek és előrepszik a társadalom.

I. Kérdés: Mi az Ön álláspontja a család fogalmáról? Házasságon kell-e alapulnia egy családnak? Mit szol az élettársi kapcsolatokhoz? Mi a véleménye a házasság előtti szabados nemi viselkedés általánossá válásáról?

B. K. válasza:

Egyértelműen a házasság intézménye mellett voksolok. Akkor is, ha látom a statisztikai adatokat, ha érzékelem a legszűkebb környezetemben ezen intézmény megingását. Általában az jellemzi életfelfogásomat, hogy a hosszú távú stratégiai szemléletet tartom alapvetőnek. Modern ember vagyok, nem pusztán a hagyományok tisztelete beszél belőlem, és nem is csak a valláserkölcsei felfogásom, amelynek értelmében a házasság egy férfi és nő életre szóló kapcsolatát jelenti. Mint közgazdász, úgy gondolom, hogy életünk valóban egy kis vagyon, amellyel gazdálkodni kell, minden értelemben. Anyagiakban és lelkiekben is. Vagyis, életünk első felében fel kell készülnünk a (várható élettartammal behatárolható) második szakaszra is. Nagy problémának találom, hogy a modern individualista társadalom-felfogás szinte olyan felnőttekből áll, akiknek nem voltak szülei, nincsenek gyerekei, és egy szál egyedül néz szembe a jövőjével, tartós társa sincs. Pedig a hagyományos társadalmi munkamegosztásban a család az alapegység. Elvakultság nem látni, hogy a férfi és női tulajdonságok különböznek, s ezek egymáshoz kapcsolódása biztosítja csak a harmonikus élet lehetőségét. A tulajdonságok természetesen nem abszolutizálhatók, vannak anyaszívű férfiak, és oroszán bátorságú nők is, mégis, általánosságban a férfi ereje és a nő szelidsége együttesen biztosíték a sors kihívásaival szemben. Mikor mire van szükség. A család a társadalom fennmaradásának

záloga. Ebben születik meg és nevelődik fel - hosszú éveken át - a gyermek, a következő generáció egy egyede. Az a szempont, hogy a gyermek (gyermekek) nevelése hosszú időt igényel, s apa-anya modellre is szükségük van, a tartós kapcsolatot preferálja. Emellett azonban az is óriási probléma, hogy a gyermekek kirepülése után az ember magára marad, ha tartós társa nincs. Különösen a nők. Szerencsés esetben az együtt megöregedett emberpár – házaspár – egymást jól ismerve, idős korukban kölcsönös támaszai, társai lehetnek egymásnak. A házasság tehát messze nem csak a szerelemnek, a szexuális kapcsolatnak az évezredek óta legitim kerete. József Attila szavai idéződnek fel bennem: „Kicsim, ne csüggedj, tartsd magad, Azért, hogy rongyoskodsz velem, Szövetség ez már, nem szerelem”. Talán úgy parafrázálhatnánk a verssorokat, hogy „nem csak szerelem.” Ráadásul azt látom, hogy ahol sikerült megőrizni a nagycsaládos keretet, ott a nagyszülők sokat tudnak segíteni az unokák körül, és láttam ennek a fordítottját is. Ahol az unoka segített a nagyszülőknek. A házasság életre szóló szövetség. Érdek- és érték-szövetség. Nem tagadható az előbbi sem. De nem az a döntő.

A házasság előtt (és helyett) kialakult szexuális szabadosságra a következő kérdésben térnék ki.

II. Kérdés: Ön szerint mi az oka (melyek az alapvető okai) a család körüli válság fenti tüneteinek?

B. K. válasza:

Az elmúlt fél évszázadban a társadalom hatalmas változáson ment keresztül. A születésszabályozás lehetőségének hétköznapivá válása, a fogamzásgátlás lehetősége, a jogi feltételek megerősödése a nem kívánt terhesség megszakítására, a női emancipáció – megítélésem szerint – nem feltétlenül kívánatos tartalmú megvalósulása, a szexuális szabadosság társadalmi elfogadottsága, médian keresztül ömlesztett terjesztése, az individualista, neoliberais filozófia elterjedése, a vallásideológiák háttérbe szorulása: ez mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy a szexuális szabadság szexuális szabadossággá váljék. Mivel nincsenek sem erkölcsi, sem materiális kockázatai a házasságon kívüli nemi életnek, mindenekelőtt a nők számára, – és itt most nem az esetleges betegségek kockázatára gondolok –, a nők könnyebben belemennek a szexuális kapcsolatokba. Annál is inkább, mert így szeretnék magukhoz kötni férfi partnerüket. A nők egy jelentős részénél ez a szempont játszik elsődlegesen szerepet, nem maga a szexuális kielégítés. Csakhogy azáltal, hogy olyan könnyűvé vált a férfiak számára a kapcsolat-teremtés, ez a nők alku – pozícióját – ha szabad ilyen kifejezést használni – erősen rontotta. Aki még szabadosabb, könnyen „lecsapja” a kicsit is komolyabb kapcsolatra vágyó leányok, nők előtt a potenciális partnert. Korábban a házasság kötelékébe terelte a férfiakat maga az erőteljesen jelentkező nemi vágy, amelynek rendszeres kielégítésére a házasság biztosított keretet. Most ez számukra megoldódni látszott. A házasságra ösztönzött az is, hogy számos egyéb szükséglet kielégítésére – étel, ital, a ruházat tisztán tartása, varrása, stb. – a családi munkamegosztás adott megoldást. Most ezt a szolgáltató szektorok megteszik. Ráadásul sok férfit – igen helytelenül – anyai gondoskodás kényeztet, még idősebb korban is. Nem csoda, hiszen a kevés gyermek – valódi kincs, s az anyák manapság egy-két szem fiúkat még felnőttként is szívesen szolgálják. Életet ad éveiknek ez a funkció. Amit – normál esetben – remekül betöltene az unokákkal való foglalkozás. De unokák nincsenek, mert a férfiak jelentős része – jelenleg a 30 év alattiak döntő hányada –

nem óhajt elköteleződni. (Ezt mutatják a részletes népszámlálási adatok, demográfiai statisztikák.)

Természetesen, mehetünk még mélyebbre a válság-okok keresésében. Mindenképpen a féktelen individualizmus, önzés elterjedéséhez jutunk. Hangsúlyozom korábban sem feltétlenül idealista, vagy vallási buzgóságból házasodtak az emberek. A társadalom morálja megkövetelte, mert a társadalmi lét szervezése, annak anyagi alapja is megkövetelte a családi kereteket. Csak a gyerekek jelentettek (esetleg) biztosítékot az öregkori szegénység elkerülésére, a gyerekek gondoskodtak idős szüleikről. A gyermekekre szükség volt az önálló kis gazdaságokban, mint munkaerőre is. Egyszóval: család volt, mert elengedhetetlen társadalmi szükséglet volt rá. Most úgy tűnik, mintha nem lenne. Ez azonban csak a látszat, mert a társadalom sorvadását, pusztulását hozza magával. Nem elsősorban a jogi kötelek hiánya, hanem a tartós elköteleződés és a kölcsönös felelősségvállalás, áldozatvállalás hiánya, ami a baj.

III. Kérdés: Ön szerint mit lehet tenni annak érdekében, hogy e válság az ember saját családját, illetve környezetét minél kevésbé érje? Tesz-e annak érdekében valamit, hogy a válság valamennyire csökkenjen? Mit ajánl e területen az embereknek?

B. K. válasza:

Sajnos, a külső tényezők rendkívüli erővel hatnak. Iskola, média, kortárs-közösségek nagyobb hatással vannak, mint a családi példa. Ez elsősorban a fiatalságra áll, de a többi korosztályra is igaz. Személyesen mit tud az ember tenni érte? Magam részéről intézményesen a Demográfiai Kerekasztal munkáján keresztül segítem a család-gondolat fontosságának terjesztését. Részes vagyok a Házasság hete rendezvényeinek. Egyházamon belül, időnként előadásokkal, írásaimmal segítve a mozgalmat. A család: a gazdaság alapegysége címmel jelent meg írásom a katolikus egyház e tárgyban kiadott tanulmánykötetében. („A boldogabb családokért.”) Oktatómunkámban mindig kitérek a témára, amikor a gazdaságpolitikai kérdéseket tárgyaljuk. Életpéldámmal igyekszem tanúsítani a válságok, feszültségek leküzdhetőségét. Erről szól életrajzi könyvem is: „Mint tükrön a lehelet”(Napkút Kiadó, 2011). Mint a 2009-ben a Parlamentben megkapott „Száz kiemelkedő nő” emlékérem birtokosa, s a 2011-ben kapott Magyar Köztársaság középkeresztjének kitüntetését, azt hiszem, hitelesen tanúsíthatom, hogy nem valami avított magatartás reklámozója vagyok. Bizonyítottam, hogy család felvállalása mellett is lehet komoly pályát, karriert befutni. Ennek alapja azonban mindig a jó házasság volt. Férjem támogatása, akivel minden eredményt közösen értünk el, s akivel sok viharon, nehézségen át kitartottunk egymás mellett. Most 13 unoka boldog nagyszülői vagyunk.

IV. Kérdés: Hogyan viszonyul ahhoz a nézethez, miszerint a nemi életet csak a házasságban kellene javasolni? Más szóval mi a véleménye a házasság előtti tisztaságra való nevelésről?

B. K. válasza:

Ebben konzervatív vagyok. Valószínűleg fiatalabb kortársaim rugalmasabbak. Én csak azt tudom mondani, hogy személy szerint egyáltalán nem vált káromra, hogy követtem az elvet, mi szerint ne kezdjünk bele a dologba házasság előtt. Tapasztaltam ugyanakkor, számos példát látva, hogy milyen komoly feszültség forrása, ha nem azonos a két fél igénye a testi

kapcsolat terén. Úgy vélem azonban, hogy itt nincsenek megoldhatatlan problémák, ha megvan az egymás iránti tisztelet, szeretet. Biztos, hogy az erőteljes fizikai és szellemi leterhelés könnyebbé teszi a témáról a figyelem elterelését. Ha a fiatalság csak teng-leng, nincs előtte cél, amiért megfeszítetten küzdjön, akkor – bocsánat e feltételezésért –, de hajlamosabb „témázni a témát”. A szexuális kapcsolat körül forgatni elméjét. De tudunk-e fiataljaink elé ilyen célokat, eszméket, ideálokat állítani? A legtöbben úgy vannak vele, mint egy híres matematikus, aki azt mondta: „Szeretnék megoldani egy szép feladatot, ha nem lenne túl fárasztó”.

Interjú Gáll Márton villamosmérnökkel, aki több családgyesület tagja

Az Európai Családtudományi Szemle az első időszakban intenzíven szeretne foglalkozni az európai fogyasztói társadalmakra jellemző család körüli válság tüneteinek okaival és a lehetséges kivezető utak keresésével. Ezen interjúban e témakörrel kérdezzük Gáll Mártont, aki több családgyesület tagja és sokat dolgozott a családok ügyéért.

A család körüli válság néhány jellemző tünete:

- az utóbbi évtizedekben lecsökkent a házasságkötések aránya,
- gyakorivá váltak a házasság előtti együttélések,
- elszaporodtak az élettársi kapcsolatok,
- a fiatalok fele nem is házasodik meg,
- magasra nőtt a válások aránya,
- egyre több gyermek nevelkedik csonka családban,
- egyre több gyermek nevelkedik válás utáni bonyolult és új környezetben,
- az utolsó másfél emberöltő alatt a depresszió megtízszereződött az USA-ban, ennek okát az individualizációban és az önzésben látják (mondta idén az amerikai pszichiátriai társaság elnöke). (A szerkesztő megjegyzése: az individualizáció és az önzés szorosan összefügg a párkapcsolatokban bekövetkezett változásokkal),
- a nemek nem tisztelik egymást,
- demográfiai krízis, nincs elég gyermek és előrepszik a társadalom.

I. Kérdés: Mi az Ön álláspontja a család fogalmáról? Házasságon kell-e alapulnia egy családnak? Mit szol az élettársi kapcsolatokhoz? Mi a véleménye a házasság előtti szabados nemi viselkedés általánossá válásáról?

G. M. válasza:

A család a társadalom legkisebb csoport-egysége, egy olyan közösség, amely az utánpótlást „gyermek formájában” biztosítja. A család legtermészetesebb és legegészségesebb formája a házasságon alapuló család. E-mellett a társadalom létrehozhat, támogathat, megtűrhet más család-formákat is, mint pl. a szociális gondozott gyermekek kisebb-nagyobb „családokká” szervezése, nevelés céljából, gondozó vagy gondozók vezetésével. Ide tartoznak az élettársak vagy más módon összetartozó emberek (pl. testvérek) vagy egyetlen szülő által fenntartott családok. Ezek a házasságon alapuló, természetes család hiányában próbálják pótolni, ill. megközelíteni annak szerepét, és ezzel esélyt adnak azoknak a gyermekeknek, akiket saját vér-szerinti szüleik nem tudnak felnevelni.

Az élettársi kapcsolat az utóbbi évtizedek terméke, régebben ilyen csak erdők mélyén létezhetett. A kapcsolatból származó gyermek felnevelése (oktatása és nevelése) régebben társadalmilag csak házasságkötés esetén volt biztosítható. Ma ez – intézményesen - házasságkötés nélkül is megtehető. A gyermek, illetve gyermekek lelki nevelése azonban nem azon múlik, hogy házastársak vagy élettársak nevelik-e, hanem azon, hogy a családban a szeretet, a másikért való élés, és ezzel az értékek továbbadása mennyire valósul meg.

A házasság előtti nemi élet már a régebbi időkben is előfordult, de akkor az ezzel járó veszélyek és felelősségvállalás is tudott volt a társadalomban. Mivel egy házasságkötés nélkül született gyermek megszülése az anya számára a társadalomból való kirekesztéssel járt, és a felnevelése is nagy nehézségekbe ütközött, ezt a gyakorlatot próbálták a fiatalok elkerülni. Manapság a gyermek felnevelése akár egy egyedülálló anya számára is lehetséges, ezért a társadalom is megengedőbbé vált. A nemi élettel járó veszélyek és felelősség terén azonban a mai társadalmak az óvszereken kívül nem igazán rendelkeznek mondanivalóval.

II. Kérdés: Ön szerint mi az oka (melyek az alapvető okai) a család körüli válság fenti tüneteinek?

G. M. válasza:

Változik a világ olyan módon, hogy a régebben társadalmi és anyagi okok miatt csak házasságban megvalósítható nemi élet és gyermeknevelés ma már házasság nélkül is lehetséges. Azon viszont nem elegenden gondolkodtak idáig, és az emberek előtt nem ismertek olyan kutatási eredmények, amelyek azzal foglalkoznának, hogy a nem házasságban nevelt gyermekek élete erkölcsi, szociális, egészségi, lelki és tanulmányi szempontból hogyan viszonyul a házasságon alapuló családban felnőtt gyermekekéhez képest, illetve még alapvetőbb kérdésként a házasságban élő pároknak a társadalom számára előnyös erkölcsi, szociális és egyéb tulajdonságai ugyanazok-e, mint a más párkapcsolatban élőkéi. Vagyis: érdemes-e a társadalomnak létrehozni, támogatni, tűrni más jellegű párkapcsolatokat, illetve gyermeknevelési formákat?

III. Kérdés: Ön szerint mit lehet tenni annak érdekében, hogy e válság az ember saját családját, illetve környezetét minél kevésbé érje? Tesz-e annak érdekében valamit, hogy a válság valamennyire csökkenjen? Mit ajánl e területen az embereknek?

G. M. válasza:

A fenti kérdéseket meg kell beszélni családi és nagyobb közösségi szinten, és a remélhetőleg hamarosan előálló tudományos vizsgálati eredmények alapján nem ártana politikai szinten sem.

IV. Kérdés: Hogyan viszonyul ahhoz a nézethez, miszerint a nemi életet csak a házasságban kellene javasolni? Más szóval mi a véleménye a házasság előtti tisztaságra való nevelésről?

G. M. válasza:

Ez kultúránként, vallási hovatartozástól függően különböző lehet. Egy afrikai közösségben vagy a mohamedán kultúrában egészen más tényezők játszanak szerepet, mint pl. a zsidó vallásban vagy a keresztény közösségekben. A katolikus egyház tanítása szerint a házasság előtti tisztaság egy óriási érték, amelyet meg kell őrizni. A legtöbb kultúra és vallás ezt hasonlóképpen látja, ha ennyire élesen nem is fogalmazza meg. Léteznek azonban ezzel ellentétes hagyományok is, ekkor az ezzel járó felelősség vállalása a hagyományt őrző társadalomnak is kötelessége. (Gondoljunk pl. a Hawaii szigetén örömlányokat találó tengerészekre, majd az ebből származó nemi betegségekre, illetve milyen élete lehetett az így született gyermekeknek és édesanyjuknak!)

Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség - Zväz skautov maďarskej národnosti

Hungarian Scouts Association in Slovakia
Nám. sv. Štefana 296/6., SK-929 01 Dunajská Streda – Dunaszerdahely
Tel.: +421(0)31/5527121, +421(0)918 512 292
E-mail: szmcs@szmcs.sk Web: www.szmcs.sk

Számlaszám: IBAN: SK96 0200 0000 0000 05430122
BIC/SWIFT: SUBASKBX (VÚB, a.s.)
IČO: 17641896 DIČ: 2021092964
Bejegyzési szám: VVS/I-909/90-74 (MV SR)

Bemutakozik a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség

Közösség, vallás, természet, magyarság, felkészítés a jövőre és kaland – ezek a szlovákiai magyar cserkészzet alappillérei, amelyekre az 1913-ban indult, majd 1990-ben újraalakult felvidéki cserkészmunka épül.

A cserkészzet egy önkéntes, vallásos, politikamentes ifjúságnevelő mozgalom, mely nyitott mindenki számára.

A magyar cserkészmozgalom célja, hogy a társadalmat (legyen az többségében magyarok által lakott, avagy eltérő többségű nemzeti környezet) olyan életrevaló, hazája és nemzete iránt elkötelezett, felelős, egészséges polgárok alkossák, akiknek fontos, hogy önmaguk folyamatos nevelése által az Isten felé növekedjenek.

Ma világszerte mintegy 40 millió cserkész működik 216 országban, ennek a világméretű közösségnek a tagja a Szlovákiai Magyar Cserkészszövetség is.

A cserkészzet minden gyerek számára nyitott 6 éves kortól egészen serdülőkorig. A foglalkozások gerincét a heti kiscsoportos találkozók, az őrsi összejövetelek alkotják. Ez a kiscsoport általában 6-8 hasonló életkorú tagból áll, élükön egy képzett, önkéntes vezetővel.

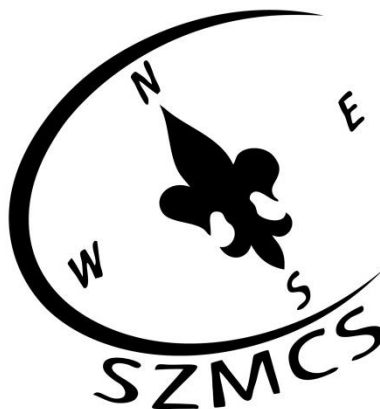
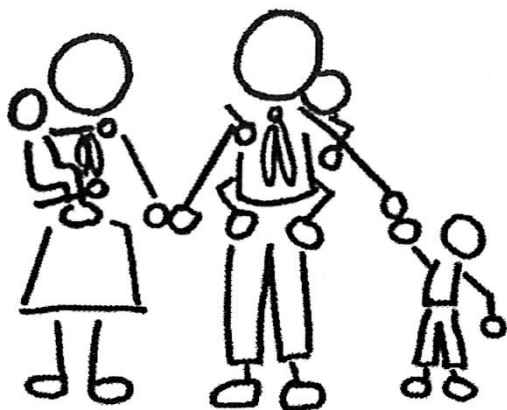
Az őrsi találkozók mellett rendszeresen valósulnak meg kisebb-nagyobb túrák, hétvégi ottalvós rendezvények, táborok és országos vetélkedők a cserkészcsapat, illetve a cserkészszövetség rendezésében.

Szövetségünkben az utóbbi években indítottuk el a családos cserkészzetet. Részben egy egyre többször jelentkező igényt kielégítve, részben azért, hogy lehetőséget adjunk a cserkészzet nevelési kereteiben való részvételre a kisgyerekes cserkészcsaládok számára is.

A speciális szükségletek miatt a családos cserkészprogramok sokkal rugalmasabban vannak összeállítva. A fő cél, hogy a gyerekek már egész kicsi koruktól megtapasztalhassák a cserkészzetet, a játszva tanulást és a közösségben való létet. Emellett azonban teret kapnak a szülők is, hiszen a programok úgy kerültek kialakításra, hogy legyen idő a tapasztalatcserére, a tanulságok megosztására is. Lehetőségeink szerint a családos rendezvények más cserkészprogramokkal egy időben kerülnek megrendezésre, hogy ne szigeteljük el a kisgyerekes szülőket a többiektől, hanem példát mutassunk minden tagunknak a család működéséről.

Fontosnak tartjuk, hogy tagjaink egészséges és vonzó családképet lássanak a cserkészeten belül, hogy fiatal felnőttként a korábban látott mintákat követve ők is fontosnak tartsák a legelemibb közösséget, a családot.

Az alábbiakban néhány fénykép tanúskodik a Szövetség életéről.

SZMCS

Könyvszemle

Ajánlott könyvek

Gabriele Kuby: Globális szexuális forradalom

A szabadság elpusztítása a szabadság nevében

Kairosz Kiadó, Budapest, 2013.

A német szerző szociológusként a társadalmi fejlődés irányait kíséri figyelemmel. Háromgyermekes anyaként a fiatal nemzedékek jövőjéért küzd. A szerző számtalan adattal mutatja be, hogy egy globális méretű „szexuális forradalom” elszenvedői vagyunk, melynek célja a kultúrák és vallások hagyományos értékrendszerének lerombolása. Ismerteti az eszme úttörőit a francia forradalomtól a mai genderelmélet kidolgozóig. Feltárja egyes nemzetközi politikai elitek e forradalmat támogató szándékát is. Azoknak, akik emberekkel foglalkoznak, így a politikusoknak, a médiában dolgozóknak, a pedagógusoknak és minden szülőnek kötelező olvasmánnyá kellene tenni e könyvet. A könyv szerzője maga is részt vett a 68-as szexuális forradalomban, de természetesen kiábrándult abból. Később megtért és katolikus lett. A 454 oldalas könyv mindenki számára meglehetősen fontos és az olvasó számára valószínűleg új információkat ad át.

Christopher West: A Test Teológiája kezdőknek

Bevezetés II. János Pál pápa szexuális forradalmába

Missio Christi Alapítvány, Budapest, 2010.

E könyv II. János Pál pápa leghíresebb művének a Test Teológiájának tömör összefoglalása 140 oldalban. A Test Teológiája világviszonylatban is az utóbbi évtizedek egyik leghíresebb könyve lett. A világ mély szexuális krízisben van. Merre lehet a kiút? Erre keres választ II. János Pál pápa egyedülálló művében, a Test teológiájában. A bibliai tanításból kiindulva II. János Pál a szexről és a testről szóló reflexióiban a modern világ válságának gyökereihez vezet az olvasót és felrajzolja az utat, amely a valódi szexuális felszabaduláshoz vezet. Ebben a könyvben Christopher West arra tesz kísérletet, hogy egy rövid összefoglalását adja a pápa forradalmian új tanításának. Nehéz olvasmány, de a tartalma zseniális. Ajánlott mindenkinek, aki szeretné jobban megérteni a kereszténység szexuális tanítását.

Mihalec Gábor: Gyűrű-kúra. Boldog házasságra készülők kézikönyve

Kulcslyuk Kiadó, 2011.

A sokak által szeretett és jól ismert párkapcsolati szakember PhD fokozatát családi életre nevelésből szerezte. A könyv arra tanít, hogy vigyázzunk a párkapcsolatunkra. Tudatosít minket olyan dolgokra, amelyekre spontán módon nem igazán gondolnánk, csak akkor, amikor már konfliktusként áll párunk és mi közénk. A 296 oldalas könyvhöz Bagdi Emőke, Ranschburg Jenő, Blága Gabriella pszichológusok, F. Szöllősi Csilla anyakönyvvezető és

Csizmadia Róbert családterapeuta adtak igen pozitív ajánlást. Nyugodt szívvel javasolható mindenkinek, aki házasságra készül, illetve akinek célja, hogy boldog házasságban éljen.

Sherif Girgis, Ryan T. Anderson, Robert P. George: What is marriage?

Man and Woman: A Defense

Encounter books, New York, London, 2012.

Észérvekre hivatkozva fogja pártját a férfi-női házasságnak három amerikai professzor. Könyvük a házasság és az ember logikus védelme. Rávilágítanak, hogy a férfi-női házasság elismerése, mint az egyetlen lehetséges házassági forma, nem igényel istenhitet vagy vallási meggyőződést, mivel az a természettörvény hatálya alá tartozik, azaz józan ésszel felismerhető igazság, ami emberi természetünkől adódik. A kötet érvelése abból indul ki, hogy a házasság objektív struktúra, mely a legjobban szolgálja ezt a kapcsolatot és céljait, a párkapcsolatot, a gyermekvállalást és a családi életet, így örök és kizárólagos elköteleződést jelent. A férfi-női házasság a legmegfelelőbb keret a testileg és lelkileg egészséges gyermekek felnevelésére. Ezt a szerzők számos kutatás idézésével is alátámasztják, amelyek mind rámutatnak: az egyszülős, élettársi kapcsolatban elképzelt és más „családmodellek” sokkal kevésbé alkalmasak a testileg és lelkileg egészséges gyermekek nevelésére, mivel ezekben nagyobb eséllyel, gyakrabban és jobban sérülnek a gyermekek.

A szerzőkről: Sherif Girgis a Princeton Egyetemen filozófiai doktori iskolájának, valamint a Yale Law School jogi képzésének hallgatója. Az Oxfordi Egyetemen erkölcsi, jogi és politikai filozófiát tanult. Ryan T. Anderson a Heritage Foundation kutatója, valamint a Witherspoon Institute online lapjának szerkesztője. A Princeton Egyetemen tanult, jelenleg a Notre Dame Egyetem doktori hallgatója politikai filozófiából. Robert P. George a Harvard Law School professzora, valamint a Princeton Egyetem James Madison-programjának igazgatója. Tagja az Egyesült Államok Nemzetközi Vallásszabadság Bizottságának. Korábban a Bioetika Elnöki Tanácsának elnöke, valamint az Egyesült Államok Emberi Jogi Bizottságának tagja volt.

A könyv terjedelme 134 oldal.

„A boldog családok jelentik a jövőt”

